T.C.
KOCAELİ ÜNİVERSİTESİ SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

TÜRKİYE'DE YASAMA DOKUNULMAZLIĞI

YÜKSEK LİSANS TEZİ

NURHAN ATALAY

ANA BİLİM DALI : KAMU HUKUKU
PROGRAMI : KAMU HUKUKU

KOCAELİ – 2008

T.C.
KOCAELİ ÜNİVERSİTESİ SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

TÜRKİYE'DE YASAMA DOKUNULMAZLIĞI

YÜKSEK LİSANS TEZİ

NURHAN ATALAY

ANA BİLİM DALI : KAMU HUKUKU
PROGRAMI : KAMU HUKUKU

DANIŞMAN: DOÇ.DR. SEVTAP YOKUŞ

KOCAELİ – 2008

T.C.
KOCAELİ ÜNİVERSİTESİ SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

TÜRKİYE'DE YASAMA DOKUNULMAZLIĞI

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Tezi Hazırlayan : NURHAN ATALAY
Tezin Kabul Edildiği Enstitü Kurulu Tarihi ve No: 02/07/2008-2008/19

Doç. Dr. Sevtap YOKUŞ

Yrd. Doç. Dr. Emine KARACAOĞLU

Yrd. Doç. Dr. Nihan Yancı ÖZALP

KOCAELİ- 2008

ÖNSÖZ

Çalışma konusu "Türkiye'de Yasama Dokunulmazlığı"dır. Yasama dokunulmazlığı, parlamento üyelerinin faaliyetlerini yerine getirirken herhangi bir engellemeye maruz kalmamaları için, yasama foksiyonunun kesintiye uğramaması için parlamento üyelerine tanınmıştır. Yasama dokunulmazlığı Türkiye'de diğer ülkelere göre oldukça geniş kapsamlı bir koruma sağlamaktadır. Sınırlandırılması hususu zaman zaman gündeme gelmekte ancak bu yönde herhangi bir gelişme kaydedilememektedir.

Çalışmada yasama dokunulmazlığının sınırlandırılması gerektiğini düşünerek başladım, doktrindeki yorumlara da yer vererek bu yönde görüşlerimi sunmaya çalıştım. Çalışmada konu daha çok anayasal boyutuyla ele alınmıştır. Türk Anayasa Hukuku kitaplarında bu konuya belli ölçüde yer verilmiştir, bu konuda yazılmış fazlaca makale vardır. Çalışmada Türk Hukuk sistemi üzerinden hareket edilmiş ancak yer yer yabancı ülkelerdeki uygulamalardan da bahsedilmiştir.

Bu tezi hazırlamam sırasında benden yardımlarını esirgemeyen eşim Ersan Atalay'a sevgi ve saygılarımı sunuyorum.

Konu seçimi, tezin hazırlanması ile ilgili tüm aşamalarda karşılaştığım her sorunda ve ihtiyaç duyduğum her türlü noktada, benden yardımlarını esirgemeyen saygıdeğer hocam Yrd. Doç Doktor Sevtap Yokuş'a sonsuz saygılarımı ve teşekkürlerimi sunarım.

Jüri üyesi olarak savunmamada bulunmayı kabul eden ve tezi hazırlamamda bana yol gösteren Yrd. Doç Dr. Emine Karacaoğlu'na ve Yrd. Doç Dr. Nihan Yancı Özali'ye sonsuz saygılarımı sunarım.

İzmit, Temmuz 2008 Nurhan Atalay

İÇİNDEKİLER

ÖZET IV

KISALTMALAR VII

GİRİŞ 1

BİRİNCİ BÖLÜM

YASAMA DOKUNULMAZLIĞINA İLİŞKİN KURAMSAL TARTIŞMALAR VE 1982 ANAYASASINDAN ÖNCE TÜRKİYE'DE YASAMA DOKUNULMAZLIĞI

I. YASAMA DOKUNULMAZLIĞINA İLİŞKİN KURAMSAL TARTIŞMALAR 5

A. Tarihsel Gelişim 5

B. Yasama Dokunulmazlığının Anayasa Hukuku Açısından Anlamı 12

C. Yasama Dokunulmazlığının Ceza Hukuku Açısından Anlamı 13

II. 1982 ANAYASASI'NDAN ÖNCE TÜRKİYE'DE YASAMA DOKUNULMAZLIĞI 16

A. 1876 Kanun-i Esasi 16

B. 1921 Teşkilat-ı Esasiye Kanunu 18

C. 1924 Teşkilat-ı Esasiye Kanunu 19

D. 1961 Anayasası 22

İKİNCİ BÖLÜM

1982 ANAYASASI ÇERÇEVESİNDE YASAMA DOKUNULMAZLIĞI

I. YASAMA DOKUNULMAZLIĞI 28

A. Tanımı 28

B. Amacı 30

C. Hukuki Niteliği 31

II. YASAMA DOKUNULMAZLIĞININ KAPSAMI 32

A. Zaman 39

1. Dokunulmazlığın Başlangıcı 39

2. Dokunulmazlığın Devamı 40

3. Dokunulmazlığın Sona Ermesi 41

a. Doğal Sona Erme Halleri 42

b. Milletvekilliğinin Düşmesi 42

B. Kişiler 45

1. Milletvekilleri 45

2. Bakanlar 46

3. Cumhurbaşkanı 47

C. İstisnaları 50

1. Ağır Cezayı Gerektiren Suçüstü Halleri 51

2. Anayasanın 14. Maddesindeki Durumlar 53

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

YASAMA DOKUNULMAZLIĞININ KALDIRILMASI

I. YASAMA DOKUNULMAZLIĞININ KALDIRILMASI TALEBİ 62

II. YASAMA DOKUNULMAZLIĞININ KALDIRILMASI VE KALDIRILMAMASI KARARLARININ SONUÇLARI 70

III. YASAMA DOKUNULMAZLIĞININ KALDIRILMASI KARARLARININ DENETİMİ 73

a. Şekil Açısından Denetim 75

b. Esas Açısından Denetim 79

IV. TÜRKİYE'DEKİ GÜNCEL TARTIŞMALAR 85

SONUÇ 95

YARARLANILAN KAYNAKLAR 100

ÖZET

Yasama dokunulmazlığı on üçüncü yüzyılda İngiltere'de doğmuştur. 1789 Fransız İhtilali ile Kara Avrupası anayasal düzenlerinde yer almaya başlamıştır. Günümüzde birçok devletin anayasalarında yer almaktadır. Yasama dokunulmazlığı parlamento üyelerinin parlamento faaliyetleri dışındaki fiilleri nedeni ile bazı ceza usul işlemlerine tabi olmaması anlamına gelmektedir. Amacı, parlamento üyelerinin parlamento faaliyetlerinin engellenmemesi amacına hizmet etmektir. Bu düzenleme kamu düzenine ilişkindir ve parlamento üyelerine tanınan kişisel bir ayrıcalık olarak anlaşılmamalıdır.

Türkiye'de ilk defa 1876 Kanun-i Esasi ile hukukumuza girmiş ve küçük değişikliklerle günümüze kadar gelmiştir. 1982 Anayasası'nın 83. maddesinde düzenlenmiştir. Maddedeki düzenleniş biçimine göre, meclis üyelerinin seçimden önce veya sonra bir suç işledikleri ileri sürüldüğünde meclis kararı olmadıkça ilgili milletvekilleri tutulamayacak, sorguya çekilemeyecek, tutuklanamayacak ve yargılanmayacaklarıdır. Yasama dokunulmazlığı meclis kararı ile her zaman kaldırılabilir olduğundan mutlak bir nitelik taşımaz. Maddede iki durum halinde dokunulmazlık olmadığı açıklanmıştır. Bunlardan biri Anayasamızın 14. maddesindeki durumlar diğeri ise ağır cezayı gerektiren suçüstü halleridir. Meclis üyeliğinin sona ermesi ile dokunulmazlık kendiliğinden kalkmaktadır. Üyelik süresince zamanaşımı süresi işlememektedir.

Yasama dokunulmazlığının kaldırılması kararlarına karşı başvuru yolu Anayasamızın 85. maddesinde düzenlenmiştir. Türkiye Büyük Millet Meclisi tarafından yasama dokunulmazlığı kaldırılan milletvekili Meclis Genel Kurul kararının alındığı tarihten itibaren yedi gün içinde Anayasa Mahkemesine iptal istemiyle başvurabilir. Anayasa Mahkemesi iptal istemlerini şekil ve esas açısından inceleyerek on beş gün içinde karar verir.

Türkiye'de yıllardır yasama dokunulmazlığının sınırlandırılması, kapsamının daraltılması istenmektedir. Milletvekillerinin adlarının suç teşkil eden dosyalara karışmıştır ve gelişen olaylar bu konuda yapılan eleştirileri arttırmıştır.

ABSTRACT

Freedom from arrest was born in thirteenth century in England. By the French Revolution in 1789, it has began to exist in the land of Europa. At the present time it occurs in many of the goverment's constitutions. Freedom from arrest means that the members of the parliament are not be liable to some of the penal measures because of their acts except the parliament action. Its aim is to be subserviant for the members of the parliament not to be obstruct from the acts of parliament. This regulation is related to the public order and must not be understood as a personel privilege that is endowed for the members of the parliament.

It had entered our law by the 1876 Kanun-i Esasi for the first time in Turkey. It has been legislated in the 83th article of 1982 Constitution. According to the legislation in the article, both before the elections and after the elections the members of the parliament can not be hold, interrogated, arrested or tried unless the decision of the parliament . Freedom from arrest can be suspended by the decision of the parliament so that it hasn't got an absolute meaning. It has been expressed in the article that there isn't freedom from arrest in two situations. One of them is about the situations that has been in the article of fourteenth in our Constitutional, the other one is about the red handed crimes of hard labor. Freedom from arrest naturally expires when membership of parliament ends. Limitation period doesn't pass during the membership.

To recourse against the acts of the parliament about freedom from arrest has been put in order in the 85th article of our Constitutional. The parliament member whose freedom from arrest had been annuled by The Grand National Assembly Of Turkey can recourse to Constitutional Court for abrogation demand in seven days after the decision had been taken by the Full Assembly. The Constitutional Court analyses the abrogation demands in the terms of shape and base and gives the decision in fifteen days.

It is requested in Turkey for many years to delimit, narrow the content of the freedom from arrest. The members names used to be mentioned with

the crime files and the increasing events accured the criticism about this subject.

KISALTMALAR

ABD	:	Amerika Birleşik Devletleri
A.G.E.	:	Adı geçen eser
A.G.K.	:	Adı geçen karar
A.G.M.	:	Adı geçen makale
A.G.T.	:	Adı geçen tez
AİHM	:	Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi
AİHS	:	Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi
AY	:	Anayasa
AYM	:	Anayasa Mahkemesi
CHP	:	Cumhuriyet Halk Partisi
CMK	:	Ceza Muhakemesi Kanunu
CMUK	:	Ceza Muhakemeleri Usulü Kanunu
DEP	:	Demokrasi Partisi
DGM	:	Devlet Güvenlik Mahkemesi
E.	:	Esas
ENS.	:	Enstitüsü
K.	:	Karar
K.T.	:	Karar Tarihi
KİT.	:	Kitabevi
LİS.	:	Lisans
MD.	:	Madde
N.	:	Numara
PAR.	:	Paragraf
S.	:	Sayfa

SOS.	:	Sosyal
SS.	:	Sayfa sayıları
T.Y	:	Tarih yok
TBMM:		Türkiye Büyük Millet Meclisi
TC	:	Türkiye Cumhuriyeti
TCK	:	Türk Ceza Kanunu
ÜNİ.	:	Üniversitesi

GİRİŞ

Yasama dokunulmazlığı kurumunun ilk defa İngiltere'de on üçüncü yüzyılda ortaya çıktığı görülmektedir. Kral, parlamento üyelerinden birinin mallarına haciz konulması üzerine, parlamentonun devam ettiği süre içinde üyelerin mallarına haciz konulamayacağını açıklamıştır. Daha sonraki yıllarda yasama dokunulmazlığının, parlamento üyelerini Kral'ın, özel kişilerin, mahkemelerin müdahalelerine karşı koruyan bir kurum olarak devam ettiği anlaşılmaktadır. Önceleri milletvekillerine tanınmış bir imtiyaz olarak düşünülen yasama dokunulmazlığı zamanla milletvekilliği sıfatının gerektirdiği bir kurum olarak düşünülmeye başlanmıştır.

Günümüz hukuk devletlerinde her ne kadar yasama dokunulmazlığının gerekliliği tartışılmaya başlanmış olsa da, bir çok devletin anayasalarında bu kuruma yer verilmektedir. İngiltere ve Amerika'da değişen yasalarla birlikte yasama dokunulmazlığının artık uygulanmadığı bile söylenebilmektedir. Kara Avrupası ülkelerinde ve Türkiye'de yasama dokunulmazlığının kapsamının oldukça geniş olduğu görülmektedir.

Yasama dokunulmazlığı günümüzde bir çok ülkede hukuk davalarına karşı koruma sağlamamakta, milletvekillerinin ceza kovuşturmalarından dolayı tutuklanmaları ve hapsedilmeleri karşısında koruma sağlamaktadır. Kara Avrupası hukuk sistemine sahip olan Almanya, Fransa, İspanya, İtalya, İsveç, Avusturya, Portekiz, Yunanistan, Belçika, Türkiye gibi demokratik ülkelerde yasama dokunulmazlığının yalnızca cezai alanda koruma sağladığı görülmektedir. Bununla birlikte sayıları az da olsa yasama dokunulmazlığının yalnızca hukuki alanda geçerli olduğu ya da hem hukuki hem de cezai alanda geçerli olduğu ülkeler de vardır.

Türkiye'de yasama dokunulmazlığının 1790 Fransız Milli Meclis Kararı'nın ve 1875 Tarihli Fransız Anayasası'nın etkisiyle ilk defa 1876 Kanuni Esasi'sinde düzenlemiş olduğu görülmektedir.

Ancak yasama dokunulmazlığı İngiltere'de veya Fransa'da olduğu gibi halkın ya da düşünürlerin vermiş olduğu bir mücadele sonucunda kazanılan bir kurum değildir. Aksine padişah tarafından doğrudan atanan bir komisyon tarafından hazırlanan, halkı temsil eden hiçbir organ ya da meclis olmadan hazırlanan "Ferman Anayasa" niteliğindeki 1876 Kanun-i Esasi'sinde yer almıştır. 1876'dan günümüze kadar da Anayasalarımızda ufak değişikliklerle yer almıştır.

1982 Anayasası'nda "Yasama dokunulmazlığı" başlığı altında yasama bağışıklıklarının ikisi birden düzenlenmiştir. Yasama bağışıklıklarından olan yasama dokunulmazlığı ve yasama sorumsuzluğu; meclis üyelerinin faaliyetlerini tam olarak, hiçbir baskı altında kalmadan yerine getirebilmelerini sağlamak için tanınan güvencelerdir. Her ikisi de meclis üyelerine tanınmış kişisel ayrıcalık değil, fonksiyonun amacına hizmet eden kurumlardır. "Mutlak dokunulmazlık" ya da "kürsü dokunulmazlığı" olarak da adlandırılan yasama sorumsuzluğu; milletvekillerinin yasama çalışmaları sırasında rahatlıkla, yalnızca vicdanı ile baş başa kalarak düşüncelerini açıklayabilmelerini, oy kullanabilmelerini ve bu nedenle sorumlu tutulmamaları anlamındadır. Yasama dokunulmazlığı ise milletvekillerinin yasama çalışmaları dışındaki fiilleri nedeni ile meclis kararı olmadıkça keyfi ve asılsız iftiralarla cezai takibata maruz bırakılmamalarını, görevlerini kesintiye uğramadan yerine getirmelerini sağlayan bir güvencedir.

Yasama dokunulmazlığının dünyada çeşitli uygulama biçimleri olmakla birlikte genel kabul gören düşünce, yasama dokunulmazlığının yasama sorumsuzluğu gibi mutlak ve sınırsız olmaması gerektiğidir. Meclis üyelerine tanınan bu ayrıcalık ile amaçlanan kamu yararıdır. Eşitlik ilkesinin ihlal edilmesi nedeniyle zaman zaman eleştirilen yasama dokunulmazlığı diğer yandan da yasama faaliyetlerinin yerine getirilebilmesi için gereklidir. 1982 Anayasası'nın 10. maddesinde "Kanun önünde eşitlik" başlığı ile açıklanan

genel eşitlik ilkesinin bir istisnası niteliğinde olan bu kurum, tüm istisnai hükümlerde olduğu gibi dar ve sınırlı bir yoruma tabi olmalıdır. Hemen hemen tüm dünya ülkelerinde uygulanan yasama dokunulmazlığı'nın ülkemizde de olması doğal olmakla birlikte, bu noktada tartışılması gereken, dokunulmazlığın yargılama ve infaz engelleri yönünden uygulanma alanı, kapsamı, uygulanma yöntemi ve meclis üyeleri bakımından bir imtiyaz şeklinde, sığınma amaçlı kullanılıp kullanılmadığının tespiti, milletvekillerinin adil yargılanma hakkının önlenerek üyeler aleyhine sonuçlar getirip getirmeyeceği olmalıdır.

Türkiye'de yasama sorumsuzluğu konusu zaman zaman tartışılırken, yasama dokunulmazlığına ilişkin tartışmalar sık sık gündeme gelmektedir. Özellikle son zamanlarda artan yolsuzluk olayları, bu olaylara meclis üyelerinin isimlerinin de karışması, halkın ve medyanın tepkisini çekmektedir. Bu nedenle yasama dokunulmazlığı gündemdeki yerini korumaktadır. Yasama dokunulmazlığının milletvekili seçim dönemlerinde partilerin "dokunulmazlıklar kaldırılacak" şeklindeki vaatleriyle oy toplama amacına da hizmet ettiği söylenebilir. Yasama dokunulmazlığı hakkında yapılan tartışmaların temelinde "aynı suçu işleyenlerin aynı cezaya çarptırılması" kuralının uygulanmaması bulunmaktadır. Ayrıca meclis üyelerine sağlanan bu farklılığın kötü niyetle kullanılmaya ne kadar olanak verdiği, nasıl suiistimal edilebileceği tartışmaların odak noktasını da oluşturmaktadır. 1982 Anayasası döneminde milletvekili seçimlerinden önce verilen vaatlerin yerine getirilmediği, aksine değişik partilerin iktidar olmalarına rağmen, bu iktidarların yasama dokunulmazlığının iyileştirilmesi için hiçbir faaliyette bulunmadıkları görülmektedir.

Ceza kanunları önünde eşitlik ilkesinin de bir istisnası niteliğini taşıyan yasama dokunulmazlığı kurumunun varlık nedenlerinin yasama fonksiyonu ile ilgili olduğundan Anayasa Hukuku'nda aranması gerektiği düşüncesiyle, tezimizin içeriğinde yasama dokunulmazlığı konusu daha çok Anayasal boyutuyla üç bölümde incelenecektir. Ceza Hukuku kaynaklarına da yer yer başvurulacaktır. İlk bölümde yasama dokunulmazlığına ilişkin kuramsal tartışmalar ile 1982 Anayasası'ndan önceki Türk Anayasalarında yasama

dokunulmazlığının içeriğine değinilecek, ikinci bölümde 1982 Anayasası çerçevesinde yasama dokunulmazlığı kurumunun tanımı, amacı, kapsamı ve istisnaları açıklanacaktır. Tezimizin üçüncü bölümünde yasama dokunulmazlığının kaldırılma usulü ve yasama dokunulmazlığının kaldırılması kararlarının denetimi örnek AYM (Anayasa Mahkemesi) kararlarıyla açıklanacaktır. Üçüncü bölümün son kısmında Avrupa İnsan Hakları Mahkemesinin ilgili kararlarına değinilerek kurumla ilgili ülkemizdeki güncel gelişmelerden bahsedilecektir.

Çalışmamızın içeriğini daha çok Türk Hukuku bakımından kurumun incelenmesi oluşturmakla birlikte konuya açıklık getirebilecek hususlarda yabancı ülkelerdeki uygulamalara da yer verilecektir. Anayasa Mahkemesi'nin konuyla ilgili kararları, Avrupa İnsan Hakları Mahkemesinin ülkemizdeki düzenleme için yaptığı yorumlara ve anayasa değişikliği için yapılan çalışmalara da değinilecektir.

BİRİNCİ BÖLÜM

YASAMA DOKUNULMAZLIĞINA İLİŞKİN KURAMSAL TARTIŞMALAR VE 1982 ANAYASASINDAN ÖNCE TÜRKİYE'DE YASAMA DOKUNULMAZLIĞI

I. YASAMA DOKUNULMAZLIĞINA İLİŞKİN KURAMSAL TARTIŞMALAR

A. Tarihsel Gelişim

Yasama dokunulmazlığı, milletvekillerine serbestçe ve güven içinde görevlerini yerine getirmeleri için tanınan yasama bağışıklıklarından biri olup kökeni İngiltere olarak bilinmektedir. İngiltere'de kral ile meclis üyeleri arasında süren savaş yüzyıllar sürmüş ve bu dönem içinde dokunulmazlık kurumu adım adım gelişmiştir.

İngiltere'de parlamento üyelerinin sahip olduğu bu bağışıklıkların 1689 Haklar Bildirisi (Bill of Rights) ile düzenlendiği görülmektedir[1]. Haklar Bildirisi ile parlamentonun kralın vesayetinden kurtulması gerçekleşmiş, parlamentodaki konuşma ve tartışma özgürlüğünün engellenemeyeceği kanun metni halinde açıklanmıştır[2]. İngiltere'de parlamento en yüksek mahkeme olduğu için parlamento üyelerinin şeref ve haysiyetine üçüncü kişiler tarafından saldırı yapılması veya üyelere üçüncü kişiler tarafından ceza verilmesi düşünülemezdi. Ancak parlamentoda halkı temsil eden Avam Kamarası, Kral ve Lordlar Kamarasına göre daha güçsüzdü. Bu nedenle Avam Kamarası, sahip olduğu imtiyazları korumak adına yasama dokunulmazlığı mücadelesini krala karşı gerçekleştirmiştir[3]. Avam Kamarasının ayrıcalık talepleri zamanla meclis üyelerine tanınan koruma

[1] Yavuz Sabuncu, **Anayasaya Giriş**, 11.Baskı, Ankara: İmaj Yay., 2005, s. 190.
[2] Ayferi Göze, **Siyasal Düşünceler ve Yönetimler**, 7. Bası, İstanbul: Beta Yay., 1995, ss. 428-429.
[3] Hüseyin Özcan, **Yasama Bağışıklıkları**, Ankara: Seçkin Yay., 2006, s.s. 112, 113.

haline gelmiş ve yasalaşmıştır. On sekizinci yüzyıla kadar Avam Kamarası bağışıklık adına talep ettiklerine sahip olmuştur[4].

İngiltere'de yasama dokunulmazlığı ile ilgili düzenlemeler tarihsel süreçte fazlaca değişikliğe uğramadan günümüze gelmiştir. İngiltere'de dokunulmazlık kurumu yalnızca medeni alanda kabul edilmiş olup, parlamento üyeleri ceza davalarından dolayı tutuklanabilir, yargılanabilirdi. 1770 tarihli Parliamentary Privilege Act'a göre dokunulmazlık sadece medeni hukuk alanında parlamento üyesine tutuklanmama ve hapsedilmeme güvencesi sağlamaktaydı[5]. 1869'da İngiltere'de hukuk davaları bakımından kişilerin "tutuklanmama hürriyeti" kabul edilmiştir. Bu yeni düzenleme ile kişilerin borçları nedeni ile hapsedilmeleri olanaksız hale gelmiştir. Bu nedenle günümüzde bu ülkede yasama dokunulmazlığı kurumunun artık fazla anlam ifade etmediği hatta meclis üyelerinin dokunulmazlığının olmadığı söylenebilir[6].

Yasama dokunulmazlığının on sekizinci yüzyıl sonlarından itibaren bütün demokratik ülkelerin anayasalarında yer almaya başladığı görülmektedir. Özellikle Kara Avrupası anayasal düzenlerinin İngiliz Parlamento Hukuku'ndan etkilemiş olduğu görülmektedir[7]. Doktrinde çoğunlukla yasama bağışıklıklarının kökeninin İngiltere olduğu kabul edilmektedir, ancak Gözler'e göre yasama dokunulmazlığının kökeni İngiltere değil, Fransa'dır[8].

Kara Avrupası hukuk sistemine dahil olan ülkeler ile Anglo-Sakson ülkelerinde yasama dokunulmazlığı kurumu farklı şekillerde düzenlenmiştir. Başlıca farkların şunlar olduğu söylenebilir:

---

[4] Murat Sevinç, **Türkiye'de Milletvekillerinin Dokunulmazlıkları**, Ankara: Kırlangıç Yay., 2004, s.115.
[5] R. Bülent Tahran, "Yargı İmtiyazı Cenneti (mi?)", *Yolsuzlukla Mücadele Derneği*, [t.y], http://www.yolsuzluklamucadele.org/ yayinlar/yargiimtiyazicennetine.htm, (03.04.2008), s.1.
[6] Kemal Gözler, "Yasama Dokunulmazlığı: Bir Karşılaştırmalı Anayasa Hukuku İncelemesi", Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi, Cilt 56, No 3, Temmuz-Eylül 2001, *Türk Anayasa Hukuku Sitesi*, 01.05.2004, www.anayasa.gen.tr/dokunulmazlik.htm; (12.10.2007), , ss. 71-101.
[7] Özcan, a.g.e., s. 111.
[8] Kemal Gözler, a.g.m. ss.71-101.

1. Yasama dokunulmazlığı kurumunu inceleyen bir çalışmada; Hollanda ve Yeni Zelanda'da bu kurumun hiç bulunmadığı, ABD, İngiltere, Kanada, Avustralya, İrlanda'da gibi Anglo-Sakson ülkelerinde sadece hukuki alanda yasama dokunulmazlığının olduğu, ceza davaları bakımından parlamento üyeleri ile diğer vatandaşlar arasında fark bulunmadığı; Almanya, Türkiye, Fransa, Yunanistan, Avusturya, Belçika, Finlandiya, İspanya, İsveç, İsviçre, İtalya, İzlanda, Japonya ve Portekiz'de yalnızca cezai alanda; Danimarka, İsrail, Norveç ve Lüksemburg' da hem cezai hem de hukuki alanda geçerli olduğu tespit edilmiştir[9]. Sonuç olarak; Kara Avrupası'nda yasama dokunulmazlığının parlamento üyelerini daha çok ceza hukukunun hürriyetten mahkum bırakan tedbirlerine karşı koruduğu söylenebilir[10].

2. Kara Avrupası hukuk sistemine dahil olan ülkelerde (Hollanda hariç), suçüstü hâli gibi sınırlı sayıda bazı istisnaî durumlar haricinde bir parlâmento üyesinin parlâmentonun izni olmadan tutuklanamamaktadır. Örneğin; İspanya Parlamentosu'nda konuşma hürriyeti ve yakalanmama hürriyeti meclis üyelerinin geleneksel garantileri olarak açıklanmış, görevlerini yaptıkları sürece Kongre üyelerinin bu kurumdan yararlanacakları ifade edilmiştir. Yalnızca suçüstü halinde yakalanabilecekleri, diğer hallerde suçlanabilmeleri ve haklarında dava açılıp yargılanabilmelerinin meclisin iznine tabi olduğu açıklanmıştır[11].

3. Kara Avrupası ülkelerinde yasama dokunulmazlığı kaldırılabilir . Ancak Anglo-Sakson ülkelerinde (İsveç, Norveç hariç) yasama dokunulmazlıkları kaldırılamaz[12].

Gözler'e göre farklılıklar nedeniyle Kara Avrupası hukuk sistemine dahil olan Türkiye'deki yasama dokunulmazlığı kurumunun, Anglo-Sakson

[9] Rauf Bozkurt ve Şeref İba, **100 Soruda Parlamento Türk Parlamento Hukuku'na Giriş**, Ankara: Nobel Yay., 2004, s. 16'dan Kemal Gözler, "Yasama Dokunulmazlığı", A.Ü. SBF Dergisi, Sayı:56/3, 2001, s. 71-101.
[10] Sabuncu, a.g.e., s. 190.
[11] *Congreso de los Diputados,* "Information Functions", http://www.congreso.es/portal/page/portal/Congreso/Congreso/Informacion/Funci, (13.04.2008), par.12., [yazar yok].
[12] Sevinç, a.g.e., s.181.

hukuk sistemine dahil olan ülkelerdeki kurumlarla karşılaştırmak mukayeseli hukuk teorisinin temel ilkelerine aykırı olacaktır[13].

Yasama dokunulmazlığının İngiltere'de doğduğu, kökeninin İngiltere olduğu ve oradan yayılarak Avrupa'ya, Avrupa'dan da Türkiye'ye geçtiği ve uygulanmaya başlandığının unutulmaması gerektiği görüşündeyiz. İngiltere yasama bağışıklıkları konusunda öncü olduğundan, daha sonradan konuyla ilgili olarak İngiltere'de yapılmış olan değişikliklerin göz ardı edilmemesi gerektiği, değişen koşullara ve ülke şartlarına göre yasaların her zaman uyarlanabilmesi gerektiği düşünülebilir. Bu hususta yapılacak olan kıyas daha iyi olanı ve daha uygun olanı bulma amacını taşıyorsa her zaman yapılabilmelidir görüşündeyiz.

Kara Avrupası'nda yasama dokunulmazlığı ilk defa Fransa'da görülmüştür. İngiltere'de yasama dokunulmazlığı hukuki kovuşturmalara karşı koruma sağlarken, Fransa'da dokunulmazlık yalnızca cezai kovuşturmalar için kabul edilmiştir. Yine İngiltere'de bu tür bireysel ayrıcalıklar zaman içinde yavaş yavaş kazanılmış olmasına rağmen Fransa'da bir devrimin ardından gündeme gelmiştir.

Montesquieu'nun "kuvvetler ayrılığı" kuramı, Jean Jacques Rousseau'nun "halk egemenliği" kavramı Fransa'daki yasama dokunulmazlığı kurumunun düşünsel temellerini oluşturmuştur[14]. 1789 Fransız İhtilali ile dokunulmazlık Fransa'da da uygulanmaya başlamıştır, 26-27 Haziran 1790 tarihli Kurucu Meclis tarafından hazırlanan bir kararname ile meclis üyelerinin meclis kararı olmaksızın ve suçüstü hali hariç tutuklanamayacağı ifade edilmiştir[15].

[13] Kemal Gözler, "Anayasa Değişikliği Gerekli mi? (1982 Anayasası İçin Bir Savunma)", Türkiye Günlüğü, Sayı 65, Bahar 2001, *Türk Anayasa Hukuku Sitesi*, 01.05.2005, http://www.anayasa.gen.tr/adegisikligi.htm, (11.02.2008), ss.108-123.
[14] Özcan, a.g.e. , s.115.
[15] Gözler, "Yasama Dokunulmazlığı", ss. 71-101.

Yasama dokunulmazlığı, 1791 Anayasası ile Fransa'da ilk defa anayasal kurum haline gelmiştir[16]. 1791 Anayasasında meclisin iznine gerek olmaksızın önleyici tedbir olarak tutuklamaya izin verilmişti[17]. Daha sonraki anayasalarda da ufak değişikliklerle yer almış, 1958 Fransız Anayasası'nda da hüküm bulmuştur. 1875 Anayasası ile kesin şeklini alarak anayasal bir hukuk kuralı niteliğini almıştır[18]. 1875 Anayasasında 1995 yılında yapılan değişiklik ile ağır suçlar ve orta ağırlıktaki suçlar için hiçbir parlamento üyesinin Meclis Başkanlık Divanının izni olmadıkça tutuklanamayacağı veya hakkında hürriyeti sınırlandırıcı veya mahrum edici bir tedbir uygulanamayacağı ifade edilmiştir.

Gözler'e göre Fransa'da kabahatler yasama dokunulmazlığının sağladığı koruma içinde yer almazlar. Dokunulmazlığın kaldırılması için gereken iznin, suçüstü ve kesin hüküm halinde gerekmeyeceği ifade edilmiştir[19]. Ancak doktrinde, Fransız Anayasasının 1995'de değiştirilerek yürürlüğe giren 26. maddesini farklı şekilde yorumlayanlar da olmuştur. Armağan'a göre 1875 tarihli Fransız Anayasası'nda dokunulmazlık koruması cürüm ve kabahatler için geçerlidir, suçlar ağır suç ve orta ağırlıkta suç olarak ayrılmamıştır[20]. Kısacası 1995'de Fransa'da yapılan anayasa değişikliği ile dokunulmazlığın alanının daraltılmış olduğunu söyleyebiliriz.

1787 Amerika Birleşik Devletleri Anayasası'nda Kongre Üyelerinin hukuk davalarından dolayı tutuklanmamaları, meclis toplantılarına katıldıkları

---

[16] Aysun Üsreşler, "1982 Anayasasına Göre Yasama Meclisi Üyelerinin Dokunulmazlığı", (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul, 1986.), s. 18.

[17] 1791 Anayasasının 7. maddesine göre "*Milletin temsilcileri tecavüzden masundur. Onlar, temsilcilik görevlerini yaptıkları sırada, yaptıklarından ve söylediklerinden dolayı hiçbir zaman soruşturulamaz, yargılanamaz ve suçlanamazlar* ." Sevinç, a.g.e., s. 116.

[18] Üsreşler, a.g.t., s.20.

[19] Gözler, "Yasama Dokunulmazlığı", ss. 71-101.

[20] 1958 Fransız Anayasası'nın 26. maddesinin dokunulmazlıkla ilgili fıkraları şöyledir: *"Parlamentonun hiçbir üyesi, meclis oturumları esnasında suçüstü hali dışında, bir üyenin üyesi olduğu meclisin kararı olmaksızın bir cürüm veya kabahat için sorgulanamaz veya tutuklanamaz. Parlamento toplantı halinde olmadığı zaman, parlamentonun hiçbir üyesi, suçüstü hali veya nihai mahkumiyet kararı hali hariç, üyesi olduğu meclisin başkanlık divanının kararı olmaksızın tutuklanamaz. Parlamentonun bir üyesinin yakalanma veya sorgulanması şayet üyesi olduğu meclis isterse ileriye bırakılır."*Servet Armağan " Yasama Dokunulmazlığı ve Modern Demokrasilerden Bazı Tespitler- Mülahâzalar" *İlmi Hayatım ve Eserlerim,* 2007, http://profservetarmagan.blogcu.com/YASAMA+DOKUNULMAZLIGI/, (19.10.2007), s.3.

sırada gerekse bu toplantılara gelip giderken tutuklanmama imtiyazından yararlanacakları ifade edilmiştir. Ancak günümüzde hukuk davalarından dolayı kişilerin tutuklanmasına ilişkin uygulama yürürlükte bulunmadığından bu hükmün anlamı kalmamıştır. Cezai alanda da Kongre üyelerine tanınan bir ayrıcalık olmadığı için günümüzde ABD'de yasama dokunulmazlığının uygulanmadığı söylenebilir[21].

Yasama dokunulmazlığı, Amerika'da tutuklanmama ayrıcalığı "privilege from arrest", İngiltere'de ise tutuklanmama hürriyeti "freedom from arrest" olarak ifade edilmektedir. Her iki ifade de Fransa ve Türkiye'deki yasama dokunulmazlığı kurumuna karşılık gelmemektedir[22].

Alman Hukuk Tarihi'nde yasama dokunulmazlığının ilk defa 1815'de tanınan eyalet anayasalarında yer aldığı görülmektedir. Zaman içinde ufak değişikliklerle kabul edilerek Waymer Anayasası'nda ve 1949 tarihli Alman Anayasası'nda da yer almıştır[23]. Alman Anayasası'nda Federal Meclis bazında yasama dokunulmazlığı kurumunun düzenlendiği, federe devlet hükümet üyelerinin dokunulmazlık kurumundan yararlanamadığı görülmektedir[24]. Alman Anayasası'nın 49. maddesine göre *"Cezalandırılan bir fiil sebebi ile, bir milletvekili ancak federal meclisin izniyle sorumluluk altına alınabilir, ya da tutuklanabilir. Meğer ki suçüstü halinde, veya fiili takip eden günlerde tutuklanmış olsun. Bir milletvekiline karşı her ceza davası ve 18. maddeye göre açılan her dava, her tutuklama ve onun şahsi hürriyetinin her sınırlanması, federal meclisin talebi üzerine askıya alınır.[25]"*

Yakalanmama hürriyeti ve tacizlere karşı bağışıklık getiren bu kurumun parlamento üyelerine getirilen kişisel bir ayrıcalık olmadığı, kanun önünde eşitlik ilkesini bozduğu ve bu nedenle kurallarının belirlenmesinin önemli olduğu söylenebilir.

[21] Gözler, "Yasama Dokunulmazlığı" , ss. 71-101.
[22] Sevinç, a.g.e., s.118.
[23] Özcan, a.g.e., s. 118.
[24] Gözler, "Yasama Dokunulmazlığı", ss. 71-101.
[25] Armağan, a.g.m., s.3.

Dokunulmazlık kapsamına giren eylemler cezalandırılabilme bakımından farklı ülkelerde farklı sistemlere tabidir. Bazı ülkeler hiçbir ayrım gözetmeksizin cezalandırılabilecek eylemlerin hepsini dokunulmazlık kapsamında kabul etmektedir. Örneğin; Almanya Anayasasının 46. maddesine göre milletvekiline karşı her ceza davası veya şahsi hürriyetine yapılacak her sınırlama federal meclisin talebi veya izni ile yapılabilir[26]. Bazı ülkelerde ise kabahatler gibi hafif suçlar dokunulmazlık kapsamı dışında kabul edilmektedir. Diğer bazı ülkelerde ise hafif suçları dokunulmazlık kapsamına alınmış, ağır suçlar dokunulmazlık dışında bırakılmıştır. Örneğin Bulgaristan'da ağır suçlar ve meclisin izin verdiği suçlar dokunulmazlık kapsamı dışındadır[27].

Avrupa Birliği Parlamentosu'nda da üyelerin yasama bağışıklıklarına ilişkin düzenlemeler bulunmaktadır. 08 Nisan 1965 tarihli Merger Antlaşması'nın ek protokolünün 10. maddesinde yasama dokunulmazlığı düzenlenmiştir. Bu maddeye göre dokunulmazlık toplantı süresince geçerlidir ve toplantıya geliş ve gidiş yolunda da vardır, üyeler kendi ülkelerinde kendi meclis üyelerine tanınan dokunulmazlıktan, diğer ülke topraklarında ise özgürlüklerinden mahrum bırakılacak her türlü önlem ve yasal yola karşı dokunulmazlıktan yararlanırlar. Bu düzenlemeye göre dokunulmazlık suçüstü halinde geçerli olmadığı gibi Parlamento tarafından istenildiği zaman kaldırılabilir[28].

Yasama bağışıklıklarından yasama sorumsuzluğu çoğu ülkede kabul edilmiş olmasına rağmen, yasama dokunulmazlığının genelde daha az kabul edildiği görülmektedir[29].

Bazı ülkeler anayasalarında dokunulmazlık kurumunu düzenlemeyerek, yasama dokunulmazlığını çıkarılacak bir kanunla düzenleme yoluna gitmektedirler. Böylece parlamento üyelerinin bu kurumu birer imtiyaz olarak görerek suiistimal etmeleri engellenmiştir. Kanada ve

[26] Armağan, a.g.m., s.3.
[27] Armağan, a.g.m., s.5. Aynı görüş; Üsreşler, a.g.t., s. 82.
[28] Sevinç, a.g.e, s. 289.
[29] Armağan, a.g.m., s.4.

Hindistan gibi ülkelerde yasama dokunulmazlığının anayasada değil de kanunla düzenlenmesinin bir olumlu yanı da zamanın ihtiyaçlarına uygun olarak özel kanun'un istenildiği zaman değiştirilebilecek olmasıdır[30].

B. Yasama Dokunulmazlığının Anayasa Hukuku Açısından Anlamı

Yasama dokunulmazlığının amacı; yasama fonksiyonunun kesintiye uğratılmamasıdır. Bu amaç yasama dokunulmazlığının Anayasa Hukuku açısından anlamını ve önemini ifade etmektedir. Anayasal bir kurum olan yasama dokunulmazlığının hukuki anlamı, onun fiili sonuçu ile de bağlantılıdır. Bu nedenle kurumun hukuki içeriği ceza hukuku alanında doğurduğu sonuçlar göz ardı edilerek açıklanmamalıdır[31].

Yasama dokunulmazlığı milletvekillerinin kişiliklerine bağlı bir ayrıcalık değil yasama fonksiyonunun yerine getirilebilmesi için yani hizmete bağlı olan, objektif anayasal bir güvencedir[32]. Bu nedenle yasama dokunulmazlığı kamu düzenindendir; milletvekillerinin veya parlamento üyelerinin kayırılmaları için değil yasama organının daha iyi çalışması, sürekliliğinin sağlanması ve kamu yararı için vardır. Yasama dokunulmazlığı, kamu düzeninden olduğundan parlamento üyeleri dokunulmazlık istemediklerini beyan ederek dokunulmazlıktan vazgeçemezler[33]. Ülkemizde yasama dokunulmazlığı kamu düzeninden olduğundan yargı organları bu kurumu kendiliklerinden, re'sen dikkate almak zorundadırlar[34].

Yasama dokunulmazlığı nispi niteliktedir; yasama dokunulmazlığı Türkiye'de ve kabul edildiği ülkelerin çoğunda sahip olduğu bazı özelliklerinden dolayı nispi niteliktedir. Milletvekillerini genelde ceza kovuşturmalarına karşı korur, hukuk davalarına karşı korumaz[35] ayrıca bu

---

[30] Armağan, a.g.m., s.6.
[31] Sevinç, a.g.e., s. 119.
[32] M. Akif Bayram, "Yasama Dokunulmazlığı", (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 1993), ss. 25-26.
[33] İsviçre'de parlamento üyelerinin dokunulmazlıklarından kendi istekleri ile vazgeçebileceğine ilişkin düzenleme yapılmış olduğu görülmektedir. Gözler, "Yasama Dokunulmazlığı Bir Karşılaştırmalı Anayasa Hukuku İncelemesi", s.6.
[34] Kemal Gözler , **Türk Anayasa Hukuku Dersleri**, 4. Baskı, Bursa: Ekin Kit., 2007, s. 272.
[35] Avustralya'da yasama dokunulmazlığının cezai alanda değil, hukuki alanda geçerli olduğu ve geçerli olduğu hukuki alanda mutlak bir koruma sağladığı görülmektedir. İrlanda, Amerika,

koruma belli bir süre ile sınırlıdır ve kaldırılabilir. Yasama dokunulmazlığı genelde parlamento üyeliği süresince devam eder, bununla birlikte bir çok ülkede yalnızca toplantı dönemlerinde geçerli olduğu, tatil dönemlerinde ise geçerli olmadığı görülmektedir. Ülkemizde de milletvekilliği süresince devam eder ve TBMM tarafından her zaman kaldırılabilir, geçicidir. Anglo- Sakson sistemine dahil olan ülkelerde yasama dokunulmazlığının kaldırılamadığı, bu bakımdan mutlak nitelikte olduğu görülmektedir.

Yasama dokunulmazlığının konu bakımından kapsamı dışında kalan durumlar, istisnaları vardır. Bu istisnaları nedeni ile de mutlak değildir. Bu istisnalar yasama dokunulmazlığının cezai alanda olduğu ülkelerde genelde suçüstü hali ve/veya ağır cezalık suçlar olarak kabul edilmiştir. Yasama dokunulmazlığının hukuki alanda tanındığı ülkelerde ise istisnasız kabul edildiği görülmektedir.

Parlamento üyelerinin sorumsuzluk kapsamına girmeyen ve suç oluşturan eylemlerinden dolayı Meclisin kararı olmadıkça kovuşturulamaması anlamına geldiğinden ve parlamento üyelerinin çalışmalarında tam bağımsızlığa sahip olmaları amacına hizmet ettiğinden yasama sorumsuzluğunu tamamlayıcı bir kurum olarak da ifade edilebilir[36].

C. Yasama Dokunulmazlığının Ceza Hukuku Açısından Anlamı

Parlamento üyelerinin görevleriyle ilgili eylemleri suç teşkil etse de yasama dokunulmazlığı gereği cezalandırılabilme olanağı bulunmaz, cezalandırılabilmeleri ve kovuşturulmaları ertelenir. Yasama dokunulmazlığı işlenen fiilin suç olmasını engellemez, geciktirici bir görevi vardır.

Yasama dokunulmazlığı üye hakkında hükmedilmiş olan cezaların infazını erteler, dokunulmazlığın devam ettiği süre içinde işlenen fiil

---

Kanada, İngiltere'de de yasama dokunulmazlığı ceza davalarına karşı koruma sağlamamaktadır. Gözler, "Yasama Dokunulmazlığı Bir Karşılaştırmalı Anayasa Hukuku İncelemesi", s.s. 8,12.

[36] Üsreşler, a.g.t., s. 75.

dolayısıyla zamanaşımı işlemez[37]. Ancak infazın ertelenemediği bazı durumlarda vardır[38].

Yasama dokunulmazlığının yalnızca cezai alanda geçerli olduğu ülkelerde bazı ceza usul işlemlerinin uygulanması engellenir, ertelenir bu nedenle ilgili milletvekili hakkında yasama sorumsuzluğu kapsamında kalmayan her türlü hukuk davası açılabilir, hukuki takibat yapılabilir.

Önder'e göre bazı kişilerin ülkede suç işledikleri halde Ceza Kanunu uygulamasının dışında tutulması, ülkesellik ilkesinin istisnası olarak tartışılmalıdır. Ancak milletvekillerine tanınan yasama dokunulmazlığı diplomatik dokunulmazlık gibi yer bakımından ülkesellik ilkesine getirilmiş bir istisna olarak düşünülmemelidir. Yasama dokunulmazlığı daha çok zaman ve kişi bakımından getirilmiş ülkesellik ilkesi istisnası olarak anlaşılmalıdır çünkü dokunulmazlık milletvekili hakkında belirli bir zaman dilimi içinde kovuşturma yapılamaması, ceza yargılamasının yürümemesi anlamındadır. Kişisel nitelik gösteren bir muhakeme engelidir[39].

Yasama dokunulmazlığının ceza hukuku bakımından sağladığı güvenceler farklı ülkelerde farklı şekillerde düzenlenmiştir. Bu güvenceleri; gözaltına almaya karşı, tutuklanmaya karşı, kovuşturmaya karşı, aramaya karşı, tanık olarak çağırılmaya karşı, hürriyetten mahrum edici her türlü tedbire karşı, dinlenmeye karşı korumalar şeklinde sıralayabiliriz[40].

Türk Ceza Hukuku açısından incelendiğinde yasama dokunulmazlığının kanun önünde eşitlik ilkesine aykırı bir şekilde "tutulma, sorguya çekilme, tutuklanma ve yargılanma" engelleri getirdiği görülmektedir. Bu engeller kanun önünde eşitlik ilkesine aykırılık teşkil ettiklerinden, dokunulmazlık hükümlerinin istisnai nitelik taşıdığı, dar ve sınırlı bir şekilde yorumlanıp uygulanması gerektiği söylenebilir[41]. Bu nedenle kanunda açıkça sayılan ceza usul işlemlerinin dışında kalan işlemlerin uygulanabilir. Örneğin

[37] Sulhi Dönmezer ve Sahir Erman, **Nazarî ve Tatbikî Ceza Hukuku**, Cilt I, 11. Basım, İstanbul: Beta Yay., 1994, s. 273.
[38] Konu "Yasama Dokunulmazlığının Kaldırılması" başlığı altında açıklanmıştır.
[39] Ayhan Önder, **Ceza Hukuku Genel Hükümler**, Cilt I, İstanbul: Beta Yay., 1991, s. 208.
[40] Gözler, "Yasama Dokunulmazlığı Bir Karşılaştırmalı Anayasa Hukuku İncelemesi", s.23.
[41] Erdener Yurtcan, **Ceza Yargılaması Hukuku**, 9. Bası, İstanbul: Alfa Yay., 2002, s. 22.

suçlu olduğu ileri sürülen milletvekili hakkında hazırlık soruşturması yapılabilir veya ceza davası açılabilir.

Ceza Muhakemesi Hukukunun yargılama şartlarından birisi yasama dokunulmazlığının olmamasıdır. Savcı, yasama dokunulmazlığının olduğu durumlarda kovuşturma mecburiyeti gereğince derhal hazırlık soruşturmasına başlamalı sanığın beyanları dışında bütün delilleri toplayarak yakalama, tutuklama ve sorgu dışında olup da yapılmasına gerek duyulan bütün ceza muhakemesi işlemlerini yapmalıdır. Bu şekilde yapılan hazırlık soruşturması neticesinde suç şüpheleri kuvvetli ise savcının kamu davası açması gerekir. Kamu davası açıldıktan sonra mahkeme Ceza Muhakemesi Kanunu'nun (CMK) 223/8. maddesi gereğince durma kararı vermelidir. Durma kararına ilgili milletvekili veya suçtan zarar gören itiraz edebilir. Durma kararı verildikten sonra yargılama şartının gerçekleşmesi; yasama dokunulmazlığının sona ermesi ya da yasama dokunulmazlığının kaldırılması beklenmelidir. Nitekim yasama dokunulmazlığı yargılama engelidir. Şartın gerçekleşme imkânı kalmadığında örneğin; dava zamanaşımına süresi dolduğunda, mahkeme düşme kararı vermekle yükümlüdür. Kamu davasının açılmasına engel olmayan yasama dokunulmazlığı, yargılama yapılmasına engeldir. Yargılamanın yapılabilmesi, meclisin kararına veya milletvekilliği sıfatının sona ermesine bağlıdır[42].

Dokunulmazlık yalnız üye bakımından geçerlidir. Suç iştirak halinde işlenmişse, suça katılan diğer şahıslar hakkında dokunulmazlık kapsamında olan ceza usul işlemleri yapılabilir.

Suçtan zarar gören kişi milletvekili hakkında her zaman suç duyurusunda bulunabilir. Dokunulmazlık, kamu düzeninden olduğundan soruşturmanın her safhasında re'sen göz önünde bulundurulur veya ilgili milletvekili tarafından her zaman ileri sürülebilir.

[42] Bahri Öztürk, "Yeni Ceza Muhakemesi Hukukunun Yeni Ceza Muhakemesi Kanunu 5271 Sayılı CMK", *Yeni Türk Ceza Adaleti Sistemi Tanıtım Sitesi*, [t.y], http://www.ceza-bb.adalet.gov.tr/makale/113.doc, (08.04.2008), s. 26.

Dokunulmazlık delillerin toplanmasına engel bir durum getirmemekle birlikte aşağıda açıklanacağı üzere milletvekilinin hareket hürriyetini kısıtlayacak şekilde delil toplanmamalıdır. Dokunulmazlığın amacının milletvekilinin yasama faaliyetine asılsız iftiralarla katılmasının engellenmesi olduğu unutulmamalıdır.

II. 1982 ANAYASASINDAN ÖNCE TÜRKİYE'DE YASAMA DOKUNULMAZLIĞI

Osmanlı-Türk Anayasa Hukuku'nda yasama dokunulmazlığı ile ilgili ilk düzenleme 1876 Kanun-i Esasi'sinde yer almıştır. Bu ilk düzenlemede yasama dokunulmazlığı ve yasama sorumsuzluğu farklı maddelerde yer almıştır. Daha sonra sırasıyla 1924 Teşkilat-ı Esasiye Kanunu, 1961 Anayasası ve 1982 Anayasalarında yasama dokunulmazlığı ile ilgili hükümler yer almıştır. Ancak bu Anayasaların hepsinde ilk düzenlemeden farklı olarak yasama bağışıklıkları aynı madde de yer almıştır.

A. 1876 Kanun-i Esasi

Osmanlı Devletinin ilk ve son anayasası 23.12.1876'da ilan edilmiş olan Kânun-i Esâsî'dir. Yasama dokunulmazlığı kurumu Osmanlı-Türk Anayasalarında ilk defa Fransız Anayasasının da etkisi altında kalınarak, 1876 tarihli Kanuni Esasi'de düzenlenmiştir[43]. Böylece dünyada daha çok yaygın olan Fransız Hukuk sistemindeki düzenleme bizim hukuk sistemimize de geçmiştir.

Kanun-i Esasi'nin 47. maddesinde yasama sorumsuzluğu, 79. maddesinde yasama dokunulmazlığı düzenlenmiştir. Yasama bağışıklıklarının ayrı maddelerde düzenlenmiş olması anayasa tekniği bakımından olumlu bir durumdur. 1924, 1961 ve 1982 Anayasalarında yasama bağışıklıklarına ilişkin düzenlemelerin aynı madde içinde yer aldığı bu nedenle 1924 Teşkilat-ı Esasiye Kanunu'ndaki olumlu düzenlemenin

[43]Levent Gönenç ve Ozan Ergül, "1982 Anayasasına Göre Yasama Sorumsuzluğu ve Yasama Dokunulmazlığı", *Yaşayan Anayasa*, [t.y], http://www.yasayananayasa.ankara.edu.tr/analizler.html, (10.12.2007), ss.3-4. Aynı görüş;Özcan, **Yasama Bağışıklıkları**, s. 120.

sonraki anayasalarda yer almadığı görülmektedir[44]. Yasama dokunulmazlığı, batılı anlamda ilk yazılı anayasa sayılan 1876 Kanun-i Esasisi'nin 79. maddesi ile düzenlenmiştir: " *Heyeti Mebusanın müddeti içtimaiyesinde âzadan hiç biri Heyet tarafından ithama sebebi kâfi bulunduğuna ekseriyetle karar verilmedikçe veyahut bir cünha veya cinayet icra ederken veya icrayı müteakip tutulmadıkça tevkif ve muhakeme olunamaz*[45]" Maddeye göre Mebusan Meclisi üyelerinin üyelikleri süresince haklarında suç işlediklerine dair Mebusan Meclisi çoğunlukla karar vermedikçe tutuklanmaları ve muhakeme edilmeleri mümkün değildir. Bununla birlikte Mebusan Meclisi üyeleri kabahat ve cürüm işlerken veya kabahat ve cürüm işledikten hemen sonra yakalanırlarsa tutuklanmaları ve muhakeme edilmeleri için bir engel yoktur.

Bu düzenlemede 1875 tarihli Fransız Anayasasının etkili olduğu görülmekle birlikte; içeriğine dikkat edilence Fransız İhtilalinden sonra toplanan Kurucu Meclisin almış olduğu 25 Haziran 1790 tarihli Ulusal Meclis Kararının etkisi olduğu da söylenebilir[46]. 1875 tarihli Fransız Anayasası'nın 14. maddesi *"Her iki meclisin de hiçbir üyesi , içtimanın devamı süresince, suçüstü hali hariç, Meclisin izni olmaksızın, cinayet ve cünha ile itham edilerek kovuşturulamaz ve tutuklanamaz. Meclis isterse, her iki meclisin de, bir üyesinin tutulması veya kovuşturulması içtima boyunca veya bütün dönem boyunca talik edebilir*[47]*."* şeklindedir. Fransız İhtilalinden sonra toplanan Kurucu Meclis, 26-27 Haziran 1790 tarihli bir Kararname ile Meclis üyelerinin, Meclisin kararı olmaksızın ve "suçüstü" hali hariç, tutuklanamayacağını belirtmişlerdir[48].

Kanun-u Esasî ile temsilî demokrasinin temel ilkelerinden olan "milletin temsili ilkesi" kabul edilmiştir. Kanun-u Esasî'nin kurduğu yasama organının adı "Meclis-i Umumî"dir. Meclis-i Umumî, Kanun-u Esasînin 42 ilâ 80'inci

---

[44] Kadir Aktaş, "Yasama Dokunulmazlığı Kurumunun Türkiye'deki Gelişimi", *Yasama Derneği*, [t.y], http://www. yasader.org/, (22.04. 2008), s.87.
[45] Anayasa Metinleri Kanun-i Esasi (madde 79), *Belgenet*, 23.04.2001, http://www.belgenet. com/arsiv/ anayasa/1876.html, (26.03.2008), [yazar yok].
[46] Özcan, a.g.e., s.120.
[47] Üsreşler, a.g.t., s. 20.
[48] Gözler, "Anayasa Değişikliği Gerekli mi? (1982 Anayasası İçin Bir Savunma)", par.24.

maddeleri arasında düzenlenmiştir[49]. Meclis-i Umumî, Heyet-i Âyan ve Heyet-i Mebusan isimli iki heyetten oluşturulmuştu, bu düzenleme ile yalnızca Heyet-i Mebusan üyelerini sadece cezai kovuşturmalara karşı koruyan bir sistem getirilmiştir[50]. Heyet-i Âyan üyelerinin görevleri ömür boyu devam ettiği için dokunulmazlık kurumundan yararlandırılmamışlardır. Konuyla ilgili İçtüzük, Dahili Nizamnami'nin 96. maddesi incelendiğinde Meclisi Mebusan içinde vuku bulacak kabahat ve cünha suçlarının soruşturulabilmesi için durumun bir mazbata ile sadaret makamına bildirilmesi istenmiş, Meclise suç fiillerinin araştırılabilmesi için bildirimde bulunma ödevi yüklenmiştir[51].

Kanun-i Esasi diğer Türk Anayasalarından farklı olarak ilgili milletvekili hakkında tutuklama ve kovuşturma işlemlerinin yapılmasını Meclisin kanaatine bırakarak meclise bir yargı organı görevi yüklemiş ayrıca dokunulmazlığın geçerli olduğu süreyi Heyet-i Mebusan'ın toplantı süresiyle sınırlı tutmuştur[52].

1909 ve 1918 yıllarında Kanun-i Esasi de bir çok değişiklik yapılmış olmasına rağmen yasama dokunulmazlığı ile ilgili hükümler aynen korunmuştur.

B. 1921 Teşkilat-ı Esasiye Kanunu

20 Ocak 1921 Tarih ve 85 sayılı yasayla Büyük Millet Meclisi tarafından kabul edilmiş olan, 23 maddeden oluşan Teşkilat-ı Esasiye Kanunu temel hak ve özgürlükleri dahi barındırmayan çerçeve anayasa niteliğindedir[53]. 1921 Anayasasının en önemli yeniliği milli egemenlik ilkesidir.

Teşkilat-ı Esasiye Kanunu, Kanun-ı Esasî'nin bazı maddelerini ilga ederken, bu kanunla çelişmeyen maddelerinin aynen geçerli olduğunu ilan etmiştir. "Olağanüstü dönem Anayasası" olması sebebi ile sınırlı bir

[49] Kemal Gözler, "Kanun-u Esasî (1876)", *Türk Anayasa Hukuku Sitesi*, 23.05.2004, http:// www.anayasa.gen.tr/kanunuesasi.htm, (11.02.2008), par.38.
[50] Gönenç ve Ergül,a.g.m.,s.4.
[51] Aktaş, a.g.m., s.88.
[52] Aktaş, a.g.m., s.89.
[53] Bülent Tanör, **Osmanlı- Türk Anayasal Gelişmeleri**, 2. Basım, İstanbul: Der Yay., 1995, s.210.

anayasadır, yasama dokunulmazlığı ve yasama sorumsuzluğu konularında bir düzenleme içermemektedir[54].

1921 Teşkilat-ı Esasiye Kanunu her ne kadar kısa ömürlü bir anayasa olmuşsa da Türkiye'de siyasal, anayasal hukuk açısından kökten değişikliklere sahne olmuştur[55]. Meclis hükümeti sistemi getirilmiş, yasama ve yürütme kuvveti yasama organında toplanmış, saltanat kaldırılmış, Cumhuriyet ilan edilmiş, Hilafet kaldırılmıştır. Millet asli güç olmuş, her türlü yetki Meclis'te toplanmıştır. Tüm bu yenilik ve değişikliklere rağmen meclisin üstünlüğü gereği meclis üyelerine herhangi bir dokunulmazlık tanınmamıştır**.** Böyle bir düzenleme yapılmamasının sebebinin olağanüstü yetkilerle donatılmış yasama, yürütme ve yargı güçlerini kendi bünyesinde barındırmış bir meclisin yasama dokunulmazlığının düzenlenmesini gerektirecek bir durumda olmamasından kaynaklandığı ifade edilmektedir[56].

1921 Teşkilat-ı Esasiye Kanunu ile meclis hükümeti sistemi kabul edilmiştir. "Cumhurbaşkanlığı" kurumu kabul edilmemişti. Cumhuriyet 29 Ekim 1923 tarihinde ilan edilmiştir, bu nedenle Cumhurbaşkanlığı kurumunun görev, yetkileri, sorumsuzluk durumları ve yasama dokunulmazlığı konusunda sahip olduğu yetkiler 1924 Teşkilat-ı Esasiye Kanunu ile belirlenmiştir[57].

C. 1924 Teşkilat-ı Esasiye Kanunu

1921 Teşkilat-ı Esasiye Kanunu'nda yasama dokunulmazlığından bahsedilmemiş olmasına rağmen, 20 Nisan 1924 tarihinde Büyük Millet Meclisi tarafından kabul edilen 1924 tarihli Teşkilat-ı Esasiye Kanunu gayet geniş, koruyucu ve açık bir düzenleme ile yasama dokunulmazlığına yer vermiştir[58].

---

[54] Özcan, a.g.e., s. 121.
[55] Tanör, a.g.e., s.223.
[56] Ömer Keskinsoy, **Yasama Dokunulmazlığı**, Ankara: Adalet Yay., 2008, s. 30.
[57] Hüseyin Özcan, **Prof. Dr. Hüseyin Ülgen'e Armağan**, 2. Cilt, İstanbul: Vedat Yay., 2007, s. 2170.
[58] Aktaş, a.g.m., s.89.

Milli mücadele döneminden sonra hazırlanan bu Anayasa'da hem parlamenter sistem hem de meclis hükümeti sisteminin izleri bulunmakla beraber, millet egemenliğini tek başına temsil eden "üstün yetkili meclis" anlayışının benimsendiği görülmektedir[59]. 1921 Teşkilat-ı Esasiye Kanunu gibi yasama, yürütme ve yargı yetkisi TBMM'de toplanmamıştır. Milletvekillerinin cezai kovuşturmaya yol açabilecek eylemlerinin denetlenebileceği bağımsız bir yargı kurulmuştur[60].

1924 tarihli Teşkilatı Esasiye Kanunu'nun yasama sorumsuzluğu ve yasama dokunulmazlığına ilişkin hükümlerin bulunduğu 17. maddesi şöyledir: *" Bir milletvekili ne Meclis içindeki oy, düşünce ve demeçlerinden ne de Meclisteki oy, düşünce ve demeçlerini Meclis dışında söylemek ve açığa vurmaktan sorumlu değildir. Seçiminden gerek önce ve gerek sonra üstüne suç atılan bir milletvekili Kamutayın kararı olmadıkça sanık olarak sorgulanamaz, tutulamaz ve yargılanamaz. Cinayetten suçüstü yakalanma hali bu hükmün dışındadır. Ancak bu halde yetkili makam bunu hemen Meclis bildirmek ödevindedir. Seçiminden önce veya sonra bir milletvekili hakkında verilmiş bir ceza hükmünün yerine getirilmesi milletvekilliği süresinin sonuna bırakılır. Milletvekilliği süresi içinde zamanaşımı yürümez.*[61]"

1924 Teşkilatı Esasiye Kanunu'nun 17. maddesinde yasama sorumsuzluğu ve yasama dokunulmazlığının aynı paragrafta düzenlendiği görülmektedir. Paragrafın sonunda geçen "Milletvekilliği süresi içinde zamanaşımı yürümez " ifadesinin yasama dokunulmazlığına mı yoksa yasama sorumsuzluğuna mı ilişkin olduğuna dair açık bir ifade bulunmamaktadır. Bu ifadenin her iki bağışıklığı da kapsadığı ve hem ceza hem de dava zamanaşımını durdurduğu söylenebilir[62].

Maddedeki düzenleme ile yasama dokunulmazlığı bakımından milletvekillerinin yalnızca ceza kovuşturmalarına karşı korunduğu, hukuk ve

[59] Ergun Özbudun, **Türk Anayasa Hukuku**, 8. Baskı, Ankara: Yetkin Yay., 2005, ss.31-39.
[60] Keskinsoy, a.g.e., s 31.
[61] 1982 Anayasası'ndan önceki anayasalara ait madde metinleri; Süheyl Batum ve Necmi Yüzbaşıoğlu, **Anayasa Hukukunun Temel Metinleri**, 3. Baskı, İstanbul: Beta Yay., 1999.
[62] Metin Feyzioğlu, "Yasama Dokunulmazlığı", *Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 1991-92, Cilt 42, Sayı 1-4, http://auhf.ankara.edu.tr/dergiler/auhfd-arsiv/AUHF-1991-1992-42-01-04/AUHF-1991-1992-42-01-04-Feyzioglu.pdf, (03.04.2008), s.32.

ticaret davalarına karşı korunmadığı görülmektedir. Maddede suçların cinayet, cünha ve kabahat olarak ayrıldığı görülmektedir. Maddenin orijinal metninin 2. ve 3. fıkraları şöyledir: *"Gerek intihabından evvel gerek sonra aleyhine cürüm isnat olunan bir mebusun maznunen isticvabı veya tevkifi veyahut muhakemesinin icrası Heyeti Umumiyenin kararına menuttur. Cinaî cürmü meşhut bundan müstesnadır."*

1926 senesinde yürürlüğe giren Türk Ceza Kanunu ile suçların cürüm ve kabahat olarak ayrıldığı görülmektedir. Cinayet bu ayrımlardan hiç birisine girmemekle beraber TCK.'nın 587. maddesine göre cürümler; "müebbet veya muvakkat ağır hapis ve beş seneden fazla hapis ve kamu hizmetinden devamlı yasaklılık ve müebbet sürgün cezalarını gerektiren" suçlar olarak anlaşılmalıdır. Doktrinde bu maddede yalnızca cürümden bahsedildiği bu nedenle cürüm dışındaki suçların (kabahatlerin) dokunulmazlık kapsamı dışında bırakıldığını ileri süren görüşler olduğu gibi, maddedeki "cürüm" deyiminin "suç" anlamında kullanıldığını bu nedenle 1924 Teşkilat-ı Esasiye Kanunu'nda düzenlenen dokunulmazlık kurumunun hem cürüm hem de kabahatler için geçerli olduğunu ileri süren görüşler vardır[63].

1924 Teşkilat-ı Esasiye Kanunu'nun 27. maddesinde milletvekilliği sıfatının hangi hallerde kaldırılabileceği açıkça düzenlenmiştir. Düzenlemeye göre vatan hainliği ve milletvekilliği sırasında rüşvet, irtikap suçlarını işleyenler hakkında TBMM Kamutayı hazır üyelerinin üçte iki oy çokluğu ile milletvekilinin sanık olduğuna karar verilir[64].

1924 Teşkilat-ı Esasiye Kanunu'nun 41. maddesi ile Cumhurbaşkanının da yasama bağışıklıkları kapsamına alındığı görülmektedir: "*Cumhurbaşkanı, vatan hayınlığı halinde Büyük Millet meclisine karşı sorumludur. Cumhurbaşkanının çıkaracağı bütün kararlardan doğacak sorumlar 39 uncu madde gereğince bu kararı imzalayan Başbakanın ve ilgili bakanındır. Cumhurbaşkanının özlük işlerinden dolayı*

[63] Aktaş, a.g.m., s.92.
[64] *"Madde 27: Bir milletvekilinin vatan hayınlığı ve milletvekilliği sırasında yiyicilik suçlarından biriyle sanık olduğuna Türkiye Büyük Millet Meclisi Kamutayı hazır üyelerinin üçte iki oy çokluğu ile karar verilir yahut on ikinci maddede yazılı suçlardan biriyle hüküm giyer ve bu da kesinleşirse milletvekilliği sıfatı kalkar."*

sorumlanması gerekirse Anayasanın milletvekilliği dokunulmazlığı ile ilgili 17 nci maddesi hükümlerine uyulur." 1924 Teşkilat-ı Esasiye Kanunu'nun bu maddesi ile; Cumhurbaşkanının kişisel suçları söz konusu olduğunda, yasama dokunulmazlığını düzenleyen 17. Madde'ye göre hareket edileceği belirtilmiştir, Cumhurbaşkanına yasama dokunulmazlığı ayrıcalığı tanınmıştır. Bu düzenleme ile dokunulmazlığın Cumhurbaşkanı için muhakeme ve infaz engeli olarak etki edeceği belirtilmiştir[65].

D. 1961 Anayasası

1961 Anayasası 27 Mayıs 1960 askeri müdahalesinin ve bunu hazırlayan koşulların bir ürünü olarak ortaya çıkan, anayasanın üstünlüğü ve bağlayıcılığı ilkesini getiren ilk anayasadır[66]. 1961 Anayasası, 1924 Teşkilat-ı Esasiye Kanunu'ndaki yasama dokunulmazlığına ilişkin düzenlemeleri aynen koruduğu gibi yeni güvenceler de getirmiştir. Yasama bağışıklığı kurumlarının yasama dokunulmazlığı ve yasama sorumsuzluğu olarak adlarının yerleşmesinin 1961 Anayasası döneminde gerçekleştiği görülmektedir. Bu dönemden önce her iki kurumun da aynı kavramla adlandırıldığı aralarındaki farkı ifade etmek için geçici ya da nispi gibi sıfatlara başvurulduğu görülmektedir[67].

1961 Anayasasının "Cumhuriyetin Temel Kuruluşu" başlıklı 3. Kısmının Yasama bölümünde yer alan yasama dokunulmazlığı "TBMM Üyeliğiyle İlgili Hükümler" den biri olarak düzenlenmiştir. Cumhuriyet Senatosu Türkiye'de 1961 Anayasa'sı ile kurulmuştur. 1961 Anayasasının 63. maddesine göre TBMM, Millet Meclisi ve Cumhuriyet Senatosundan oluşmaktaydı. Cumhuriyet Senatosu üyeleri de yasama dokunulmazlığı kurumuna tabiiydi[68].

1961 Anayasasının "Yasama dokunulmazlığı" başlıklı 79. maddesi şöyledir: *" Türkiye Büyük Millet Meclisi üyeleri, Meclis çalışmalarındaki oy ve*

[65] Özcan, **Prof. Dr. Hüseyin Ülgen'e Armağan,** s. 2171.
[66] Bülent Tanör, **İki Anayasa 1961-1982**, 3. Baskı, İstanbul: Beta Yay., 1994, ss. 9-19.
[67] Özcan, **Yasama Bağışıklıkları**, s.110.
[68] Yılmaz Altuğ , **Parlamento Hukuku**, İstanbul :Çağlayan Kit., 2003, s. 54.

sözlerinden, Mecliste ileri sürdükleri düşüncelerden ve bunları Meclis dışında tekrarlamak ve açığa vurmaktan sorumlu tutulamazlar.

Seçimden önce veya sonra bir suç işlediği ileri sürülen bir Meclis üyesi, kendi Meclisinin kararı olmadıkça tutulamaz, sorguya çekilemez, tutuklanamaz ve yargılanamaz. Ağır cezayı gerektiren suçüstü hali bu hükmün dışındadır; ancak, bu halde, yetkili makam, durumu hemen ve doğrudan doğruya üyenin Meclisine bildirmek zorundadır. Bir Meclis üyesi hakkında seçiminden önce veya sonra verilmiş bir ceza hükmünün yerine getirilmesi, üyelik sıfatının sona ermesine bırakılır. Üyelik süresince zamanaşımı işlemez.

Tekrar seçilen Meclis üyesi hakkındaki tâkibat, kendi Meclisinin yeniden dokunulmazlığını kaldırmasına bağlıdır. Meclislerdeki siyasî parti gruplarınca, yasama dokunulmazlığı ile ilgili görüşme yapılamaz ve karar alınamaz."

1961 Anayasası bu düzenlemesi ile 1924 Teşkilat-ı Esasiye Kanunu'nun yasama dokunulmazlığına ilişkin içeriğini aynen korumuş bunun yanında 6. ve 7. fıkralar eklenmiştir. Eklenen bu fıkralardan biri milletvekili olarak yeniden seçilme halinde yasama dokunulmazlığının devam edeceğine ilişkindir. Diğeri ise kuruma siyasi bir güvence getirmiştir.

Maddede "suç işlediği ileri sürülen" ifadesi kullanılmış 1924 Teşkilat-ı Esasiye Kanunu'ndan farklı bir düzenleme yapılmıştır, cürüm ve kabahatlerin dokunulmazlık kapsamında olduğu ifade edilmiştir[69]. Diğer bir farklılık ise "cinayetten suçüstü hali" ifadesi yerine "ağır cezayı gerektiren suçüstü hali" ifadesi kullanılmış olmasıdır. "Ağır cezayı gerektiren suçüstü halinin" dokunulmazlık kapsamı dışında olduğu maddenin 2. paragrafında ifade edilmiştir, ancak bu durumunun istisna olarak hukuk düzenimize 1982 Anayasası ile gelmiş olduğu ifade edilebilir[70]. 1924 Teşkilat-ı Esasiye Kanunu sorgulanma, tutulma ve yargılanmayı yasama dokunulmazlığı kapsamında kabul etmiş olmasına rağmen 1961 Anayasası döneminde bu ceza usul

[69] Aktaş, a.g.m., s. 92.
[70] Feyzioğlu, a.g.m., s. 38.

işlemlerine bir yenisi daha eklenmiştir ve dokunulmazlığa sahip olan milletvekillerinin tutuklanamayacağı da ifade edilmiştir.

1961 Anayasasının 105. maddesi ile bakanların da yasama dokunulmazlığı konusunda milletvekilleri ile aynı hükümlere tabi oldukları ifade edilmiştir. *"Bakanlar, dokunulmazlık ve yasaklamalar bakımından Türkiye Büyük Millet Meclisi üyeleriyle aynı durumdadır.*" Bu madde ile meclis dışından seçilen bakanların da yasama dokunulmazlığından yararlanmaları sağlanmıştır. Nitekim 1924 Teşkilat-ı Esasiye Kanunu'nun 44. maddesine göre bakanlar yalnızca meclis üyeleri arasından seçilebilirdi[71].

1961 Anayasası'nın 98. ve 99. maddelerinde Cumhurbaşkanı'nın sorumsuzluğu ve sorumluluğu düzenlenmiştir. 1961 Anayasası'nın bu maddelerinde Cumhurbaşkanı'nın göreviyle ilgili işlerden sorumsuz olacağı ve yalnızca vatan hainliğinden dolayı meclislerin birleşik toplantısında alınan karar doğrultusunda suçlanabileceği ifade edilmiştir. 1924 Teşkilat-ı Esasiye Kanunu'nda Cumhurbaşkanının özlük işleriyle ilgili olan hususlarda yasama dokunulmazlığı hükümlerine tabi olacağı açıkça ifade edilmiş olmasına rağmen, 1961 Anayasası'nda Cumhurbaşkanı'nın yasama dokunulmazlığından yararlanabileceğine ilişkin bir düzenleme yapılmamıştır.

13 Nisan 1973 Tarihli Resmi Gazete'de yayınlanarak 01 Eylül 1973'de yürürlüğe giren Türkiye Büyük Millet Meclisi İçtüzüğü'nün "Yasama Dokunulmazlığı Ve Üyeliğin Düşmesi" başlıklı dokuzuncu kısmında yasama dokunulmazlığının meclis tarafından kaldırılmasına ilişkin işlemler açıklanmıştır[72].

1961 Anayasası ve ilgili İçtüzük, TBMM üyelerinin dokunulmazlıklarını ve siyasi parti gruplarının çalışmalarını da düzenleyerek 1950-1960 arası yaşanan antidemokratik olayların tekrarlanmamasını sağlamıştır. 1961 Anayasası'ndan önceki dönemde iktidar partisinden güç alan hükümet etkin ve aktif bir rol oynamaktaydı, anayasanın üstünlüğü ilkesi tam anlamıyla

[71] Aktaş, a.g.m., s.99.
[72] Türkiye Büyük Millet Meclisi İçtüzüğü halen yürürlükte olduğundan "Meclis Kararıyla Yasama Dokunulmazlığının Kaldırılması Usulü" başlığı altında detaylı bir biçimde incelenecektir.

oturmamış olduğu gibi, kanunların denetimi de Anayasa Mahkemesi kurulmamış olduğundan mümkün değildi. Türkiye'de 1946 yılında çok partili hayata geçilmiş, 1950 yılında yapılan demokratik seçimlerde iktidar, muhalefet olmuştur. Böylece iktidardakilerin muhalefete baskı yapmasının engellenmesi ihtiyacı doğmuş yasama dokunulmazlığının önemi hissedilmiştir. Bu dönemde verilmiş olan Anayasa Mahkemesi kararlarıyla Türk parlamento hukukunun demokratik esasları oluşmaya devam etmiştir[73].

1961 Anayasası ile Anayasa Mahkemesi ilk kez kurulmuş, yasama dokunulmazlığının kaldırılması da 1961 Anayasasının 81. maddesine göre Anayasa Mahkemesi'nin denetimine tabi olmuştur[74]. Böylece dokunulmazlığı kaldırılmak istenen milletvekillerinin başvurabilecekleri bağımsız bir yargı organı oluşturulmuştur ve meclis kararlarının Anayasa Mahkemesi'nde iptali yolu açılmıştır. Anayasa Mahkemesinin Kuruluş ve Yargılama Usulleri Hakkında Kanun 25 Nisan 1962 tarihinde Resmi Gazete'de ilan edilerek yürürlüğe girmiştir. 1961 Anayasası'ndan yaklaşık bir yıl sonra yürürlüğe girmiş olması uygulamada bir takım sıkıntılara yol açmıştır. 12 Şubat 1962 tarihinde yasama dokunulmazlığı kaldırılan bir milletvekili hakkında açılan kamu davasında, milletvekilinin tutukluluk halinin devamına karar verilmiştir. Milletvekili tutukluluk halinin devamına ilişkin kararın kaldırılması talebi ile 28 Haziran 1962 tarihli dilekçe ile Anayasa Mahkemesi'ne (AYM) başvurmuştur. AYM'si dilekçenin görev yönünden reddine karar vermiş, gerekçesinde "Anayasa Mahkemesinin yeni kurulmuş olması sebebiyle dokunulmazlığın kaldırılması hakkındaki Millet Meclisi Kararına zamanında itiraz edilemediği", söz konusu mahkeme kararının kaldırılmasına ilişkin itiraz isteminin AYM'nin görev alanına girmediği ifade edilmiştir. Karardaki muhalefet şerhlerinden birinde Anayasa Mahkemesi'nin görevine başlamadan evvel kaldırılmış olan yasama dokunulmazlığının iptalinin istenemeyeceği ifade edilmiştir. Kararda mevcut diğer bir muhalefet şerhinde ise Mahkemenin yeni kurulmuş olması sebebi ile dokunulmazlığının kaldırılmasına zamanında itiraz edilmemiş

[73] Tanör, **Osmanlı-Türk Anayasal Gelişmeleri**, s.331.
[74] Özcan, **Yasama Bağışıklıkları**, s.121.

olmasının dilekçe sahibine bu gecikmeden bir kusur atfedilmesi anlamına gelmemesi gerektiği ifade edilmiştir[75].

1961 Anayasasının "İptâl sistemi" başlıklı 81. maddesi ile yasama dokunulmazlığının kaldırılması kararlarının iptalinde izlenecek usul belirtilmiştir: *" Yasama dokunulmazlığının kaldırılmasına veya üyeliğin düştüğüne meclisçe karar verilmesi hallerinde, karar tarihinden başlayarak bir hafta içinde, ilgili üye veya Türkiye Büyük Millet Meclisi üyelerinden her hangi biri, bu kararın, Anayasa veya İçtüzük hükümlerine aykırılığı iddiâsiyle iptâli için Anayasa Mahkemesine başvurabilir. Anayasa Mahkemesi, iptâl istemini onbeş gün içinde karara bağlar*." Bu madde ile daha önceki anayasalarda yer alamayan bir durum anayasaya eklenmiştir. Dokunulmazlık kurumu yargısal bakımdan güvence altına alınmış, keyfiliklere karşı bir önlem getirilmiştir.

Ayrıca yukarıda da ifade edildiği üzere 1961 Anayasası'na eklenen son fıkra ile "*Meclislerdeki siyasî parti gruplarınca, yasama dokunulmazlığı ile ilgili görüşme yapılamaz ve karar alınamaz*", 1924 Teşkilat-ı Esasiye Kanunu'ndan farklı olarak yasama dokunulmazlığına siyasal güvence getirilmiştir. Kurum, siyasal ve yargısal bakımdan tanınan bu güvencelerle önceki düzenlemelerden farklı olarak sağlamlaştırılmıştır.

Anayasa Mahkemesi yasama dokunulmazlığına ilişkin olarak vermiş olduğu bir kararında; 1961 Anayasasının 81. maddesine göre Anayasa veya İçtüzük hükümlerine aykırılık durumunda yasama dokunulmazlığının kaldırılmasına ilişkin kararların iptalinin gerekeceğini beyan etmiştir[76]. Böylece yasama dokunulmazlığına ilişkin kararların meclis içtüzüğünde yazan usullere uygun yapılmış olmasının önemi vurgulanmıştır. Nitekim 1961 Anayasası'nın 82. maddesi İçtüzük hükümlerinin meclislerin bütün faaliyetlerinde uygulanması gerektiğine işaret edilmiştir. Dokunulmazlığın kaldırılması kararının alınmasında, Karma Komisyonun oluşturulmasında

[75] *TC Anayasa Mahkemesi*, Anayasa Mahkemesi Kararı, 1962/3 E., 1962/16 K., 06.09.1962 K.T., http://www.anayasa. gov.tr/eskisite/KARARLAR/IPTALITIRAZ/K1962/K1962-016.htm, (20.03.2008).
[76] *TC Anayasa Mahkemesi*, Anayasa Mahkemesi Kararı, 1967/22 E., 1967/22K. 02.08.1962 K.T., http://www.anayasa. gov.tr/eskisite/KARARLAR/IPTALITIRAZ/K1967/K1967-22.HTM, (21.03.2008).

veya diğer herhangi bir usulü işlemde İçtüzük veya Anayasaya aykırılık varsa, dokunulmazlığın kaldırılmasına ilişkin kararının iptal edilmesi gerekir[77].

Anayasa Mahkemesi'nin yasama dokunulmazlığına ilişkin kararların iptali istemiyle açılan davaları on beş gün içinde karara bağlaması gerektiği de 1961 Anayasasının 81. maddesinde düzenlenmiştir. On beş günlük bu süreye uyulmadığı takdirde ne olacak sorusu akıllara gelmektedir. Anayasa Mahkemesi'nin ilgili bir kararı bu konuyla ilgili açıklama getirmektedir[78]. Bu kararda; Anayasa Mahkemesine tanınan on beş günlük sürenin, bu tür işlerin en kısa zamanda ve süratle çözümlenmelerini sağlamak amacıyla verildiği, bu sürenin dolmuş olması halinin Anayasa Mahkemesi'nin işi inceleme yetkisini ortadan kaldırmayacağı, ilgilinin durumuna olumlu ya da olumsuz herhangi bir etkisi olamayacağı açıklanmıştır.

[77] Ersan Şen, **1962-1997 Anayasa Mahkemesi Kararlarında Ceza Hukuku Ceza Özel Hukuku Ceza Yargılaması Hukuku Ceza İnfaz Hukuku**, İstanbul: Beta Yay., 1998, ss.525-526.

[78] *TC Anayasa Mahkemesi*, Anayasa Mahkemesi Kararı, 1968/58 E., 1968/53.K., 14.11.1968 K.T., http://www.anayasa.gov.tr/eskisite/KARARLAR/IPTALITIRAZ/K1968/K1968-53.htm, (21.03.2008).

İKİNCİ BÖLÜM

1982 ANAYASASI ÇERÇEVESİNDE YASAMA DOKUNULMAZLIĞI

I. YASAMA DOKUNULMAZLIĞI

A. Tanımı

Yasama dokunulmazlığı, yasama organı üyelerinin görevlerini yerine getirmelerini engelleyecek gereksiz suçlamalara karşı güvenliklerini sağlayan bir kurumdur. Milletvekillerine görevlerini yapabilmeleri için verilmiş olduğundan kamu düzenine ilişkindir, kişisel bir ayrıcalık değildir.

1982 Anayasası'nın 83. maddesinde kenar başlığı olarak "yasama dokunulmazlığı" ifadesi kullanılmıştır, metin incelendiğinde yasama sorumsuzluğu ve yasama dokunulmazlığının aynı madde içinde düzenlenmiş olduğu görülmektedir. Milletvekillerinin, iktidara karşı korunmak istenmeleri nedeniyle kendilerine sağlanan bazı hak ve güvencelerden yararlandırılmaları amacına hizmet eden bu iki kurum; yasama bağışıklığı olarak ifade edilir. Yasama dokunulmazlığı, yasama bağışıklığının sadece bir bölümüdür[79].

Bu iki farklı kurumun aynı maddede yer alması, madde başlığında da her iki kuruma yasama dokunulmazlığı denilmesi öğretide eleştirilmektedir[80]. Yasama sorumsuzluğu ile yasama dokunulmazlığının başlıca farkları şunlardır: Yasama sorumsuzluğu milletvekilini meclis faaliyetleri ile ilgili fiillerinden dolayı korumayı amaçlarken, dokunulmazlık milletvekilinin meclis faaliyetleri dışındaki fiilleri nedeni ile toplantılara katılmasının engellenmemesini amaçlar[81], yasama çalışmaları dışındaki eylemlere ilişkindir. Yasama sorumsuzluğu farklı ülkelerdeki düzenleniş biçimlerine göre cezai ve hukuki bütün kovuşturmaları önler ya da yalnızca cezai veya

[79] Zafer Gören, **Anayasa Hukuku**, Ankara : Seçkin Yay., 2006, s.206.
[80] Feyzioğlu, a.g.m., s.1.
[81] Teziç, **Anayasa Hukuku**, 12. Bası, İstanbul: Beta Yay., 2007, s. 384.

yalnızca hukuki kovuşturmaları önler niteliktedir[82]. Yasama dokunulmazlığı ise kovuşturmanın ertelenmesi anlamındadır. Yasama sorumsuzluğu parlamento üyesini geçici değil daimi olarak korur, dokunulmazlıktan farklı olarak hiçbir zaman hiçbir makam tarafından kaldırılamaz buna rağmen dokunulmazlık parlamento tarafından her zaman kaldırılabilir ve geçici bir süreye ilişkindir.

"Yasama dokunulmazlığı" başlıklı 1982 Anayasası'nın 83. maddesi şöyledir: *"Türkiye Büyük Millet Meclisi üyeleri, Meclis çalışmalarındaki oy ve sözlerinden, Mecliste ileri sürdükleri düşüncelerden, o oturumdaki Başkanlık Divanının teklifi üzerine Meclisce başka bir karar alınmadıkça bunları Meclis dışında tekrarlamak ve açığa vurmaktan sorumlu tutulamazlar.*

Seçimden önce veya sonra bir suç işlediği ileri sürülen bir milletvekili, Meclis'in kararı olmadıkça tutulamaz, sorguya çekilemez, tutuklanamaz ve yargılanamaz. Ağır cezayı gerektiren suçüstü hali ve seçimlerden önce soruşturulmasına başlanılmış olmak kaydı ile Anayasanın 14. maddesindeki durumlar bu hükmün dışındadır. Ancak, bu halde yetkili makam durumu hemen ve doğrudan doğruya Türkiye Büyük Millet Meclisine bildirmek zorundadır.

Türkiye Büyük Millet Meclisi üyesi hakkında, seçimden önce veya sonra verilmiş bir ceza hükmünün yerine getirilmesi, üyelik sıfatının sona ermesine bırakılır; üyelik süresince zamanaşımı işlemez.

Tekrar seçilen milletvekili hakkında soruşturma ve kovuşturma, Meclisin yeniden dokunulmazlığını kaldırmasına bağlıdır,

Türkiye Büyük Millet Meclisindeki siyasi parti gruplarınca, yasama dokunulmazlığı ile ilgili görüşme yapılamaz ve karar alınamaz."

[82]Türkiye'de yasama sorumsuzluğunun cezai alanda mutlak koruma sağladığı kabul edilmekle birlikte hukuki bakımdan koruma sağlayıp sağlamadığı doktrinde tartışmalıdır. Milletvekillerinin meclis çalışmalarındaki oy, söz ve düşüncelerinden ötürü tazminata mahkum edilerek sorumlu tutulduğuna ilişkin çeşitli Yargıtay kararları vardır. Bayram, a.g.t., s.s. 58,62.

Yasama dokunulmazlığı Meclis kararı ile kaldırılabildiği için mutlak bir nitelik taşımaz[83]. Türkiye Büyük Millet Meclisi üyelerinin meclisin kararı olmadıkça tutulma, sorguya çekilme, tutuklanma ve yargılanma gibi ceza muhakemesi işlemlerine tabi tutulamaması anlamına geldiğinden, "meclis üyeleri lehine tanınmış gerçek bir muafiyet" olduğu da söylenebilir[84]. Yasama dokunulmazlığı, "Nispi dokunulmazlık", "geçici dokunulmazlık", "muvakkat dokunulmazlık", "parlamenter dokunulmazlık" gibi öğretide çeşitli şekillerde adlandırılmıştır[85].

B. Amacı

Yasama dokunulmazlığının amacı milletvekillerinin kişi hürriyetlerinin ve güvenliklerinin koruma altına alınması, adli kovuşturmaların baskısından uzak tutulması, Meclis toplantılarına çalışmalarına katılmalarının, sürekliliği esas olan yasama fonksiyonunun kesintiye uğramamasının sağlanmasıdır. Kısaca, milletvekillerinin yasama fonksiyonu dışındaki fiilleri nedeni ile yasama faaliyetlerine katılmasının engellenmemesini amaçlar da diyebiliriz[86]. Yasama sorumsuzluğu ile korunan oy, söz ve düşüncelerinin açıklanabilmesi ancak ve ancak meclis faaliyetlerine katılmanın sağlanması ile gerçekleşebilir, bu nedenle yasama dokunulmazlığı kişi hürriyetini güvence altına alarak yasama sorumsuzluğunun da korunmasına yardımcı olur[87]. Dokunulmazlık kurumu ile milletvekilinin temsil görevini gereği gibi yerine getirebilmesi için çeşitli yargılama işlemlerinin yapılmaması ve verilen ceza mahkumiyetinin engellenmesi amaçlanmaktadır.

Kısaca yasama dokunulmazlığı kurumunun amacı; özellikle yürütme organı veya iktidar partilerinin etkileriyle adli makamlar, kolluk güçleri tarafından açılabilecek keyfi, esassız, zamansız ceza kovuşturmalarına karşı

---

[83] A.Şeref Gözübüyük, **Anayasa Hukuku**, 14. Baskı, Ankara:Turhan Kit., 2006, s.200.
[84] Gözler,"Yasama Dokunulmazlığı Bir Karşılaştırmalı Anayasa Hukuku İncelemesi", s. 3.
[85] Özcan, **Yasama Bağışıklıkları**, s.110.
[86] Bülent Tanör ve Necmi Yüzbaşıoğlu, **1982 Anayasasına Göre Türk Anayasa Hukuku**, 7. Baskı, İstanbul: Beta Yay., 2004, s.226.
[87] Tanör ve Yüzbaşıoğlu, a.g.e., s.226.

muhalefet milletvekillerinin geçici bir süre için de olsa korunmasıdır diyebiliriz[88].

Milletvekilleri için getirilen bu ayrıcalık parlamento üyelerini toplumun "üstün ve dokunulmaz" insanları olmalarının sağlanması için değil, iktidar sahiplerinin çeşitli baskılarından, oyalamalarından kurtarmak için konmuştur. Bunun için de dokunulmazlığın kaldırılması ya da kaldırılmaması kararı öncesinde özellikle herhangi bir baskı, oyalama ya da görevden uzaklaştırma niyetinin olup olamadığı araştırılmalıdır[89].

Dokunulmazlık; milletvekillerine sağlanan cezasızlık değil[90], cezalandırılmanın ertelenmesini ifade eder. Ertelemenin de amacı o dönemki milletvekilinin üstündeki muhtemel baskıyı önlemek olduğundan dokunulmazlık kurumunun asıl amacının kamu yararı olduğunu söyleyebiliriz[91].

C. Hukuki Niteliği

Yasama dokunulmazlığı, yasama fonksiyonunun yerine getirilmesi ile ilgili olup Anayasa Hukuku alanına ilişkin bir kurum olmakla birlikte Ceza Hukuku alanında da bir takım sonuçlar doğurmaktadır.

Anayasa Hukuku açısından bakıldığında, yasama dokunulmazlığının kamu düzenine ilişkin bir kurum olduğu, kişisel bir ayrıcalık olmadığı ve meclis tarafından her zaman kaldırılabileceği, sürekli olmadığı, bazı fiillerin dokunulmazlık kapsamı dışında tutulduğu söylenebilir. Türkiye'de yasama dokunulmazlığı korumasının yalnızca cezai alandaki bazı işlemler için kabul edilmiş olduğu, hukuki alanda koruma sağlamadığı görülmektedir. Örneğin milletvekili hakkında borcunu ödemediği için her türlü hukuki dava açılabilir veya hukuki takipler yapılabilir, milletvekili aleyhine tazminat davası açılabilir.

---

[88] İbrahim Ö. Kaboğlu, **Anayasa Hukuku Dersleri (Genel Esaslar)**, 3. Baskı, İstanbul: Legal Kit., 2006, s.108.
[89] Mümtaz Soysal, **Anayasanın Anlamı**, 6.Baskı, İstanbul: Gerçek Yay., 1986, s.299.
[90] Gökhan Kalağan, "Parlamenter Sistemde Yasama Meclisi Üyelerine Tanınan Ayrıcalıklar", Süleymen Demirel Üni. SBE, SDÜ SBE Dergisi, Yıl:2, Sayı:4, [t.y], http://sosyalbilimler. sdu.edu. tr/PDF/yil2_sayi4_04.pdf , (04.04.2008), s.76.
[91] Tanör ve Yüzbaşıoğlu, a.g.e., s.226.

Milletvekillerinin meclis çalışmalarına katılmalarını etkilemeyecek olan hukuk davaları dokunulmazlık kapsamı dışındadır[92].

Yasama dokunulmazlığı bazı ceza yargılaması işlemlerinin milletvekillerine uygulanmaması yoluyla, milletvekillerinin korunması amacına hizmet etmektedir. Ceza hukuku açısından cezanın veya kovuşturulmanın ertelenmesi anlamında olup cezalandırılabilmenin ortadan kalkması anlamında değildir. Yasama dokunulmazlığının yargılama engeli olması bir takım ceza işlemlerinin uygulanmaması anlamına gelmektedir. Milletvekili hakkındaki ceza hükmünün belli süre içinde yerine getirilmemesi ise "infaz engeli" niteliği taşıdığını göstermektedir. Böylece yasama dokunulmazlığının biri "muhakeme engeli" diğeri "infaz engeli" olmak üzere ceza hukuku alanında iki sonuç doğurduğu görülmektedir.

Bu hususlar "Yasama Dokunulmazlığının Kapsamı" başlığı altında daha detaylı incelenecektir.

II. YASAMA DOKUNULMAZLIĞININ KAPSAMI

1982 Anayasasında yasama dokunulmazlığı oldukça geniş kapsamlı düzenlenmiştir. 1982 Anayasasına göre dokunulmazlık, milletvekillerini yasama görevi ile ilgili olmayan fiillerinden dolayı korumaktadır. Dokunulmazlık kurumunun düzenlendiği maddede yalnızca "suç" kavramı kullanılmıştır, suçlar arasında herhangi bir ayrım yapılmamıştır.

1982 Anayasası'nın 83. maddesinde düzenlenen yasama dokunulmazlığı milletvekilleri için yalnızca cezai kovuşturmalara karşı iki çeşit koruma getirmektedir. Bunlardan biri "muhakeme engeli" diğeri ise "infaz engeli"dir.

"Muhakeme engeli" açısından bakarsak; 82 Anayasası'nda düzenlenen yasama dokunulmazlığı milletvekillerini ceza muhakemesinin bazı işlemlerine karşı; tutulma, sorguya çekilme, tutuklanma ve yargılanmaya karşı korumaktadır. Muhakeme engelleri yargılamanın yapılmasını

[92] Sabuncu, a.g.e., s. 194.

engelleyen nedenlerdir, bu sebeple muhakeme engeli olan dokunulmazlık, fiili suç olmaktan çıkarmaz.

Yabancı ülkeler incelendiğinde genelde Türkiye'deki kadar geniş olmamakla birlikte bazı ceza muhakemesi işlemlerinin dokunulmazlık kapsamında olduğu görülmektedir. Örneğin; Fransa'da Yunanistan ve Portekiz'de olduğu gibi "yakalama" ve "tutuklama" yasama dokunulmazlığı kapsamındadır. Yakalama ve tutuklama dışında kalan ceza muhakemesi işlemleri yasama dokunulmazlığı kapsamında değildir[93]. 1946 Japon Anayasası'nın 50. ve Diet Kanunu'nun 33. maddesine göre yasama dokunulmazlığı, parlamento üyesini sadece tutuklanmaya ve gözaltına almaya (preventive custody) karşı korur[94].

Yasama dokunulmazlığı Türkiye'de ceza kovuşturmasına ilişkin bazı usul işlemlerini engelleyen bir kurumdur. Anayasa dokunulmazlığın kapsamını açıkça gösterdiği için bu sayılanlar dışında kalan ceza usul işlemlerinin kurumun amacına uygun olması şartıyla yapılabilmesi mümkündür[95]. Örneğin; muhakeme engeli olan dokunulmazlık dava engeli olmadığı için milletvekili aleyhine dava açılabilir[96]. Milletvekili hakkında her türlü hukuki tatbikatta bulunabilme, hukuk davalarına ilişkin işlemlerin yapılmasına ve cebri icra yoluna gidilmesinde bir engel getirmemektedir[97]. Milletvekilleri hakkında cebri icra veya tedbir kararı verilmesi onların özgürlüklerini kısıtlamayan yalnızca malvarlıkları üzerinde tasarruf yetkileri kısıtlayan işlemlerdendir.

1982 Anayasasının 83. maddesinde ifade edilen yasama dokunulmazlığının muhakeme engelleri şöyle açıklanabilir:

Tutma: Tutma ile yakalama dahil her türlü hareket hürriyetini sınırlayan tedbirler anlatılmak istenmiştir. Tutma ile bir tutuklama kararı olmadan, hakim

---

[93] Levent Gönenç, "Yasama Dokunulmazlığının Sınırı", *Yaşayan Anayasa*, [t.y], http://www.yasayananayasa.ankara.edu.tr/analizler.html, (20.04.2008), s.2.
[94] *Türkiye Ekonomi Politikaları Araştırma Vakfı*, [t.y.], http://www.tepav.org.tr/eng/admin/dosyabul/upload/PANEL2.pdf, (12.04.2008), par.2, [yazar yok].
[95] Feyzioğlu, a.g.m., s.28.
[96] Feyzioğlu, a.g.m., s.23.
[97] Dönmezer ve Erman, a.g.e., s.273.

kararı olmadan kişi hürriyeti engellenebilir. Tutma; tutuklamanın gerçekleşebilmesi için yapılan ceza yargılaması işlemidir, tutmaya yakalama da denir[98]. Yakalama herkes tarafından yapılabileceği gibi, kolluk tarafından veya Cumhuriyet Savcısı, hakim kararıyla da yapılabilir. Örneğin milletvekilinin üstünün aranması kısa süreliğine de olsa hareket hürriyetini kısıtlayacağından, milletvekillerinin üstü aranamaz. Yürütme gücünü ve bu nedenle kolluk gücünü de elinde bulunduran iktidar partilerinin bu ve benzeri yetkilerini kendi çıkarları doğrultusunda kötüye kullanabilecekleri düşünüldüğünde yerinde bir düzenleme olduğu anlaşılmaktadır[99]. Bu düzenlemenin yasama dokunulmazlığı kurumunun amacına, meclis çalışmalarına katılmanın engellenememesine de uygun olduğunu söyleyebiliriz.

Sorgu : Maddede geçen "sorgu" kelimesinin ise ifade almayı da içerip içermediği hususu açık değildir. 1982 Anayasası'nın yürürlüğe girdiği tarihte sorgu ve ifade alma arasında fark bulunmamaktaydı. 1992 senesinde CMUK'un 135. maddesinde yapılan değişiklikle sorgunun hakim tarafından ifade almanın ise kolluk ve savcılık tarafından yapılacağı belirlenmiştir. 01 Haziran 2004'de yürürlüğe giren Ceza Muhakemesi Kanunu'nda da sorgunun hakim veya mahkeme tarafından yapılacağı, ifade almanın kolluk görevlileri ya da Cumhuriyet Savcısı tarafından yapılacağı ifade edilmiştir. Bu doğrultuda sorgu; ifade almadan daha sonra gerçekleştirilen bir işlem olduğundan, ifade almanın da bu madde kapsamında yargılama engeli olarak kabul edilmesi gerekmektedir. Aksi halde çelişkili bir durum ortaya çıkacaktır, milletvekili savcı veya kolluk güçlerine ifade verebilecek ancak mahkeme veya hakimin yaptığı sorguya tabi olmayacaktır[100]. Ayrıca dokunulmazlığın amacı düşünüldüğünde ifade alınmasının da milletvekilinin yasama çalışmalarına katılmasını engelleyecek işlemlerden olduğu görülmektedir.

Sorguya çekilme: Sanık sıfatıyla sorguya çekilme anlamına gelmektedir, milletvekilinin tanık olarak dinlenebilmesi açısından bir engel

[98] Sevinç, a.g.e., s. 157.
[99] Feyzioğlu, a.g.m., s.28.
[100] Metin Feyzioğlu, "Yasama Dokunulmazlığı Üzerine Düşünceler" *Türk Hukuk Sitesi*, 2003, http://www.turkhukuksitesi.com/makale_114.htm, (24.03.2008), s.2.

teşkil etmez. Türkiye'de ve yasama dokunulmazlığı kurumunun kabul edildiği bir çok ülkede meclis üyeleri tanık olabilir, tanık sıfatıyla dinlenebilir.

Tutuklanma: Tutuklanma ve yargılanma hakimlik ve mahkeme kararları ile yapılabilen işlemlerindendir. Tutuklama henüz kesinleşmiş bir mahkeme kararı olmadan, kişinin kaçma ihtimaline, delilleri yok etme ya da karartma ihtimaline binaen özgürlüğünün kısıtlanmasıdır. Bir mahkeme kararına dayandığı için yakalamadan farklıdır.

Yargılanma: Kanunların ya da hakların ihlal edilmesi sonucu çıkan uyuşmazlığın mahkemeler ve hakimler aracılığıyla çözülmesidir. Milletvekillerinin görevlerini yerine getirmelerini engellemediği sürece yargılanabilecekleri savunulabilir[101]. 1982 Anayasası'nın 83. maddesinde yasama dokunulmazlığı bakımından ceza yargılaması yasaklanmıştır. Bu nedenle milletvekiline karşı haciz uygulanabilir veya cebri icraya gidilebilir, hukuk davası açılabilir. Hukuk davaları milletvekilinin temsil görevlerini yerine getirmelerine engel teşkil etmez ancak milletvekili hukuk davasına ilişkin yargılamada sorgulanamaz.

Milletvekillerinin aleyhine, iktidar gücünü elinde bulunduranların etkisiyle yapılabilecek asılsız kovuşturmalara karşı korumak için yukarıda sayılan yargılama engelleri 1982 Anayasası ile dokunulmazlık kapsamına alınmıştır. Tutulma, sorguya çekilme, tutuklanma ve yargılanma dışında kalan işlemler örneğin tanık olarak dinlenme veya evinin, işyerinin aranması yasama dokunulmazlığı kapsamında değildir[102]. Ancak tutma engeli nedeniyle milletvekili zorla tanık olarak dinlenmeye getirilemez. Madde de dava açılması dokunulmazlık kapsamında sayılmamıştır bu nedenle her ne kadar yargılama engeli de olsa milletvekili aleyhine kamu davası veya ceza davası açılması mümkündür. Açılan bir ceza davasında davanın reddi kararı değil durma kararı verilmelidir. Yargılamaya devam edebilmek için, dokunulmazlığın kaldırılması kararı veya milletvekilliğinin sona ermesi beklenmelidir.

[101] Sevinç, a.g.e., s. 163.
[102] Gözler, a.g.e., s.273.

Hem seçimden önce hem seçimden sonra işlenen suçlar dokunulmazlık kapsamındadır. Buna göre cezaevindeyken, gözaltındayken veya tutuluyken milletvekili seçilen bir kişi serbest bırakılacaktır[103], yargılanmaktayken veya sorgulanmakta iken milletvekili seçilmesi halinde yargılama veya sorgulamanın o aşamada durdurulması gerekmektedir.

İnfaz engeli açısından incelersek ; İnfaz bir hukuki işlemin amacına eriştirilmesi, ilgili hakkındaki cezaların uygulanmasıdır[104]. Kamu yararını sağlamaya yönelik bir kurum oluşu, kişilere değil milletvekilliği sıfatına tanınmış oluşu ve yasama fonksiyonun engellenmemesi amacına hizmet etmesi yasama dokunulmazlığının infaz engeli olmasını gerektirmiştir.

Yasama dokunulmazlığı 1982 Anayasası'na göre infaz engeli olarak milletvekillerini iki açıdan korumaktadır. Milletvekilini hem seçimden önceden verilmiş ceza hükmüne karşı hem de seçimden sonra verilmiş bir ceza hükmünün yerine getirilmesine karşı korumaktadır[105]. Ceza mahkumiyetinin infazı ister seçimden önce ister seçimden sonra başlayacak olsun (bazı durumlar hariç) üyelik sıfatının sona ermesine bırakılır. İnfaz engeli olan bu dokunulmazlık meclis kararıyla kaldırılamaz, üyelik süresince zamanaşımı işlemez. Milletvekilliği sona erdikten sonra cezanın infaz edilmesi gerekir.

Milletvekili iken seçilmeyi engelleyen suçlar dışında hapis cezası alan bir kişi cezaevine gönderilmeyecektir. Milletvekilliği süresince zamanaşımı işlemeyeceğinden ceza hükmünün yerine getirilmesi üyelik sıfatının sona ermesine bırakılır veya yargılama ve sorgulamanın devam edebilmesi için bu kişinin yasama dokunulmazlığının kaldırılması gerekir[106]. Seçim öncesi seçilmeyi önleyen suçlar dışında suç işleyen bir milletvekili mahkum olmuş

[103] 22 Temmuz 2007 seçimlerinde, Sabahat Tuncel , terör örgütüne üye olmak, yardım ve yataklık etmekten sanık olarak yargılandığı davada tutukluluk hali devam ederken İstanbul 3. Bölge'den Bağımsız Milletvekili olarak adaylığını koymuş, milletvekili seçilmiş ve tahliye olmuştur. İstanbul 10. Ağır Ceza Mahkemesi , Tuncel hakkındaki soruşturmanın seçimlerden önce başladığı, kamu davasının da milletvekili seçilmesinden önce açıldığını ifade edilerek Anayasa'nın 14'üncü ve 83/2 maddelerinin değerlendirilmesi sonucu Tuncel hakkındaki yargılanmanın durdurulması taleplerinin reddine karar vermiştir. Bkz. *Tüm Gazeteler,* [t.y.], http://www.tumgazeteler.com/haberleri/ sabahat-tuncel/, (02.05.2008).
[104] Feyzioğlu, "Yasama Dokunulmazlığı", s. 23.
[105] Cezaların infazı bakımından milletvekillerine sağlanan koruma bütün suçlar bakımından değildir, konu aşağıda incelenecektir.
[106] Gözler, a.g.e., s. 268.

olsa bile adaylığını koyarak milletvekili seçildiği takdirde, bu cezanın yerine getirilmesi üyelik sıfatının sona ermesine kadar ertelenir[107]. Cezanın yerine getirilmesinin ertelenmesi Meclis kararına bağlı değildir.

Yasama dokunulmazlığının, ağır cezayı gerektiren suçüstü hallerinde ve soruşturmasına seçimlerden önce başlanılmış olmak kaydıyla Anayasanın 14. maddesindeki durumlarda geçerli olmadığı bu nedenle herhangi bir infaz engeli getirmeyeceği açıktır. Bunların dışında yasama dokunulmazlığının infaz engeli olmasının istisnası, Anayasanın 76. maddesinin ikinci fıkrasında düzenlenen milletvekili seçilmeye engel suçlardır. Bu madde de yazan zimmet, ihtilas, irtikap, rüşvet, hırsızlık, dolandırıcılık, sahtecilik, inancı kötüye kullanma, dolanlı iflas ve diğer suçlardan biri milletvekili seçimlerinden sonra ortaya çıkarsa veya sonra gerçekleşirse ve yargılama yapılmak isteniyorsa milletvekilinin dokunulmazlığının kaldırılması gerekmektedir. Yapılan yargılama sonucunda seçilmeye engel suçlardan birinin işlenmiş olduğu kesinleşirse, ceza hükmü derhal yerine getirilir, milletvekili sıfatının sona ermesi beklenmez[108].

"Ceza hükmünün ertelenmesi" ifadesi ile amaçlananın her türlü ceza hükmü mü yoksa para cezalarının bu hükmün dışında mı kalması gerektiği hususu tartışmalıdır. Bu madde ile milli iradenin mecliste temsilinin engellenmemesi amaçlandığından para cezalarının infazının ertelenmemesi gerektiği düşünülebilir. Bu nedenle "ceza hükmü" ibaresi dar bir şekilde yorumlanmalı ve infaz engeli olan yasama dokunulmazlığının yalnızca hürriyeti bağlayıcı cezaları kapsadığı ileri sürülebilir[109]. Dokunulmazlığın düzenlendiği maddenin istisnai bir nitelik taşıması ve dar yoruma tabi olması da bunu gerektirmektedir. Ayrıca para cezalarının infazının yasama çalışmalarına katılmayı engelleyecek bir durum yaratmaması da bu yorumun kurumun amacı ile ters düşmediğini göstermektedir.

[107] Teziç, a.g.e., s. 387.
[108] Doğan Soyaslan, **Ceza Hukuku Genel Hükümler,** 3. Baskı , Ankara: Yetkin Yay., 2005, s. 174.
[109] Feyzioğlu, "Yasama Dokunulmazlığı", s. 31.

Örneğin; idari para cezalarının infazı, maliye ya da trafik polisi tarafından düzenlenen ceza kararnameleri veya ceza mahkemelerince verilen para cezalarının infazı yasama dokunulmazlığı kapsamı içinde değerlendirilmemelidir. Para cezalarının tahsilatı yoluna gidilmesi bir ceza hükmünün yerine getirilmesi anlamında düşünülmemelidir, ancak süresi içinde ödenmeyen para cezaları hakkında bir kamu davası açılacaksa bu durumda yargılama engeli gereği yargılama yapılamayacaktır.

Madde de geçen "üyelik süresince zamanaşımı işlemez" ifadesi infaz engelinin düzenlendiği fıkra içinde yer almaktadır. Zamanaşımına ilişkin hususun bu fıkrada yer alması, paragraf sonunda yer almamış olması doktrinde konuyla ilgili farklı yorumların yapılmasına sebep olmuştur. Anayasa Mahkemesi'nin Yüce Divan sıfatı ile bakmakta olduğu Yaşar Topçu davasında 83. maddede düzenlenmiş olan zamanaşımı konusunda farklı görüşler ileri sürülmüştür. Anayasa'nın 83. maddesinin üçüncü fıkrasının, yalnızca ceza zamanaşımını değil, "dava zamanaşımı"nı da kapsayacak şekilde yorumlanması gerektiği görüşü gerekçe olarak hükümde esas alınmıştır. Ancak karşı oy kullanan üyeler ise "üyelik süresince zamanaşımı işlemez" kuralının fıkranın sonunda ayrı bir cümle olarak yer almadığını bu nedenle yalnızca ceza hükmüyle ilgili durumlarda söz konusu olduğunu ve dava zamanaşımında bu kuralın uygulanmaması gerektiğini ileri sürmüşlerdir[110].

Feyzioğlu'na göre maddenin bu düzenleniş biçimi zamanaşımı kavramının dava zamanaşımını da kapsadığı şekilde geniş yorumlanmasına imkan vermemektedir[111]. Yasama dokunulmazlığı ceza hukuku alanında sonuçlar doğurmaktadır ve fıkrada da ceza hükmünün yerine getirilmesinden bahsedildikten sonra cümle henüz bitmeden zamanaşımı konusunda açıklama yapılmıştır. Bu nedenle fıkrada geçen zamanaşımının ceza zamanaşımı olduğu görüşündeyiz.

---

[110] *TC Anayasa Mahkemesi* ,Yüce Divan Kararı, 2004/5 E., 2006/2 K., K.T.: 26.05.2006, , [t.y], http://www.anayasa.gov.tr/images/loaded/songerkararinternet1.doc, (10.04.2008), s.s.125-128.

[111] Feyzioğlu, "Yasama Dokunulmazlığı", s.33.

A. Zaman

Yasama dokunulmazlığı milletvekilliği görev süresi ile sınırlıdır ve meclis kararıyla her zaman kaldırılabilir bu nedenle geçici bir niteliği vardır.

Yasama dokunulmazlığının kapsamını dokunulmazlığın başlangıçı, devamı ve sona ermesi bakımlarından incelersek;

1. Dokunulmazlığın Başlangıcı

Üyelik sıfatının kazanılması ile dokunulmazlık başlar, ancak Anayasa'da üyelik sıfatının ne zaman kazanılmış olacağı hususunda bir hüküm bulunmamaktadır. Anayasa koyucu tarafından dokunulmazlığın başlangıcı belirlenirken "seçim" tarihinin esas alındığını görürüz. Ancak milletvekili sıfatının kazanıldığı tarih seçimin yapıldığı tarih yani oy verme işleminin yapıldığı tarih değil; seçim sonuçlarının Yüksek Seçim Kurulu tarafından resmi olarak ilan edildiği tarihtir[112]. 1982 Anayasası'nın 81. maddesinde düzenlenen milletvekillerinin göreve başlarken andiçmeleri durumu milletvekilliği sıfatının kazanılması ile ilgili olmayıp, milletvekillerinin göreve başlayabilmeleri için aranan bir koşuldur[113].

Doktrinde dokunulmazlığın başlangıcı konusunda farklı görüşler vardır. Dokunulmazlığın meclisin ilk toplantı gününden itibaren sonuçlarını doğuracağını düşünenler olduğu gibi, milletvekilliği sıfatının oy verme günü sonunda oyların tasnif edildiği anda kazanıldığını ifade edenler veya kişinin il seçim kurulundan seçildiğine dair tutanağı aldığı anda milletvekilliği sıfatının başladığını ileri süren çeşitli görüşler vardır[114]. Feyzioğlu'na göre, kişinin il seçim kurulundan tutanağı almaya giderken kötü niyetli bir şekilde kısıtlanabileceği düşünülerek yasama dokunulmazlığı başlangıcının tutanağın teslim alınmasından daha önce başlaması gerekmektedir[115]. Meclis çalışmaları başlamadan önce dokunulmazlığın başladığının kabul edilmesinin kurumun amacı ile ters düşeceği görüşündeyiz.

---

[112] Gönenç ve Ergül,a.g.m., s.4.
[113] Nur Centel, Hamide Zafer, **Ceza Muhakemesi Hukuku**, 2. Bası, İstanbul: Beta Yay., 2003, s. 47.
[114] Özcan,**Yasama Bağışıklıkları**, s. 164.
[115] Feyzioğlu, "Yasama Dokunulmazlığı Üzerine Düşünceler", s.6.

2007 Türkiye Cumhuriyeti Milletvekilleri Genel Seçimleri 22 Temmuz 2007 tarihinde gerçekleştirilmiş ve TBMM 23. dönem üyeleri belirlenmiştir. Seçimlerde cezaevindeyken seçilen ilk milletvekili olan Sabahat Tuncel 24 Temmuz 2007'de İl Seçim Kurulundan mazbatasını almış ve "milletvekili seçildiği için tahliye edilmesi gerektiği" yönünde dilekçeyle İstanbul 10. Ağır Ceza Mahkemesi'ne başvurmuştur. Mahkeme, "yasa dışı örgüte üye olmak" suçundan yargılanan Sabahat Tuncel'in, Anayasanın yasama dokunulmazlığını düzenleyen 83. maddesi gereğince tahliyesine karar vermiştir. Kararın Gebze İnfaz Savcılığı'na ulaşmasının ardından, Tuncel tutuklu bulunduğu Gebze Cezaevi'nden serbest bırakılmıştır[116].

2. Dokunulmazlığın Devamı

Meclis üyeleri yasama dönemi boyunca dokunulmazlık kurumundan yararlanılırlar. 1982 Anayasası'nda açık ve net bir şekilde dokunulmazlığın devam edeceği süre belirtilmemiş olmakla birlikte "seçimden önce veya sonra verilmiş bir ceza hükmünün yerine getirilmesi üyelik sıfatının sona ermesine bırakılır; üyelik süresince zamanaşımı işlemez. " ifadesinden üyelik sıfatının sona erdiği zamana kadar dokunulmazlığın devam ettiği anlaşılmaktadır.

Dokunulmazlık yasama fonksiyonu ile doğrudan bağlantılı olduğu için doktrinde uzun dönemli tatillerde, meclisin çalışma halinde olmadığı dönemlerde, ara vermelerde, meclis tarafından izin verilen ve devam eden davalarda dokunulmazlığın devam edip etmeyeceği yönünden farklı görüşler vardır[117]. Bir görüşe göre dokunulmazlık sıfatın değil vazife ve fonksiyonun hakkı olduğu için milletvekili hakkında toplantı süresi dışında kovuşturma yapılabilmelidir[118]. Birçok ülkede de yasama dokunulmazlığının meclisin toplantı dönemlerinde devam ettiği, tatil dönemlerinde ise dokunulmazlık kurumunun işlemediği görülmektedir. Ancak bu durumun toplantı dönemleri

[116] *CNN Türk,* "Sabahat Tuncel Tahliye Edildi", 24.06.2007, http://www.cnnturk.com/ DOSYALAR/SECIM_2007/ haber_detay.asp?PID=1697&HID=1&haberID=379483, (23.03.2008), [yazar yok].
[117] Özcan, **Yasama Bağışıklıkları** , ss.166-167.
[118] Üsreşler, a.g.t., s.91.

sisteminin uygulandığı ülkelerde geçerli olduğu, meclisin kısa tatil yaptığı ülkelerde bunun uygulanmadığı görülmektedir[119].

Ülkemizde milli mücadele döneminden kalan Meclisin "sürekliliği" (devamlı toplantı halinde olması) anlayışının bir sonucu olarak yasama dokunulmazlığının yasama dönemi boyunca, meclis tatilde iken dahi, üyelik sıfatının sona ermesine kadar kesintisiz devam edeceği anlaşılmalıdır[120]. Bu nedenle milletvekilinin disiplin cezası ile Meclisten geçici olarak uzaklaştırılması hallerinde veya izinli olunan dönemlerde de üyelik sıfatı devam eder[121].

Dokunulmazlık kurumu amacı ile birlikte düşünüldüğünde; meclisin tatil edildiği süreler içinde, herhangi bir çalışmanın yapılmadığı dönemlerde milletvekillerinin diğer vatandaşlardan ayrı tutularak bazı ceza usul işlemlerine tabi olmaması mantıklı gözükmemektedir nitekim bu dönemlerde milletvekillerinin çalışmalarının engellenmesi diye bir durum söz konusu olamaz. Meclisin sürekliliği ilkesi yukarıda da ifade edildiği üzere milli mücadele döneminden kalmış bir uygulamadır. TBMM İçtüzüğü'nün 5. maddesine göre; TBMM bir yasama yılı içinde üç aydan fazla tatil yapamaz. Bir yıl içinde üç ay gibi uzun bir süre yasama çalışmalarının yapılmadığı düşünülünce; dokunulmazlığın yalnızca çalışma döneminde devam etmesi gerektiği, tatillerde veya çalışmalara ara verilen dönemlerde dokunulmazlık kurumunun işlememesi gerektiği sonucuna ulaşılmaktadır.

3. Dokunulmazlığın Sona Ermesi

Yasama dokunulmazlığının sona ermesi; meclis üyeliğinin çeşitli hallerde sona ermesi ile gerçekleşebilir. Milletvekilliğinin sona ermesini; doğal sona erme halleri, düşme ve kaldırılma olarak üçe ayırabiliriz. Meclis tarafından da yasama dokunulmazlığı kaldırılabilir ancak bu durumda milletvekilliği sıfatı son bulmaz. Dokunulmazlığın Meclis tarafından kaldırılması "Yasama Dokunulmazlığının Kaldırılması" başlığı altında incelenecektir.

[119] Gözler, "Yasama Dokunulmazlığı Bir Karşılaştırmalı Anayasa Hukuku İncelemesi", s.6.
[120] Tanör ve Yüzbaşıoğlu, a.g.e., s. 229.
[121] Centel ve Zafer, a.g.e., s.47.

a. Doğal Sona Erme Halleri

TBMM seçimlerinin yeniden yapılması sonucunda milletvekilinin yeniden seçilememesi, yeni seçimler için adaylığının açıklanmaması ve ölüm doğal sona erme hallerindendir.

b. Milletvekilliğinin Düşmesi

Milletvekilliği sıfatının sona ermesine ilişkin durumların "Milletvekilliğinin Düşmesi" başlıklı 84. maddede de düzenlenmiş olduğu görülmektedir. Bunlar:

aa. İstifa: İstifa eden milletvekilinin istifasının geçerliliğinin TBMM Başkanlık Divanı'nca tespit edilmesi ve milletvekilliğinin düştüğünün TBMM Genel Kurulu'nca kararlaştırılmasıdır. Madde de 1995 yılında yapılan değişiklik ile istifanın kabulü için öngörülen karar yeter sayısına ilişkin koşul kaldırılmış, yeni düzenlemede özel bir karar yeter sayısı öngörülmemiştir.

bb. Kesin hüküm giyme ve kısıtlanma: 23 Temmuz 1995 tarihinde 1982 Anayasası'nın 84. maddesinin 2. fıkrasında yapılan değişiklik ile "milletvekilliğinin kesin hüküm giyme veya kısıtlanma halinde düşmesi, bu hususta ki kesin mahkeme kararının genel kurula bildirilmesi ile olur" şeklinde bir düzenleme yapılmıştır. Maddenin eski şeklinde "seçilmeye engel bir suçtan dolayı hüküm giyen" milletvekilinin üyeliğinin meclis kararıyla düşebileceği ifade edilmişti[122]. Madde de ifade edilen kesin hüküm ile "Milletvekili Seçilme Yeterliliğine" ilişkin 1982 Anayasası'nın 76. maddesinin 2. fıkrasında düzenlenen suçlar anlatılmak istenmiştir.

Tanör ve Yüzbaşıoğlu'na göre milletvekili seçilme yeterliliğine ilişkin 76. madde ve üyeliğin düşmesine ilişkin olan 84. madde birlikte ele alınmalıdır. Aksi halde verilmiş bir ceza hükmünün yerine getirilmesi üyelik sıfatının sona ermesine bırakılacağından; milletvekilliği 76. maddede yazan durumlar gerçekleşmiş olsa bile düşmeyecektir. Dolayısıyla seçilmeye engel

[122] Yeni düzenleme ile meclisin bu konuda karar vermesi kaldırılmıştır ve yalnızca seçilmeye engel suçlar değil kesin hüküm giyme ve kısıtlanma halinde milletvekilliğinin düşeceği açıklanmıştır. Yapılan bu düzenleme ile kesin hüküm giyme halinin "Milletvekili Seçilme Yeterliliğine" ilişkin 1982 Anayasası'nın 76. maddesinin 2. fıkrasında düzenlenen suçları da kapsadığı düşünülebilir.

teşkil eden 76. maddede ki diğer haller örneğin TC vatandaşı olmak, kamu hizmetlerinden yasaklı olmamak ve diğer koşullardan birinin eksilmesi veya kaybedilmesi halinde ne olacağı belirsizdir. Bu koşullardan birinin milletvekili seçildikten sonra kaybedilmesi halinde kesin hüküm giyme ve kısıtlanma hali için yapılan düzenlemenin kıyas yoluyla uygulanması gerekmektedir[123].

18 Nisan 1999'da milletvekili seçilen Merve Kavakçı'nın Bakanlar Kurulu'nun 13 Mayıs1999 günü aldığı karar ile seçimden kısa bir süre sonra Türk Vatandaşlığı'nın kaybettirilmesine karar verilmiştir. Daha sonra Ankara Devlet Güvenlik Mahkemesi (DGM) Başsavcılığı Merve Kavakçı'nın dokunulmazlığının kaldırılmasını talep etmiştir. TBMM Başkanlığı, Başsavcılığa verdiği cevapta adı geçenin Türk vatandaşlığının kaybı ile milletvekilliği sıfatının da ortadan kalktığı bu nedenle yasama dokunulmazlığının kaldırılması isteminin işleme koyulamayacağını ifade etmiştir[124].

Tanör ve Yüzbaşıoğlu'nun da doktrinde ifade ettiği üzere bu olayda seçilmeye engel haller seçildikten sonra gerçekleşmiş ve milletvekilliği sıfatı düşmüştür. Milletvekili seçilmeye engel teşkil eden hallerden her birinin milletvekili seçildikten sonra oluşması, olmadığının anlaşılması veya kaybedilmesi durumunda kazanılmış bir hak gibi gözükse de milletvekilliği sıfatının düşmesi veya bu sıfatın Yüksek Seçim Kurulu'nca geri alınması gerekmektedir.

1982 Anayasası'nda kesin hüküm halinde üyeliğin düşmesi için bu hususta ki kesinleşmiş mahkeme kararının Genel Kurul'a bildirilmesi gerekmektedir, 1995 yılında yapılan değişiklik ile bu durum açıklanmıştır. TBMM İçtüzüğünün 135. ve 136. maddelerinde "seçilmeye engel bir suçtan dolayı" kesin hüküm giyen milletvekili hakkındaki kesinleşmiş mahkeme kararının Genel Kurul'un bilgisine sunulması ile üyelik sıfatının sona ereceği ifade edilmiştir[125]. 1995 yılında yapılan değişiklikle "seçilmeye engel bir

[123] Tanör ve Yüzbaşıoğlu, a.g.e., s.s. 228, 232.
[124] Sevinç, a.g.e., s. 178.
[125] Mehmet Emin Artuk, Ahmet Gökcen ve Caner Yenidünya, **Ceza Hukuku Genel Hükümler I**, 3.Baskı, Ankara: Seçkin Yay., 2002, s.273.

suçtan dolayı" ifadesi anayasadan çıkartılmış olmasına rağmen içtüzükte bu hususta herhangi bir değişiklik yapılmamıştır.

Kısıtlanma hallerinin; Medeni Kanun'da düzenlenen akıl hastalığı, akıl zayıflığı, savurganlık, alkol ve uyuşturucu madde bağımlılığı, kötü yaşama tarzı, kötü yönetim, özgürlüğü bağlayıcı ceza, ve istek üzerine verilen kısıtlılık hallerinden oluştuğu görülmektedir[126]. Anayasa'nın 84. maddesinin 2. fıkrasına göre; kısıtlanma hallerinde de milletvekilliğinin düşmesi, bu hususlara ilişkin kesinleşmiş mahkeme kararlarının Genel Kurul'a bildirilmesi ile oluşacaktır.

cc. Milletvekilliğiyle bağdaşmayan bir görev veya hizmet: 1982 Anayasası'nın 82. maddesinde düzenlenen hallerde milletvekilliği ile bağdaşmayan bir görev veya hizmetin sürdürülmekte ısrar edilmesi halinde de kişinin milletvekilliği düşecek dolayısıyla yasama dokunulmazlığı da sona erecektir. Türkiye Büyük Millet Meclisi İçtüzüğü'nün ilgili 137. maddesine göre bu şekilde sona ermenin gerçekleşebilmesi için bu milletvekillerinin durumunun Başkanlık Divanı'nca incelenmesi, sonucun Başkanlık Divanı kararı olarak Karma Komisyon'a gönderilmesi gerekmektedir. Karma Komisyonca hazırlanacak raporun Genel Kurul'da görüşülmesi ve isterse milletvekilinin savunma verebileceği ancak üyeliğin düşmesinin Genel Kurul'da gizli oyla karara bağlanacağı ifade edilmiştir.

Milletvekilliği ile bağdaşmayan bir görev veya hizmetin sürdürüldüğünün tespitinden sonra bu konuda Genel Kurul'un "gizli oyla" karar vermesi eleştirilebilir, gizli oylamayı gerektirecek bir durumun olmadığı düşünülebilir. Nitekim anayasada ve ilgili kanunlarda milletvekilliği ile bağdaşmayan işler belirlenmiş olup, bu işlerin sürdürülmesinde ısrar edilmesinin milletvekilliğini düşüreceği açıkça ifade edilmiştir.

dd. Meclis çalışmalara katılmama: Milletvekilliğinin devamsızlık sebebi ile düşmesi için milletvekilinin bir ay içersinde toplam beş birleşim günü özürsüz veya izinsiz olarak meclis çalışmalarına katılmaması, durumun

[126] Özcan, **Yasama Bağışıklıkları**, s.174.

Meclis Başkanlık Divanınca tespit edilmesi ve Genel Kurul üye tamsayısının salt çoğunluğuyla üyeliğin düşmesine karar verilmesi gerekmektedir. Diğer düşme sebeplerinde basit çoğunluk aranmış olmasına rağmen burada salt çoğunluk aranmıştır.

ee. Partisinin temelli kapatılmasına beyan ve eylemleri ile sebep olma: Anayasa Mahkemesi'nin bir partinin temelli kapatılmasına ilişkin kesin kararında bu kapatılmaya sebep olan milletvekilini açıklaması ve bu kararın Resmi Gazete'de yayınlanması halinde beyan ve eylemleri ile buna sebep olan milletvekilinin veya milletvekillerinin üyeliği sona erer ve böylece yasama dokunulmazlığı da kalkar.

Yukarıda sayılan hallerde milletvekilliği düşen birinin yasama dokunulmazlığı da sona ermektedir. Meclis tarafından dokunulmazlığın kaldırılması da yasama dokunulmazlığını sona erdiren bir durumdur. Ancak meclisin dokunulmazlığı kaldırdığı hallerde milletvekilliği sıfatı son bulmaz, devam eder dolayısıyla milletvekili dokunulmazlığı kaldırılmış olsa da meclis çalışmalarına devam edebilir[127].

B. Kişiler

Yasama dokunulmazlığının amacı yasama fonksiyonunu yerine getirecek parlamento üyelerinin görevlerini tam anlamıyla yerine getirebilmek olduğu için, bu korumadan meclis üyeleri yararlanır. 1982 Anayasası'nda yasama dokunulmazlığının koruyucu etkisinin milletvekili, bakan veya Cumhurbaşkanı hakkında "Meclisin iznine ihtiyaç duyulan fiillerin" toplamından oluştuğu görülmektedir[128].

1. Milletvekilleri

Yasama dokunulmazlığı, yasama fonksiyonunu yerine getirmekle yükümlü olan kişilerin hiçbir kesintiye, engellemeye uğramadan çalışmalarına devam edebilmeleri için getirilmiş bir kurum olduğu için bu korumdan meclis üyelerinin faydalanacağı açıktır. Nitekim yasama dokunulmazlığı ile ilgili 1982

[127] "Yasama Dokunulmazlığının Kaldırılması" başlığı altında incelenecektir.
[128] Özcan, **Yasama Bağışıklıkları**, s. 137.

Anayasasının 83. maddesi de "Yasama" bölümü altında "Üyelikle ilgili hükümler" başlığı altında düzenlenmiştir. 83. Madde de mevcut "seçimden önce veya sonra bir suç işlediği ileri sürülen bir milletvekili,…" şeklindeki ifadeden de yasama dokunulmalığından milletvekillerinin faydalanacağı anlaşılmaktadır.

2. Bakanlar

Başbakan ve bakanlar milletvekili olmaları nedeniyle Anayasanın 83. maddesindeki yasama sorumsuzluğu ve dokunulmazlığından yararlanırlar, bakanlık sıfatı milletvekilliği sıfatını ortadan kaldırmaz. Feyzioğlu'na göre, bakanların görevi yasama değil yürütmedir, bu nedenle bakanların sahip olduğu dokunulmazlığa yasama dokunulmazlığı denilmesi yerinde değildir. "Bakanlık dokunulmazlığı" ile yasama dokunulmazlığının hukuki sonuçlarının aynı olması sebebi ile Anayasa'nın 112. maddesinde TBMM dışındaki milletvekili seçilme yeterliliği olanlar arasından seçilen bakanların da yasama dokunulmazlığına sahip oldukları ifade edilmiştir[129].

Bakanların "bakanlık dokunulmazlıklarının" kaldırılması, görevleriyle ilgili olmayan suçlar içindir. Başbakan ve bakanların görevleriyle ilgili suçlardan dolayı sorumlulukları meclis soruşturmasına tabidir ve soruşturma sonunda ilgili bakanın Yüce Divan'a sevkine meclis karar verebilir. Yüce Divan'a sevk edilen bir bakanın yasama dokunulmazlığının kaldırılıp kaldırılmayacağı düşünülebilir. Bakanlar görevleriyle ilgili suçlardan dolayı Yüce Divan'da yargılanabilirler, görevleriyle ilgili olan suçlarda yasama dokunulmazlığı koruma sağlamaz; bu nedenle Yüce Divan'da yargılama yapılabilmesi için üyenin dokunulmazlığının kaldırılmasına gerek bulunmaz[130].

1982 Anayasasına göre TBMM üyesi olmayan, milletvekili seçilme yeterliliğine sahip kişilerin bakan olabilmeleri 109. maddede düzenlenmiştir ve 112. maddeyle de Bakanlar Kurulu üyelerinden milletvekili olmayanların

[129] Feyzioğlu, "Yasama Dokunulmazlığı", s.27.
[130] Üsreşler, a.g.t., s. 81.

bakan sıfatını taşıdıkları sürece yasama dokunulmazlığına sahip olacakları belirtilmiştir.

3. Cumhurbaşkanı

Anayasa'nın 83. maddesi çerçevesinde milletvekillerine tanınan yasama dokunulmazlığı ile Cumhurbaşkanlarına tanınan sorumsuzluk farklı çerçevelerdedir. 1982 Anayasası'nın 105. maddesinin 1. ve 2. fıkralarında Cumhurbaşkanı'nın görevi ile ilgili işlerden dolayı sorumsuzluğu düzenlenmiştir, aynı maddenin 3. fıkrasında ise Cumhurbaşkanı'nın yalnızca vatana ihanetten dolayı sorumlu tutulabileceği ifade edilmiştir. Cumhurbaşkanları, parlamenter rejimlerin temel prensiplerinden olması nedeniyle ve Anayasa'da da mevcut karşı imza kuralı gereğince; görevleriyle ilgili işlerden dolayı sorumsuzdurlar. Cumhurbaşkanları yine görevleriyle ilgili işlem ve eylemlerden ötürü hukuksal anlamda da sorumsuzdur ancak görevi ile ilgili olmayan kişisel eylem ve işlemlerinden dolayı hukuki sorumlulukları vardır ve bu durumda milletvekili dokunulmazlığına ilişkin hükümlere tabidirler[131].

Cezai sorumluluk açından inceleyecek olursak, Anayasa'nın 105. maddesine göre Cumhurbaşkanlarının sadece vatana ihanetten dolayı sorumlu olduğu görülmektedir, maddedeki bu ifadeden Cumhurbaşkanı'nın vatana ihanet kapsamına girmeyen ve görevleriyle ilgili fiillerinden dolayı cezai sorumluluğunun olmadığı sonucuna varılmaktadır. Bununla birlikte kişisel olan ve cezai sorumluluk getiren eylemlerinden dolayı sorumluluğu ya da sorumsuzluğuna ilişkin bir hüküm Anayasa'da yoktur. Türkiye vatandaşı olan tüm gerçek kişiler gibi Cumhurbaşkanının da göreviyle ilgili olmayan kişisel suçlarından dolayı Türk Ceza Kanunu'na tabi olduğu kabul edilmelidir[132].

Görüldüğü üzere 1982 Anayasası'nın hiçbir maddesinde Cumhurbaşkanı'na milletvekillerine tanınan genişlikte bir dokunulmazlık

[131] Özbudun, a.g.e., s.317.
[132] Gözler, a.g.e,. s.394.

verilmemiştir[133]. 105. maddedeki düzenleme ile yasama dokunulmazlığı kurumu örtüşmemektedir, ayrıca Cumhurbaşkanının, cumhurbaşkanlığı makamına seçilmesinden önce veya sonra bir suç işlediği ileri sürüldüğünde tutulma, sorguya çekilme, tutuklanma ve yargılanma gibi ceza usul işlemlerine tabi olup olmayacağı madde metninden anlaşılmamaktadır[134]. Ancak Anayasanın milletvekillerine, TBMM dışından atanan bakanlara, ve hatta Geçici 2. madde ile Cumhurbaşkanlığı Konseyi Üyeleri'ne dahi tanıdığı dokunulmazlık imtiyazını Cumhurbaşkanına tanımamış olduğunu düşünmek güçtür[135], Cumhurbaşkanının da yasama dokunulmazlığından yararlanması gerekir[136].

Cumhurbaşkanı'nın kişisel suçlarının bir tür "fiili dokunulmazlık" kapsamında olduğu düşünülmelidir. Bu dokunulmazlık "kaldırılamayan dokunulmazlık" olarak ifade edilebilir[137]. Ancak doktrinde Cumhurbaşkanı'nın görevi dışındaki suçlar nedeni ile yasama dokunulmazlığından yararlandırılmasına ilişkin Anayasa'da açık ve net bir düzenleme bulunmadığı bu nedenle varsayım, kıyas veya yorum yoluyla bu boşluğun doldurulması olanağının bulunmadığını ifade eden görüşler de vardır[138]. Gözler'e göre 1982 Anayasasındaki düzenleme ile Cumhurbaşkanı'na kişisel suçlarından ötürü tüm vatandaşların tabi olduğu kuralların uygulanması gerekir[139].

Yasama dokunulmazlığına ilişkin kanun maddesi istisnai hüküm niteliğindedir ve bu nedenle dar bir şekilde yorumlanmalıdır. 1982 Anayasa'sında Cumhurbaşkanı'nın yasama dokunulmazlığından yararlanacağına ilişkin bir hüküm bulunmamaktadır. Kaldı ki Cumhurbaşkanı'na yasama dokunulmazlığı veya benzer bir dokunulmazlık verilmesi dokunulmazlığın amacına da uygun olmayacaktır. Yasama dokunulmazlığının amacı yasama faaliyetini yerine getirenlerin haksız

[133] Yusuf Yaşar ve Emrah Kırıt, "Cumhurbaşkanlarının Siyasi ve Hukuki Sorumluluğu", *Radikal Gazetesi,* 19.12.2006, http://www. radikal.com.tr/haber.php?haberno=207707, (19.03.2008), s.1.
[134] Özcan, **Prof. Dr. Hüseyin Ülgen'e Armağan,** s.2171.
[135] Özbudun, a.g.e., s.317.
[136] Gören, a.g.e., s. 234.
[137] Şeref İba, **Anayasa Hukuku ve Siyasal Kurumlar,** Ankara:Turhan Kit., 2008, s. 225.
[138] Sevinç, a.g.e. s. 130.'dan aynı görüş için A.Şeref Gözübüyük, **Anayasa Hukuku**, 6. Bası, Ankara: Turhan Kit., s.231.
[139] Gözler, a.g.e., s.394.

iftiralarla engellenmelerinin önlenmesidir. Özellikle iktidar partisinin muhalefet partisi üyelerine baskı veya engelleme yapamaması amacını taşır, Cumhurbaşkanı tarafsızdır ve herhangi bir parti üyesi olamaz ayrıca Anayasanın 8. maddesine göre yasama değil yürütme yetkisi ve görevini yerine getiren bir organdır. Ancak Cumhurbaşkanı'nın kanunları tekrar görüşmek üzere TBMM'ne geri göndermek veya Anayasa değişikliklerine ilişkin kanunları halk oyuna sunmak gibi yasama ile ilgili faaliyetlerinin olduğu da unutulmamalıdır. Bu nedenle 1982 Anayasası'nda bu Cumhurbaşkanının dokunulmazlığı konusunda mevcut boşluk giderilmeli, düzenleme yapılması gerekmektedir.

Danışma Meclisi İçtüzüğü'nün 130. maddesine göre 1982 Anayasası'nın hazırlanması sırasında görev yapan Danışma Meclisi üyeleri de dokunulmazlık kurumundan yararlanmışlardır[140].

Meclis çalışmalarına katılan uzmanlar, memurlar ve bakanlık memurlarının yasama dokunulmazlığı kapsamında olmadığı açıktır. Bununla birlikte yasama dokunulmazlığı kurumu işlenen fiilin suç olmasına herhangi bir etkisi olmadığından, milletvekili ile birlikte suç işleyenler de dokunulmazlık kapsamında değillerdir.

Yasama dokunulmazlığı ayrıcalığına sahip olan kişiler bakımından ülkelerde farklı uygulamalar görülmektedir. Bazı ülkeler yasama dokunulmazlığının meclis üyesi olmayan kişiler tarafında da kullanılabileceğini belirtirken bazı ülkeler bu kapsamı dar tutmaktadır. Yine bazı demokratik ülkeler devlet başkanlarının dokunulmazlığını istisnai bir imtiyaz olarak kabul etmiş bazı ülkelerde bu kabul görmemiştir. Örneğin Almanya, Yunanistan, Macaristan, Fransa, İtalya gibi ülkelerde Cumhurbaşkanlarının yasama dokunulmazlığından yararlandığına ilişkin belirgin hükümler bulunmaktadır. Ancak 1982 Anayasası'nda bu konuda açık bir hüküm bulunmamaktadır[141].

[140] Sevinç, a.g.e., s.128.
[141] Hüseyin Özcan, **Prof. Dr. Hüseyin Ülgen'e Armağan**, s.s. 2173, 2174.

İngiltere ve ABD' inde dokunulmazlık her iki mecliste çalışan kişileri de kapsamaktaydı; hatta ve hatta İngiltere'de meclis komisyonlarına çağrılan tanıklar, parlamenter görevle ilgili olarak hazır bulunan kişiler bile dokunulmazlık kurumundan yararlanırlardı[142]. Anglo- Sakson ülkeleri ile Kıta Avrupası ülkelerinde yasama dokunulmazlığına sahip kişiler bakımından da farklı düzenlemelere sahip olduğu görülmektedir.

C. İstisnaları

Yasama dokunulmazlığı güvencesi tüm suçlar için geçerli değildir. Bazı suçlar dokunulmazlık kapsamı dışında tutulmuştur. 1982 Anayasası'nın 83. Maddesinin ikinci fıkrasına göre iki durum dokunulmazlık kapsamı dışındadır. Bunlardan biri ağır cezayı gerektiren suçüstü halidir. Diğeri de soruşturması seçimlerden önce başlamış olmak kaydı ile Anayasa'mızın 14. maddesine giren durumlardır.

İki istisnai durumda milletvekillerinin tutulmaları, sorguya çekilmeleri, tutuklanmaları ve yargılanmaları Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin kararına bağlı değildir, durumun en süratli bir şekilde Türkiye Büyük Millet Meclisine ve Adalet Bakanlığı'nın Ceza İşleri Genel Müdürlüğüne bildirilmesi, gereksiz yazışmalara ve gecikmelere sebebiyet verilmemesi gerekmektedir[143]. Anayasa'nın 83. maddesinin 2. fıkrasının son cümlesinde "Ancak, bu halde yetkili makam durumu hemen ve doğrudan doğruya Türkiye Büyük Millet Meclisine bildirmek zorundadır." ifadesindeki "bu halde" ibaresi sanki yalnızca bir hal, bir istisna varmış şeklinde anlaşılmaktadır. Anayasa'daki bu ifadenin yerine "Ancak, bu hallerde" ifadesinin kullanılmış olması gerekmekteydi.

Bilgi verme, yasama dokunulmazlığının kaldırılmasının meclis tarafından onaylanması istemi değildir, bu durumda dokunulmazlık kendiliğinden kalkacaktır, meclisin buna engel olabilmesi için herhangi bir

---

[142] Teziç, a.g.e. , s. 385.

[143] T.C. Adalet Bakanlığı Ceza İşleri Genel Müdürlüğü, Yasama Dokunulmazlığının Kaldırılması İle İlgili İşlemler Hakkında Genelge, *TC Adalet Bakanlığı*, B.03.0.CİG.0.00.00.05/010.06.02/46 Sayılı ve 20/01/2006 tarihli Genelge, http://www.mevzuat.adalet.gov.tr/html/26764.html., (09.04.2008), par.18.

yetkisi yoktur[144]. Doktrinde istisnai bu hükmün uygulanması durumunda, bildirimden sonra meclisin soruşturmayı erteleyebilip erteleyemeyeceği hakkında farklı görüşler vardır. Teziç'e göre maddede ifade edilen Meclise bildirim, meclisin dilerse kovuşturmayı erteleyebileceği anlamındadır[145]. Bir diğer görüşe göre böyle bir durumda meclisin bir karar almak sureti ile milletvekiline dokunulmazlık sağlama yetkisi, erteleme yetkisi yoktur, böyle bir yetkinin tanınması yasamanın yargıya müdahalesi anlamına gelir[146].

Doktrinde bu konuda farklı görüşler bulunsa da 1982 Anayasası'nın 83. maddesinde ağır cezayı gerektiren suçüstü hallerinin ve seçimden önce soruşturulmasına başlanan Anayasanın 14. maddesindeki hallerin dokunulmazlık ile ilgili hükmün dışında olduğu açıkça ifade edilmiştir. Bu nedenle istisnai haller gerçekleştikten sonra Meclis'in tekrar kovuşturmayı erteleme yetkisi olduğunu kabul etmenin maddenin amacına ters düşeceği görüşündeyiz.

1. Ağır Cezayı Gerektiren Suçüstü Halleri

Ağır cezayı gerektiren suçüstü hali dokunulmazlık kurumunun istisnalarındandır ancak bu halde yetkili makamın durumu hemen ve doğrudan doğruya TBMM'ye bildirmesi gerekmektedir. Dokunulmazlık her ne kadar milletvekillerini koruma amacı ile kabul edilmişse de suçüstü yakalama halinde üyenin kusurluluğundan ve ağır suç işlemiş olduğundan şüphe edilemez, böyle bir durumda artık yürütme organının haksız ve yersiz müdahalesi ile üyenin bertaraf edilebileceği düşünülemez[147]. Ağır cezayı gerektiren suçüstü halinde isnadın ciddiyeti hakkında kuvvetli bir karinenin varlığı kabul edilir[148]. İşte bu nedenledir ki ağır cezayı gerektiren suçüstü halinde dokunulmazlık kendiliğinden kalkar ve Cumhuriyet Savcısı Meclis'in iznini beklemeden kovuşturmaya başlayabilir[149].

---

[144] Artuk, Gökçen ve Yenidünya, a.g.e., s. 271.
[145] Teziç, a.g.e., s. 387.
[146] Feyzioğlu, "Yasama Dokunulmazlığı Üzerine Düşünceler", s.5.
[147] Önder, a.g.e., s.210.
[148] Özbudun, a.g.e., s.279.
[149] Özcan, **Yasama Bağışıklıkları**, s. 151. Aynı görüş: Teziç, a.g.e., s. 387.

Ceza Muhakemeleri Usulü Kanunu (CMUK) 2005 yılına kadar yürürlükte kalmıştır, bu Kanuna göre ağır cezalık suçlar; ölüm, ağır hapis ve on seneden fazla hapis cezalarını gerektiren suçlar olarak belirlenmişti. Ölüm Cezasının Kaldırılması İle Bazı Kanunlarda Değişiklik Yapılmasına İlişkin Kanun 21 Temmuz 2004 tarihinde Resmi Gazete'de yayınlanmış ve idam cezası kaldırılmıştır. Bu nedenle ağır cezalık suçlar kapsamında ağır hapis cezası ve on seneden fazla hapis cezasını gerektiren suçlar kalmıştır. 26 Eylül 2004 tarihinde 5237 Sayılı yeni Türk Ceza Kanunu kabul edilmiş olduğundan ağır cezayı gerektiren cezalar kapsamı da değişikliğe uğramıştır.

Ağır cezayı gerektiren suçlar Türk Ceza Kanunu'nda dağınık ve geniş bir alanda ele alınmıştır. 5237 Sayılı yeni Türk Ceza Kanunu'nda hapis cezaları ; ağırlaştırılmış müebbet hapis, müebbet hapis ve süreli hapis cezaları olarak belirlenmiştir; ağır hapis cezasını öngören hükümler belirsizdir. Bu nedenle Adli Yargı İlk Derece Mahkemeleri ile Bölge Adliye Mahkemelerinin Kuruluş Görev ve Yetkileri Hakkında Kanun'un ağır ceza mahkemelerinin görev alanını açıklayan 12. maddesinde "ağır cezayı gerektiren suç" tipleri ifade edilmiştir . Bu maddeye göre; Türk Ceza Kanunu'nda yer alan yağma, irtikap, resmi belgede sahtecilik, nitelikli dolandırıcılık, hileli iflas suçları ile müebbet hapis , ağırlaştırılmış müebbet hapis ve on yıldan fazla hapis cezalarını gerektiren suçlarla ilgili dava ve işlere ağır ceza mahkemeleri bakmakla yükümlüdür[150].

Doktrinde tüm suçların yasama dokunulmazlığının istisnası olarak düzenlenmesi gerektiğini savunan görüşler vardır[151]. Bununla birlikte tam tersi bir yorumla "ağır cezalık suçüstü hali" ibaresinin ceza kanunları bakımından tanımlanmaması gerektiğini, eğer ceza kanunlarına göre tanımlanırsa bu ibarenin kapsamına bir çok suç girebileceğini ve bu durumun da yasama dokunulmazlığı kurumunu zedeleyeceğini ifade eden görüş de vardır. Bu görüşe göre "ağır cezalık suçüstü hali"; "suçüstü adam öldürme

[150] Doğan Soyaslan,a.g.e. , s. 175.
[151] Nur Centel, Hamide Zafer ve Özlem Çakmut, **Türk Ceza Hukukuna Giriş**, İstanbul: Beta Yay., 2005, s. 165.

cürümü" olarak anlaşılmalıdır[152]. Yasama dokunulmazlığının istisnası olan suçların kurumun getiriliş amacına ters düşmeyecek bir biçimde daha da genişletilmesi, günümüz koşullarına uyarlanması gerekmektedir.

1 Haziran 2005 tarihinde yürürlüğe giren 5271 Sayılı Ceza Muhakemesi Kanunu'nun ikinci maddesine göre suçüstü kavramı üç halde görülebilir. Bunlardan ilki işlenmekte olan suçtur. İkincisi "Henüz işlenmiş olan fiil ile fiilin işlenmesinden hemen sonra kolluk, suçtan zarar gören veya başkaları tarafından takip edilerek yakalanan kişinin işlediği suç,", üçüncüsü ise "Fiilin pek az önce işlendiğini gösteren eşya veya delille yakalanan kimsenin işlediği suç"u anlatır. Böylece suçüstü yakalama; suçun işlenirken, işlenip bitirildiğinin veya işlendiğinin görülmesi ve anlaşılır halde olmasını ifade eder[153].

Fransa'da parlamentonun çalışma dönemlerinde yasama dokunulmazlığının geçerli olduğu, ciddi suç ve suç üstü hali durumlarında Fransız Meclisi'nin dokunulmazlığı kaldırma yetkisinin olmadığı görülmektedir[154].

2. Anayasanın 14. Maddesindeki Durumlar

Temel hak ve hürriyetlerin kötüye kullanılamaması başlıklı 14. madde incelendiğinde bu suçların; "devletin bütünlüğüne yönelik eylemler"[155], demokratik ve laik Cumhuriyeti ortadan kaldırmayı amaçlayan faaliyetler, temel hak ve hürriyetleri yok etmeyi veya Anayasada belirtilenden daha geniş şekilde sınırlandırılmasını amaçlayan, devletin bir kişi veya zümre tarafından yönetilmesini sağlamayı amaçlayan, din,dil, ırk ayrıma yapmayı amaçlayan faaliyetler olduğu görülmektedir. 1924 ve 1961 Anayasaları'ndan farklı olarak 1982 Anayasası ile devletin bütünlüğüne yönelik eylemler dokunulmazlık kurumunun istisnası olarak belirlenmiştir. 1982 Anayasası'na

[152] Sevinç, a.g.e., ss. 134-135' den Kemal Gözler, **Türk Anayasa Hukuku**, Bursa: Ekin Kit., 2000, ss.324-325-326.
[153] Soyaslan, a.g.e., s. 176.
[154] *The French National Assembly* ,"Immunities", http://www.assemblee-nationale.fr/english /service_rules.asp#immunu, (20.04.2008),[yazar yok].
[155] Gözübüyük, a.g.e., s.201.

Milli Güvenlik Konseyi tarafından eklenen bu hüküm dokunulmazlıkları daraltan bir değişikliktir[156].

1982 Anayasası'nın 14. maddesindeki durumlara ilişkin faaliyette bulunarak bu amaçlarla seçimden önce bir suç işleyen milletvekili hakkında dokunulmazlığının kaldırılmasına gerek olmaksızın doğrudan takibat yapılmasını gerekir[157]. Ancak bu suçları seçimden sonra işlerse takibatın yapılabilmesi dokunulmazlığının kaldırılması ile gerçekleşebilir.

14. madde de açık ve net bir suç tanımı yapılmamış olduğundan hangi suçların bu madde kapsamına dahil edileceği belirsizdir. Ceza Hukuku'nun bilinen ilkeleri yasallık ve kıyas yasağı yasama dokunulmazlığının istisnası niteliğindeki bu düzenlemenin önünde engel olmaktadır. 1982 Anayasası'nın yürürlüğe girişinden bu yana bu hükme dayalı uygulamaya fazla rastlanılmamış olmasının sebebi kıyas ve yasallık ilkeleri olabilir[158]. Anayasa'nın 14. maddesindeki fiiller ancak belli bir suç tanımına giriyorsa dokunulmazlığın istisnası olabilmelidir[159].

Dönmezer- Erman'a göre Anayasanın 14. maddesindeki amaçlarla hareket ederek seçimden önce "Türk Ceza Kanunu'nun suç saydığı fiillerden birini" işleyen ve soruşturması seçimden önce başlayan milletvekili hakkında her türlü ceza usul işlemi yapılabilir. Burada yasama dokunulmazlığının istisnası kapsamında olabilmesi için suçun; Anayasanın 14. maddesindeki durumlara ilişkin ve Türk Ceza Kanunu'nun suç saydığı fiillerden olması gerektiği şeklinde yorum yapılmıştır, bu yorumun suçta ve ceza da kanunilik ilkesi gereği yapıldığı anlaşılmaktadır. Bu bağlamda "3717 Sayılı ve 12 Nisan 1991 Tarihli Terörle Mücadele Kanunu'nun 23. maddesinin a bendi gereğince TCK'nın 141., 142. ve 163. maddeleri ilga edilmiş olduğundan Anayasa'nın bu hükmü kapsamı itibariyle daralmıştır.[160]"

[156] Sevinç, a.g.e., s.140.
[157] Soyaslan, a.g.e., s.176.
[158] Sabuncu,a.g.e.,s.194.
[159] Sevinç, a.g.e., s. 149.
[160] Dönmezer ve Erman, a.g.e., s. 274.

Eski TCK'daki 141 ve 142. maddeler her türlü komünizm propagandasını yasaklayan, sınıf siyaseti yapmanın cezalandırılmasını öngören maddelerdi. Eski TCK'nın 163. maddesi dini esaslara göre toplanmayı ve cemaatleşmeyi yasaklıyordu. Anayasanın 14. maddesindeki durumlara ilişkin TCK'nın bu maddelerinin ilga edilmiş olması yasama dokunulmazlığının istisnası olan bu durumu daraltmıştır. Örneğin sınıf siyaseti yapan veya dini esaslara göre toplanarak cemaatleşen ve böylece Anayasanın 14. maddesine aykırı hareket eden milletvekillerinin TCK'da bu duruma ilişkin suç bulunmadığından dokunulmazlıkları devam edecektir.

4709/3 Sayılı ve 03 Ekim 2001 günlü, Türkiye Cumhuriyeti Anayasası'nın Bazı Maddelerinin Değiştirilmesi Hakkında Kanun ile Anayasanın 14. maddesinde değişiklik yapılmıştır. Değişiklik öncesinde hak ve özgürlüklerin yasaklanan kullanım biçimleri ayrıntılı bir biçimde düzenlenmişti, bu nedenle madde, Anayasadaki hak ve özgürlüklerin kullanım alanlarını daraltıcı, genel bir yasak hükmü niteliğindeydi. 2001 yılındaki değişiklikten sonra maddedeki yasaklama nedenleri sınırlanmış, özellikle düşünceyi açıklama özgürlüğünün yasaklanabileceği tartışması son bulmuştur[161]. Ancak 14. maddedeki durumlar herhalde yasama dokunulmazlığının istisnası değildir, kanun koyucu bu durumlara ilişkin suçların soruşturulmasına seçimden önce başlanılmış olmak kaydıyla istisnai nitelik taşıyacağını açıklamıştır. Dolayısıyla bir suçun yasama dokunulmazlığının istisnası olabilmesi için; 14. maddenin ihlali niteliğini taşıması, suçun seçimden önce işlenmiş olması ve yine soruşturulmasına seçimden önce başlanılmış olması gerekmektedir[162].

83. maddeye göre, 14. madde kapsamında olduğu düşünülen suçların yetkili makamlar tarafından doğrudan TBMM'ye bildirilmesi zorunludur, yetkili makam olan başsavcılık makamının durumu hemen ve doğrudan doğruya TBMM'ye bildirmesi gereklidir. Milletvekili seçilmeden önce 14. madde kapsamında suç işlediği iddia edilen kişinin de durumu, milletvekili seçildikten

[161] Sevtap Yokuş, **Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesinde ve 1982 Anayasasında Hak ve Özgürlüklerin Kötüye Kullanımı**, Ankara:Yetkin Yay., 2002, ss.162-166.
[162] Dönmezer ve Erman, a.g.e., s.275.

sonra Meclis Başkanlık Divanı oluşur oluşmaz TBMM Başkanlığı'na bildirilmelidir[163]. Seçimlerden önce 14. maddedeki durumlar veya faaliyetlerle soruşturulmasına başlanmış bir milletvekili tutuklu değilse; Anayasa uyarınca dokunulmazlığı mevcut olmayan temsilci olduğundan tutuklanıp kovuşturulabilecektir.

Dokunulmazlık kurumunun istisnası olan bu madde ile ilgili olarak doktrinde yapılan bir diğer eleştiri şöyledir; 14. madde sebebiyle isnat edilecek herhangi bir suçun ağırlığı o isnadın ciddi olduğuna dair bir karine oluşturmamaktadır halbuki ağır cezayı gerektiren suçüstü halinde isnadın ciddiliği hakkında kuvvetli bir karine vardır. Bu nedenle 14. maddedeki durumlar istisna olarak belirlenmesi dokunulmazlık müessesesinin içeriği ile bağdaşmamaktadır[164].

Yasama dokunulmazlığının istisnası olan her iki durumda da "isnadın ciddi olması" gerektiği şeklinde yapılan bu yoruma katılmıyoruz. İsnadın ciddiliği, istisnai hüküm olabilmek için aranan bir kriter olmamalıdır. Yasama dokunulmazlığını istisnalı tanıyan ülkeler incelendiğinde genelde suçüstü halinin yasama dokunulmazlığının istisnası olarak kabul edildiği görülmektedir. Bunun yanında belirli ağırlıkta suçların, milletvekilinin kaçma şüphesi bulunan durumların, siyasi faaliyetle bağlantısız olan suçların dahi yasama dokunulmazlığının istisnası olarak belirlenebildiği görülmektedir[165]. İsnadın ciddiliği; Meclis'in veya Anayasa Mahkemesi'nin dokunulmazlığın kaldırılması hakkında karar verirken kullandığı takdir yetkisi içinde araştırılması ve incelenmesi gereken bir husus olarak düşünülmelidir.

Ağır cezayı gerektiren suçüstü halinde veya Anayasa'nın 14. maddesindeki haller sebebi ile dokunulmazlığı olmayan bir milletvekili hakkında soruşturma yapıldıktan sonra yargılama aşamasına geçilir. Yargılama aşamasında suçun ağır cezayı gerektiren suçüstü halinde

[163] Gönenç ve Ergül, a.g.m., s.4.
[164] Özbudun,a.g.e.,s.279.
[165] Gözler, "Yasama Dokunulmazlığı Bir Karşılaştırmalı Anayasa Hukuku İncelemesi", s.21.

olmadığı veya 14. madde kapsamında olmadığı anlaşılırsa yasama dokunulmazlığı yeniden kazanılır[166].

1982 Anayasası'nın kabul edildiği tarihten bu yana soruşturulmasına 14. maddedeki fiiller nedeni ile seçimlerden önce başlanmış, tutuklanmış hakkında açılan kamu davası devam ederken milletvekili seçilmiş ve seçildikten sonra yargılanmasına devam edilen tek bir örnek vardır. Mahkeme bu davada dokunulmazlığın bulunmadığına ve yargılamanın devam etmesine yönelik ara karar vermiştir. 22 Temmuz 2007'de yapılan Milletvekili Genel Seçimleri sonucuna göre 23. Dönem milletvekili olan Sabahat Tuncel'in Anayasa'nın 14'üncü ve 83/2. maddeleri gereğince yargılanmasına devam edilmiştir. Davada, Sabahat Tuncel'in TCK'nın 314'üncü maddesine göre örgüt üyeliğinden yargılandığı, bu maddenin Anayasanın 14. maddesi kapsamında değerlendirilemeyeceği, devletin bölünmez bütünlüğüne karşı faaliyette bulunma fiilinin TCK'daki karşılığının 302. madde olduğu, bu durumun yasallık ilkesine aykırı olduğu şeklinde savunma yapılmıştır[167].

Halkın Demokrasi Partisi'nin kapatılmasına ilişkin davada Anayasa Mahkemesi tarafından verilen kararda bu istisnai durumla ilgili bir açıklama bulunmaktadır. Karardaki 14. madde kapsamında olan suçların milletvekili seçildikten sonra işlenmesi durumuna ilişkin olan açıklama şöyledir: "*1990 genel seçimlerinde örgütün desteği ile Halkın Emek Partisi'nden parlamentoya giren Leyla Zana, Hatip Dicle, Orhan Doğan, Sedat Yurttaş, Zübeyir Aydar, Ahmet Türk, Sırrı Sakık gibi milletvekilleri gerek parlamentodaki faaliyetleri ve gerekse parlamento dışındaki faaliyetleri ile örgütün görüş ve düşüncelerini yansıtan tavır ve davranışlar içine girmeleri sonucu milletvekilliği dokunulmazlıkları kaldırılarak yargılanmış ve PKK örgütü adına faaliyetleri ispatlandığı gerekçesi ile mahkum olmuşlardır.*"[168].

[166] Feyzioğlu, "Yasama Dokunulmazlığı Üzerine Düşünceler", s.10.
[167] *CNN Türk* "Sabahat Tuncel Davası Sürecek", , 11.10.2007, http://www.cnnturk.com/TURKIYE/haber_detay.asp?PID=318&haberID=397296, (10.03.2008), par.5, [yazar yok].
[168] *TC Anayasa Mahkemesi*, Anayasa Mah. Kararı, 1991/1 E., 2003/1 K., K.T : 13.03.2003, http://www.anayasa.gov.tr/eskisite/kararlar/SPK/K2003/K2003-01.htm, (01.04.2008).

Dokunulmazlık bu istisnai hükümler nedeni ile suçluluk hallerinin hepsini kapsamadığından mutlak bir nitelik taşımamaktadır.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

YASAMA DOKUNULMAZLIĞININ KALDIRILMASI

Yasama dokunulmazlığının kaldırılması ilgili meclis üyesinin işlediği suç dolayısıyla hakkında 83. maddenin yasakladığı işlemlerin yapılmasına meclis tarafından karar verilmesi, izin verilmesi anlamına gelir[169]. Yasama dokunulmazlığının kaldırılması kararları ceza kovuşturmasının açılması veya ceza verilmesi niteliği taşımazlar. Milletvekillerinin sahip oldukları dokunulmazlık ayrıcalığından sıyrılarak tüm vatandaşlar gibi adalet karşısında yargılanabilmeleri ve ceza yargılamasının bütün kurallarına tabi olmaları anlamına gelir. Dokunulmazlığı meclis tarafından kaldırılan milletvekilleri Anayasa'nın 83/2. maddesinde beyan edilen kovuşturma yasağı içindeki ceza işlemlerine tabi olurlar.

Yasama dokunulmazlığının Meclis tarafından her zaman kaldırılabilecek olması bu kurumun yasama sorumsuzluğuyla ile arasında bulunan en büyük farklardandır. Bu nedenle de yasama dokunulmazlığına mutlak değil "nispi dokunulmazlık" da denilmektedir.

Meclis üyelerinin dokunulmazlığının kaldırılması isteği karsısında meclise hakim olması gereken düşünce konusunda iki tez vardır: Birinci tezi savunan görüşe göre; iznin verilmemesi esastır. Bu görüşe göre, yasama dokunulmazlığının çok ağır sebepler bulunmadıkça kaldırılmaması gerekir. Meclisin kovuşturmaya izin vermesi için, sadece siyasi saik, şahsi kin vs. bulunması yeterli değildir, aynı zamanda kovuşturmanın yapılması için müspet ve açık sebeplerin olması gerekir. İkinci teze göre , dokunulmazlığın kaldırılması isteği karşısında iznin verilmesi esas olmalıdır. Meclis, bir kovuşturma isteğinde, siyasi saik, şahsi kin, milletvekili üzerinde baskı gayesi olup olmadığını araştırmalı, bunlardan biri yoksa kovuşturmaya müsaade etmelidir, yani bu tezde iznin verilmesi esas olarak kabul edilmiştir[170].

[169] Dönmezer ve Erman, a.g.e., s. 275.
[170] Kalağan, a.g.m., s. 80.

İkinci tez dokunulmazlık kurumunun amacına daha uygun gözükmekle birlikte Türkiye ilk görüşün uygulandığı yani dokunulmazlığın kaldırılması için çok belirgin sebeplerin olması gerektiği, Meclis'in dokunulmazlıkların kaldırılması konusunda muhafazakar bir tutumda olduğu görülmektedir. Kovuşturmaya izin vermemeyi esas alan görüş, dokunulmazlık kurumunun istisnai niteliğiyle, dar bir yoruma tabi olması gerektiği görüşü ile uyuşmamaktadır.

1982 Anayasası'nda ve TBMM İçtüzüğü'nde her ne kadar dokunulmazlığın kaldırılabileceği düzenlenmişse de hangi suçlar bakımından dokunulmazlığın kaldırılabileceğine ilişkin açıklayıcı bir düzenleme bulunmamaktadır[171]. Meclis, dokunulmazlığın kaldırılması kararı verirken sahip olduğu takdir yetkisini kullanır[172]. Meclisin bu konuda sahip olduğu takdir yetkisi mutlak değil, sınırlı bir yetkidir. Yasama dokunulmazlığı kurumunun anayasada düzenlenmesi ve getirilmesindeki amaç bu yetkinin sınırıdır[173]. Yasama dokunulmazlığının kaldırılması işlemlerinin AYM'nin denetimine tabi olması meclisin sahip olduğu takdir yetkisinin sınırlılığını gösteren bir husus olarak da kabul edilebilir[174].

Türkiye Cumhuriyeti'nin hukuk devleti olması, yasama dokunulmazlıklarının kaldırılmasında belirli ve objektif ölçütlere dayanılmasını gerektirmektedir. Meclis, yasama dokunulmazlığının kaldırılıp kaldırılmaması hususunda takdir yetkisini kullanırken milletvekillerinin gerçekten suçlu olup olmadıklarını tespit etmek zorunda değildir, bu mahkemelerin işidir. Bu doğrultuda meclisin yapacağı incelemelerde suçlamanın dayanaklarına inmesi gerekmektedir, suçlamaya ilişkin tüm delillerin ve ilgili belgelerin incelenmesi gerekmektedir. Yapılacak bu inceleme delillerin takdiri niteliğinde değil, yalnızca suçlamanın ciddi olup olmadığı yönünde olmalıdır. Aksi halde yasama organı tarafından ceza yargılaması yapan yargı yerlerine özgü yetki

---

[171] Özcan, **Yasama Bağışıklıkları**, s.179.
[172] Gözübüyük, a.g.e., s. 202.
[173] *TC Anayasa Mahkemesi*, Anayasa Mahkemesi Kararı, 1994/9 E., 1994/28 K., K.T.: 23.01.1994, http://www.anayasa.gov.tr/eskisite/KARARLAR/IPTALITIRAZ/K1994/K1994-28.htm, (01.04.2008).
[174] Kalağan, a.g.m., s. 79.

kullanılmış olur ki, bu da parlamenter rejimlerdeki yasama, yürütme ve yargılama erklerinin birbirinden bağımsız olduğu ilkesine ters düşer.

Meclis takdir yetkisini kullanırken kovuşturma konusu eylemin kamuoyundaki etkisini, milletvekilinin şeref ve haysiyetinin korunmasını da göz önünde bulundurmalıdır. Meclis dokunulmazlığın kaldırılması isteminin yani suçlamanın; dokunulmazlığın kaldırılmasını gerektirecek ciddilikte olup olmadığını, siyasi amaca dayanıp dayanmadığını, nesnel ölçütlere dayanarak tespit etmelidir. Anayasa Mahkemesinin yerleşmiş içtihatları da bu doğrultudadır. Ayrıca yasama dokunulmazlığı kaldırılmak istenen milletvekilinin Meclis çalışmalarının aksayıp aksamayacağı da, Meclis tarafından takdir yetkisi kullanılırken araştırılması gereken diğer bir hususdur[175].

Dokunulmazlığı kaldırılan bir milletvekili meclis çalışmalarına devam edebilir ancak yasama döneminin sona ermesi üzerine yapılan seçimlerde tekrar aday olarak seçilirse dokunulmazlık korumasına yeniden sahip olur[176].

Dokunulmazlığın kaldırılmasından sonra sade bir vatandaş gibi yargılanan meclis üyesinin mahkumiyeti konusunda iki durum vardır. Birinci durumda; eğer milletvekili yargılama sonunda Anayasanın 76/2. maddesinde yazan suçlardan kesin hüküm giyerse, üyelik sıfatı ortadan kalkar ve hükmün infazına başlanır. Mahkumiyet konusunda ikinci bir durum şöyle gerçekleşir; eğer mahkumiyet Anayasanın 76/2. maddesine girmeyen bir durumdan kaynaklanmışsa, yani milletvekili seçilmeye engel teşkil eden bir durumdan kaynaklanmamışsa, cezanın infazı üyelik sıfatının sona ermesine bırakılır ve üyelik süresince zamanaşımı işlemez[177].

Dokunulmazlığı kaldırılan bir milletvekili daha sonra seçilmeye engel teşkil eden Anayasanın 76/2. maddesinde yazan suçlardan mahkum olursa; kesin hüküm giyer veya kısıtlanırsa ilgili mahkumiyet kararının kesinleşmesiyle (Anayasa'nın 27 Mart 1995 tarih ve 2141 Sayılı Kanun ile

[175] Feyzioğlu, "Yasama Dokunulmazlığı Üzerine Düşünceler", s.9.
[176] Tanör ve Yüzbaşıoğlu, a.g.e., s.231.
[177] Artuk, Gökçen ve Yenidünya, a.g.e., s.273.

değişik 84. maddesinin 2. fıkrası gereği) milletvekilliği sona erecektir. Madde değişikliğe uğramadan önce seçilmeye engel bir suçtan dolayı hüküm giyen milletvekilinin, vekil sıfatının ancak meclis kararıyla düşebileceği belirtilmişti. Değişiklikten sonra meclisin böyle bir durumda karar almasına gerek kalmamıştır, kararın kesinleşmesi ile ve Genel Kurul'a bildirilmesi ile milletvekilliği sona ermektedir.

"Milletvekili seçilme yeterliliği"ne ilişkin 76. maddede 27 Aralık 2002 yılı 4777/1 Sayılı Kanun ile değişiklik yapılmıştır. Bu değişiklik ile milletvekili seçilme yeterliliğine ilişkin durumlara bir yenisi eklenmiştir. Bu değişikliğe göre "terör eylemlerine katılma ve bu gibi eylemlere tahrik ve teşvik suçlarından biriyle hüküm giymiş olanlar, affa uğramış olsalar bile milletvekili seçilemezler" .

Ağır cezayı gerektiren suçüstü halleri ve soruşturmasına seçimlerden önce başlanan, Anayasa'nın 14. maddesi kapsamına giren suçlar dokunulmazlık kapsamında olmadığından bu hallerde dokunulmazlığın kaldırılması da söz konusu olamaz.

I. YASAMA DOKUNULMAZLIĞIN KALDIRILMASI TALEBİ

TBMM İçtüzüğünün "Yasama Dokunulmazlığı ve Üyeliğin Düşmesi" başlıklı dokuzuncu kısmında 131. ve 138. maddeler arasında yasama dokunulmazlığının kaldırılmasına ilişkin yapılacak iş ve işlemler açıklanmıştır[178]. Yasama dokunulmazlığı, TBMM tarafından toplantıya katılanların salt çoğunluğunun kararıyla kaldırılabilir.

Dokunulmazlığın kaldırılması istemi savcılıklar tarafından Adalet Bakanlığı'na ulaştırılır. Ancak özellikle acil durumlarda talebe herhangi bir katkısı olmayan Adalet Bakanlığı ve Başbakanlık kanalı yerine doğrudan

[178] 1982 Anayasasının Geçici 6. maddesi ile, yeni içtüzük yapılıncaya kadar 12 Eylül 1980 tarihinden önceki, 5 Mart 1973 tarih ve 584 sayılı Millet Meclisi İçtüzüğünün 1982 Anayasasına aykırı olmayan kurallarının uygulanacağı açıklanmıştır. Yeni İçtüzük, "Türkiye Büyük Millet Meclisi İçtüzüğü" başlığı altında 24 Mayıs 1996 gün ve 22645 sayılı Resmî Gazetede yayınlanarak 1 Haziran 1996 günü yürürlüğe girmişse de 1973 tarihli İçtüzüğün biraz değiştirilmiş halidir. Gözler, a.g.e., s. 278.

Meclis Başkanlığına müracaat edilebilmesi de düşünülmelidir[179]. Savcılıkların bu konuda yetkili olduğu hususunda doktrinde görüş birliği olmakla birlikte, mahkemeler tarafından yasama dokunulmazlığının kaldırılması talebinin Adalet Bakanlığı'na ulaştırılabilmesi hususu doktrinde tartışmalıdır. Dokunulmazlığın kaldırılmasının hangi makam tarafından talep edileceği Anayasa ve İçtüzük' de belirtilmemiştir. Feyzioğlu ve Dönmezer-Erman'a göre, bu makam savcılıktır[180]. Gözler'e göre mahkemeler de Adalet Bakanlığı'ndan dokunulmazlığın kaldırılmasını isteyebilir[181]. Ancak mahkemelerin yasama dokunulmazlığı kaldırılması isteminde bulunabilmesi için özel şahıslar tarafından mahkemeye dava açılmış olması gerekir. Böyle bir durumda şahsi davacı olan özel şahıslar kovuşturma talebini yöneltebilirler, davaya iştirak eden savcılarda bu talebi Bakanlığa ulaştırabilirler. Ancak şahsi dava 5271 Sayılı Ceza Muhakemesi Kanunu'nda düzenlenmemiş olduğundan doktrindeki bu konuyla ilgili görüş farklılıklarının bir önemi kalmamıştır[182].

20 Ocak 2006 tarihli Adalet Bakanlığı Ceza İşleri Genel Müdürlüğü'nün 100 Numaralı Genelgesinde kişisel suç niteliğindeki iddialarda, Başbakan, bakanlar ve milletvekillerinin ifadesine başvurulmaksızın yasama dokunulmazlığının kaldırılmasına ilişkin olarak düzenlenecek fezlekeye bağlı evrakın, Türkiye Büyük Millet Meclisi Başkanlığı'na sunulmak üzere Adalet Bakanlığı'nın Ceza İşleri Genel Müdürlüğü'ne gönderilmesi istenmiştir. Genelgede Cumhuriyet başsavcısı ya da Cumhuriyet başsavcı vekili tarafından soruşturmanın yapılabileceği, fezlekeye bağlı evraklarda leh ve aleyhte eksiksiz olarak toplanan, suçun işlendiği hususunda yeterli şüphe oluşturan delillerin, varsa maktul, mağdur, suçtan zarar gören kişilerin veya şikâyetçinin kimliğinin, yüklenen suçun, işleniş şeklinin, suça karşılık gelen kanun maddelerinin de yazılması gerektiği ifade edilmiştir[183].

[179] Özcan, **Yasama Bağışıklıkları**, s. 182.
[180] Feyzioğlu, "Yasama Dokunulmazlığı", s.35.; Dönmezer ve Erman, a.g.e., s. 279.
[181] Gözler, a.g.e., 269.
[182] Keskinsoy, a.g.e., s. 81.
[183] TC Adalet Bakanlığı Ceza İşleri Genel Müd. 20/01/2006 tarih 100 Nolu Genelgesi, par.17.

Adalet Bakanlığı, gerekçeli tezkere ve Başbakanlık kanalıyla durumu Meclis Başkanlığına bildirir[184]. Dokunulmazlığın kaldırılması istemlerinin gerekçeli olması, istemin ciddiliğini gösteren bilgileri içermesi zorunludur[185]. Meclis Başkanlığı, Anayasa ve Adalet Komisyonları üyelerinden kurulu Karma Komisyon'a bu istemleri havale eder. Karma Komisyon Başkanı ad çekme sureti ile beş üyeli bir hazırlık komisyonu oluşturulmasını sağlar.

TBMM İçtüzüğü'nde dokunulmazlığın kaldırılması istemlerinin önce komisyonlarda karara bağlanmasının zorunlu olduğu ifade edilmiştir. Bunun nedeni Anayasa'da ve TBMM İçtüzüğü'nde dokunulmazlığın kaldırılmasına özel bir önem verilmiş olmasıdır. Yasama dokunulmazlığının kaldırılması sürecinde sorunun Karma ve Hazırlık Komisyonları'nda ele alındığı görülmektedir. Karma Komisyon'un Anayasa ve Adalet Komisyonu üyelerinden ibaret olduğu İçtüzüğün 131. maddesinde açıklanmıştır. TBMM İçtüzüğü'nün 21. ve 11. maddelerine göre, komisyonlarda siyasi parti gruplarına düşen üye sayısının, parti grupları toplam sayısı içindeki yüzde oranlarına göre saptanacağı ifade edilmiştir[186].

Hazırlık Komisyonu oluşturulurken siyasi parti gruplarının Meclisteki "kuvvetleri oranında" temsili ilkesi göz önünde bulundurularak ad çekme işlemi yapılır[187]. Hazırlık Komisyonu sadece evrak üzerinde inceleme yapar, işin esasına giremez, suçun fiilen işlenip işlenmediği hakkında delilleri tartışamaz, aksine bir tutum kanun önünde eşitlik ilkesine aykırılık teşkil eder[188]. TBMM İçtüzüğü'nün 132. maddesinde Hazırlık Komisyonu'nun bütün kağıtları inceleyeceği, gerekirse milletvekilini dinleyeceği, tanık dinleyemeyeceği, raporunu göreve başlamasından itibaren en geç bir ay içinde vereceği ifade edilmiştir. Madde de hazırlık komisyonunun tanık dinleyemeyeceği ifade edilmiştir. Ancak Karma Komisyon Raporunun

---

[184] Gözler, a.g.e., s. 269.
[185] Dönmezer ve Erman, a.g.e., s. 275.
[186] 1982 Anayasası'nın 95. maddesinde de meclisin bütün faaliyetlerine siyasi parti gruplarının üye sayısı oranında katılmalarının sağlanması gerektiği ifade edilmiştir.
[187] *TC Anayasa Mah.*, Anayasa Mah. Kararı, 1997/73 E., 1997/73 K., K.T.: 30.12.1997, http://www.anayasa.gov.tr/eskisite/KARARLAR/IPTALITIRAZ/K1997/K1997-73.htm, (12.04.2008), par.48.
[188] Dönmezer ve Erman, a.g.e., s.276.

açıklandığı 133. maddede tanık dinlenip dinlenemeyeceği konusunda bir ifade bulunmamaktadır.

Hazırlık Komisyonu ve görüşmeleri başlıklı 132. maddede geçen "bütün kağıtlar" ifadesi ile havale edilen belgelerin tümü anlatılmak istenmiş, komisyonun elindeki belgeler bir kanıya varılması için yeterli değilse, komisyonun eksik bulduğu ve gerekli gördüğü belgeleri de getirme yetkisine sahip olduğu ifade edilmek istenmiştir[189]. Hazırlık Komisyonu'nun yapmış olduğu inceleme neticesinde vereceği karar, Karma Komisyon için bağlayıcılık arz etmeyen, ön hazırlık niteliğindedir.

Karma Komisyon, Hazırlık Komisyonu'nun bir karar vermediği dosyalar hakkında kaldırma kararı verebilir veya Hazırlık Komisyonu dokunulmazlığın kaldırılması kararına gerek olmadığına, kovuşturmanın ertelenmesine karar vermiş olsa bile Karma Komisyon dokunulmazlığın kaldırılmasına karar verebilir[190]. Karma Komisyonun Meclisteki yasa tasarı ve tekliflerini inceleyen komisyonlara göre daha özel bir durumu vardır. Nitekim diğer yasa tasarı ve teklifleri komisyonlarda belli süre içinde incelenip sonuçlandırılmazsa doğrudan doğruya Genel Kurul'da görüşülebilir. Ancak yasama dokunulmazlığı konusunda Hazırlık Komisyonu'nda ve Karma Komisyon'da işin incelenmesi ve karara bağlanması gerekmektedir[191].

Karma Komisyon, Hazırlık Komisyonu raporunu ve eklerini inceledikten sonra dokunulmazlığın kaldırılmasına veya kovuşturmanın üyelik sıfatının sona ermesine kadar ertelenmesine karar verebilir. Karma Komisyonun hazırlayacağı raporu, Hazırlık Komisyonu'nda olduğu gibi bir ay içinde vermesi gerekir. Bir aylık bu süreye uyulmaması Anayasa Mahkemesi kararlarına göre işlemin iptalini gerektirmeyen, işlerin sürüncemede kalmaması için konulmuş bir uyarma hükmüdür. Ancak bu yorumun aksine doktrinde Hazırlık ve Karma Komisyonları raporlarının kesin bir süreye

[189] Anayasa Mah. Kararı, 1994/9E., 1994/28 K.
[190] Sevinç, a.g.e., s. 192.
[191] *TC Anayasa Mahkemesi,* Anayasa Mah. Kararı, 1997/73 E., 1997/73 K., K.T.: 30.12.1997, http://www.anayasa.gov.tr/eskisite/KARARLAR/IPTALITIRAZ/K1997/K1997-73.htm, (20.03.2008), par.50.

bağlanması ve bir yaptırımının olmasının daha yerinde olacağını ileri süren görüşler vardır[192].

Yasama dokunulmazlığına ilişkin iş ve işlemlerin sürüncemede kalmadan bir an önce sonuçlandırılması meclise olan saygınlığı pekiştirebilir. Ayrıca delillerin karartılabilmesi ihtimali düşünüldüğünde; işlemlerin bir an önce sonuçlandırılması gerektiği yönündeki bu görüşün yerinde olduğu kanısına varılmaktadır.

TBMM Genel Kurul'u, yasama dokunulmazlığının kaldırılması işlemlerinde karar merciidir[193]. Dokunulmazlık fezlekeleri konusunda son söz Genel Kurul'undur. Karma Komisyon'un raporu dokunulmazlığın kaldırılması şeklinde ise Genel Kurul'da görüşme yapılır. Görüşme neticesinde meclis tarafından da kabul edilirse meclis üyesinin yasama dokunulmazlığı kalkar. Karma Komisyon raporu kovuşturmanın ertelenmesi şeklinde ise ve bu rapora on gün içinde itiraz edilmişse yine Genel Kurul'da görüşme yapılır, ancak rapora on gün içinde itiraz edilmezse kovuşturmanın ertelenmesi kararı kesinleşir, böyle bir durumda Genel Kurul'da görüşme yapılmaz.

Genel Kurul'da yapılacak görüşmelerde konuşmacılar ve konuşma sürelerine ilişkin İçtüzük'te özel bir düzenleme yoktur bu nedenle genel hükümlere gidilmelidir. Genel hükümlere göre rapor hakkındaki görüşmede, şahsı adına 2 üyeye, istediği taktirde komisyona, hükümete ve son söz olarak da dokunulmazlığı kaldırılmak istenen milletvekiline söz verilir. Konuşma süreleri komisyon ve hükümet için yirmişer dakika, şahıslar için onar dakikadır[194].

Karma Komisyon'un vermiş olduğu erteleme kararı Genel Kurul'ca kaldırılabilir, kaldırılmazsa dönem yenilenmiş olsa bile milletvekilliği sıfatı devam ettiği sürece milletvekili hakkında kovuşturma yapılamaz. (İçtüzük md.133) İçtüzüğün bu maddesi ile ilgili hüküm 1982 Anayasası'nda da mevcuttur. Anayasa'nın 83/4. maddesine göre "Tekrar seçilen milletvekili

[192] Özcan, **Yasama Bağışıklıkları**, s. 187.
[193] Özcan, **Yasama Bağışıklıkları** , s.189.
[194] İba, a.g.e., s. 122.

hakkında soruşturma ve kovuşturma, Meclisin yeniden dokunulmazlığını kaldırmasına bağlıdır." Dolayısıyla Karma Komisyonun erteleme kararları Genel Kurulca kaldırılmadığı sürece, kesintiye uğramaksızın bir sonraki seçim döneminde de devam etmektedir. Ancak buna rağmen dokunulmazlığın kaldırılması kararları üye bir sonraki seçim döneminde tekrar seçilirse devam etmez. İlgili hakkında kovuşturma yapılabilmesi için Meclis'in tekrar dokunulmazlığın kaldırılması kararı alması gerekir.

Genel Kurulda birden fazla kişiyle ilgili dokunulmazlığın kaldırılması dosyası varsa, her biri ayrı ayrı oylanmalıdır, dosyalar birleştirilmemelidir. İçtüzükte oylamaların ayrı yapılması gerektiğine dair bir hüküm bulunmamakla birlikte doğru ve nesnel kararların alınması için ayrı oylamaya gidilmesi gerekmektedir. Yasama dokunulmazlığı kaldırılacak kişilerin şahsi niteliklerinin dikkate alınması gerekmektedir[195]. 17 Aralık 1997 günü Şanlıurfa eski milletvekili Sedat Edip Bucak, hakkındaki yasama dokunulmazlığının kaldırılması kararına karşı iptal davası açmıştır. Bu davada Elazığ eski Milletvekili Mehmet Kemal Ağar ile Sedat Edip Bucak'a ilişkin iddiaların tek fezlekede yer alması, birbirini kesen ve karşılaşan bir dizi olayın gerçekleşmiş olması sebebi ile konunun birlikte görüşülmesine Karma Komisyon'da karar verilmiş olduğu, fakat her iki milletvekili için ayrı ayrı oylama yaparak dokunulmazlıklarının kaldırılmasına karar verildiği ifade edilmiştir[196].

TBMM İçtüzüğü'nün 134. maddesinde dokunulmazlığının kaldırılması istenen milletvekillerine tanınan savunma hakkı düzenlenmiştir. Bu hüküm Anayasa'nın 36. maddesi ve Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi'nin 6. maddesi ile de paralellik göstermektedir. Dokunulmazlığı kaldırılmak istenen milletvekilinin her üç aşamada da savunma hakkı vardır. İlgili milletvekili, Hazırlık Komisyonu'nda, Karma Komisyon'da ve Genel Kurul'da kendini savunabilir veya bir üyeye savundurabilir. Milletvekili savunma yapması isteğini içeren çağrıya uymazsa evrak üzerinden karar verilir. Savunma

[195] Özcan, **Yasama Bağışıklıkları**, s. 190.
[196] Anayasa Mah.Kararı, 1997/73 E., 1997/73 K., par.6.

hakkının ihlali içtüzüğe ve ilgili kanunlara aykırılık teşkil eder ve iptal sebebi sayılmalıdır.

Dokunulmazlığının kaldırılmasını üyenin bizzat istemesinin dokunulmazlığın kaldırılması için yeterli olmayacağı İçtüzüğün 134. maddesinde ifade edilmiştir. Dokunulmazlığının kaldırılmasını isteyen ancak bu talebi reddedilen milletvekili Atilla Kart AİHM'ne başvurmuştur[197]. Aynı madde de "herhalde" son sözün savunmaya bırakılacağı da düzenlenmiştir. Dokunulmazlığın kaldırılması ile ilgili kararların kamu düzenine ilişkin olması, kamu yararı amacıyla kabul edilmiş olması, şahsi bir hakka ilişkin olmaması bu düzenlemeyi gerektirmiştir. Dolayısıyla ilgili milletvekili kendi dokunulmazlığının kaldırılmasını istese bile, Meclis eğer bu konuda kamu yararı görmezse, kovuşturmanın üyelik sıfatının sona ermesine kadar erteleyebilmektedir[198].

Anayasa'nın 83. maddesinin son fıkrası *"Türkiye Büyük Millet Meclisindeki siyasi parti gruplarınca, yasama dokunulmazlığı ile ilgili görüşme yapılamaz ve karar alınamaz."* şeklindedir. Bu hükmün konuluş amacı dokunulmazlığın kaldırılmasına ilişkin durumun siyasi bir konu olarak ele alınmasını engellemektir. Parti üyelerinin görüş ve düşüncelerinin tartışılarak ortaya konulması ve siyasi parti gruplarınca bu konuda milletvekillerini bağlayıcı kararlar alınması önlenmek istenmiştir.

Parlâmenter rejim siyasal partiler düzeni ile işlemektedir, bu doğrultuda parti disiplininin sağlanması hususu iktidar ve muhalefet partileri için kaçınılmazdır. Yasama dokunulmazlığı konusunda milletvekillerinin bağlı bulundukları partilerin tutumundan etkilenmeleri engellenmelidir, nitekim yasama dokunulmazlığının kaldırılması sorunu siyasi amaçlardan uzak tutulması gereken, kamu düzenini ilgilendiren bir husustur. Milletvekillerinin bu yönde kararlar verilirken kendi vicdani sorumlulukları ile hareket etmeleri sağlanmalıdır. Ancak uygulama da suiistimale açık bir hüküm olduğu

[197] Konu, "Türkiye'deki Güncel Tartışmalar" başlığı altında ele alınacaktır.
[198] Özbudun, a.g.e., s. 280.

görülmektedir. Siyasi partiler, gruplarında alamadıkları kararları gizli kulislerde, özel toplantılarda alabilirler[199].

Kaldırma kararlarına karşı açılan iptal davalarında, 83. maddenin son fıkrasının ihlal edildiği bir çok kez ileri sürülmüştür. Diyarbakır Milletvekili Leyla Zana'nın yasama dokunulmazlığının kaldırılması kararının iptali için açılan davada, Başbakan'ın Doğru Yol Partisi Grubunda basına açık olarak yaptığı konuşmasında; ilgili milletvekillerinin dokunulmazlıklarının kaldırılmasına ilişkin kişisel görüşünü açıkladığı, bu açıklamanın tek taraflı bir kişisel açıklama niteliği taşıdığı, grupta görüşme yapılmadığı ve karar alınmadığı, bu konuşmanın bağlayıcı bir niteliği olmadığı gerekçeleri ile bu hususta itirazın geçersiz olduğu ifade edilmiştir[200]. Ancak bu hükmün konuluş amacı milletvekillerinin bağlı oldukları partilerin tutumundan etkilenmemelerini sağlamaktır. Başbakan gibi önemli bir kişinin böyle bir durumda kişisel görüşlerini açıklamasının parti üyelerinin fikirlerini etkilemiş olabileceği hususundan kararda bahsedilmemiştir, karar bu yönüyle eleştirilebilir.

1982 Anayasası'nda da belirtildiği üzere dokunulmazlığın meclis kararıyla her zaman kaldırılması mümkündür. Ancak TBMM yasama dokunulmazlığını kaldırma yolunu genelde işletmemektedir[201]. TBMM'nin yasama dokunulmazlığının kaldırılması yolunu işletmemesi milletvekillerinin de zaman zaman tepkisini çekebilmektedir. Karma Komisyon, 26 Mayıs 2004 tarihli bir toplantısında, basın yoluyla sövme suçunu işlediği iddia olunan Kocaeli Milletvekili hakkında kovuşturmanın milletvekilliği sıfatının sona ermesine kadar ertelenmesine karar vermiştir. Kararın karşı oy yazısına imza atan on üç milletvekili; günümüzde pek çok ülkede dokunulmazlık kapsamının daraltıldığını, Türkiye'nin bu gelişim dışında kaldığını, yasama dokunulmazlığı kurumunun toplum tarafından bir ayrıcalık olarak görülmeye başlandığını, toplumda yolsuzluk olaylarının takibinin dokunulmazlık nedeniyle güçleştiğinin düşünülmeye başlandığını, dokunulmazlıkların hukuk

[199] Keskinsoy, a.g.e., s.78.
[200] Anayasa Mah. Kararı, 1994/9 E., 1994/28 K., s.9.
[201] Kaboğlu, a.g.e., s.109.

devleti önünde bir engel olarak görülmeye başlandığını, dokunulmazlığının kaldırılması yönünde istemi bulunan milletvekilinin yargılanarak aklanma hakkından yararlandırılması gerektiğini ifade edilerek erteleme kararına katılmadıklarını açıklamışlardır[202].

II. YASAMA DOKUNULMAZLIĞININ KALDIRILMASI VE KALDIRILMAMASI KARARLARININ SONUÇLARI

Yasama dokunulmazlığı kaldırılan üye hakkında 83. maddenin yasakladığı ceza yargılaması işlemlerinin yapılması imkanı doğar, milletvekilinin tutulabilmesi, sorguya çekilebilmesi, tutuklanabilmesi ve yargılanabilmesi mümkün olur, emniyet tedbirlerine başvurulabilir. Diğer bir deyişle dokunulmazlığı kaldırılan milletvekilinin diğer kişilerden farkı kalmaz[203]. Yasama dokunulmazlığının kaldırılması kararında gösterilen fiil dışında herhangi bir fiilden dolayı ceza yargılaması işlemleri yapılamaz, kovuşturmada bulunulamaz. Davayı açacak olan savcı ve hükmü verecek olan mahkeme sadece dokunulmazlığın kaldırılması kararında gösterilen fiille bağlıdır[204]. Ancak savcı ve hükmü verirken mahkeme, fiilin sınıflandırılış şekli ile bağlı olmadığını göz önünde bulundurmalıdır[205].

Yasama dokunulmazlığının kaldırılması, ilgili milletvekilinin üyelik sıfatını sona erdirmez. Meclisin yasama dokunulmazlığını kaldırması failin yani ilgili milletvekilinin suç işlediği anlamına gelmez, suçlu olduğuna dair bir delil niteliği taşımaz[206]. Milletvekili yasama ile ilgili çalışmalarına devam edebilir. Ancak yapılan yargılama sonucunda iki halde milletvekilliği sıfatı düşebilir;

Birinci durum; yargılama sonucunda üye, milletvekili seçilebilme yeterliliğine ilişkin bir suçtan dolayı mahkum olursa ve karar kesinleşirse, üyelik sıfatı düşer ve cezanın infazına geçilir. Milletvekili Anayasa'nın 76.

---

[202] *Türkiye Büyük Millet Meclisi*, TBMM Tutanak Dergisi, 22. Dönem, 83. Cilt, 3. Yasama Yılı, 94. Birleşim, http://www.tbmm.gov.tr/tutanak/donem22/yil3/bas/b094m.htm, (18.04.2008)
[203] Gözübüyük, a.g.e., s. 202.
[204] Dönmezer ve Erman, a.g.e, s. 278.
[205] Teziç, a.g.e, s. 389.
[206] Özcan, **Yasama Bağışıklıkları**, s. 193. (Aksi görüş için bkz.; Cürümle suçlanan ve dokunulmazlığı kaldırılan bir üyenin mecliste oy vermemesi gerektiği ifade edilmiştir. Sevinç, a.g.e., s. 209)

maddesindeki haller dışında bir suçtan mahkum olursa, cezanın infazı üyelik sıfatının sona ermesine bırakılır. Ancak bu durumda seçimlerin yenilenmesi sebebi ile üye tekrar milletvekili seçilirse kovuşturma işlemlerine devam edebilmek için tekrar milletvekilinin dokunulmazlığının kaldırılması gerekmektedir. (AY. Md.83/4)

İkinci durum; yapılan yargılama sonucunda milletvekili kesin hüküm giyer veya kısıtlanma haline düşerse ve ilgili mahkeme kararı kesinleştikten sonra Genel Kurul'a bildirilirse üyenin milletvekilliği sıfatı düşer[207]. (AY. Md. 84/2)

Yasama dokunulmazlığı kaldırılan milletvekili, yargılama sonucu beraat ederse veya düşme kararı verilirse, bu kararların kesinleşmesi şartıyla milletvekili yeniden dokunulmazlığına kavuşur. Bunun için Meclisin yeniden karar alması gerekmez. Hazırlık soruşturmasında savcının takipsizlik kararı vermesi durumunda da milletvekili dokunulmazlığına kendiliğinden kavuşur ancak bu takipsizlik kararının savcılık tarafından kaldırılması halinde milletvekilinin tutulması veya sorgulanması için meclisin tekrar dokunulmazlığın kaldırılması kararı alması gerekmektedir[208].

Yasama dokunulmazlığı kaldırılan bir milletvekili Türk Ceza Kanunu'nun uygulanması açısından memur sayılır ve "Memurlar ve Diğer Kamu Görevlilerinin Yargılanması Hakkında Kanun" hükümlerine tabi olur[209]. Ancak bu durumda Memurlar ve Diğer Kamu Görevlilerinin Yargılanması Hakkında Kanun'un genel olarak irtikap, rüşvet, ihtilas ve zimmete para geçirme, görev sırasında ve görevden dolayı kaçakçılık, resmi ihale alım ve satımlarına fesat karıştırma suçları için uygulanmadığı halbuki milletvekili dokunulmazlığının her türlü suç için kaldırılabileceği akla gelebilir. Ayrıca kamu görevlilerinin suç işlemesi halinde ilgili amirden izin alınması ile milletvekilinin dokunulmazlığının kaldırılması aynı şeyler olmadığı ve milletvekili dokunulmazlığının görevin yapılması ile ilgili suçlara ilişkin olmayabileceği düşünülünce milletvekillerinin Ceza Kanunu'nun uygulanması

[207] Gözler, a.g.e., s. 271.
[208] Feyzioğlu, "Yasama Dokunulmazlığı Üzerine Düşünceler", s.9.
[209] Özcan, **Yasama Bağışıklıkları**, s. 194.

açısından 4483 Sayılı bu Kanuna tabi olmalarının uygun olmayacağı sonucuna varılabilir. Buna ilişkin mevzuattaki düzenlemelerin de bir an önce değiştirilmesi gerektiği düşünülebilir[210].

Yasama dokunulmazlığının kamu düzeninden olması milletvekilinin kendi isteği ile bundan vazgeçememesini gerektirir. Yapılan bir ceza kovuşturmasında hakim görevinden ötürü yasama dokunulmazlığını resen dikkate alır. Milletvekilinin yasama dokunulmazlığından vazgeçtiğini beyan eden taahhütleri geçersizdir bu durumun tek istisnası İsviçre'de görülmektedir. İsviçre'de yasama dokunulmazlığının kaldırılmasına bizzat parlamento üyesinin kendisi izin verebilmektedir[211].

Hukuki sonuçları açısından ve ceza yargılaması açısından "bakanlık dokunulmazlığı" da yasama dokunulmazlığı gibidir. Yasama dokunulmazlığı kaldırılan bir bakanın, bakanlık vasfı etkilenmez, bakanlık görevine devam eder[212].

Meclis "dokunulmazlığın kaldırılmaması" kararı verirse bu karar aleyhine gidilebilecek bir yargı yolu yoktur, dokunulmazlığın kaldırılmaması kararları kesindir. Nitekim "İptal İstemi" başlıklı 85. maddede yalnızca dokunulmazlığın kaldırılması kararlarına karşı Anayasa Mahkemesi'ne başvurulabileceği ifade edilmiştir. Dokunulmazlığı kaldırılmayan bir milletvekilinin şeref ve haysiyetini koruması, suçsuzluğunu, ilgili suçla hiçbir alakasının olmadığını kanıtlaması ve kamuoyuna duyurması milletvekilliği süresinin sonuna kadar ertelenmiş olmaktadır. 1982 Anayasası'nda dokunulmazlığın kaldırılmaması kararlarına karşı itiraz yolunun bulunmaması bu yönüyle eleştirilebilir. Nitekim bu nedenle adil yargılanma hakkının ihlal edildiğini öne süren milletvekili Atilla Kart, 2005 yılında AİHM'ne başvurmuştur.

[210] Metin Şekercioğlu, " Milletvekili Dokunulmazlığı", **Cumhuriyet**, 5 Aralık 2007, s.2.
[211] Gözler, "Yasama Dokunulmazlığı Bir Karşılaştırmalı Anayasa Hukuku İncelemesi", s.6.
[212] Özcan, **Yasama Bağışıklıkları,** s. 195.

III. YASAMA DOKUNULMAZLIĞININ KALDIRILMASI KARARLARININ DENETİMİ

Yasama dokunulmazlığının kaldırılması kararlarına ilişkin denetim yolu 23.07.1995 tarih ve 4121 Sayılı Kanun ile değişik "İptal istemi" başlıklı1982 Anayasasının 85. maddesinde düzenlenmiştir: *" Yasama dokunulmazlığının kaldırılmasına veya milletvekilliğinin düşmesine 84 üncü maddenin birinci, üçüncü veya dördüncü fıkralarına göre karar verilmiş olması hallerinde, Meclis Genel Kurulu kararının alındığı tarihten başlayarak yedi gün içerisinde ilgili milletvekili veya bir diğer milletvekili, kararın, Anayasaya, kanuna veya İçtüzüğe aykırılığı iddiasıyla iptali için Anayasa Mahkemesine başvurabilir. Anayasa Mahkemesi, iptal istemini on beş gün içerisinde kesin karara bağlar*."

Anayasa'da ifade edilmiş olan yedi günlük başvurma süresi, dokunulmazlığın kaldırılması kararının alındığı tarihten başlar. Bu karar daha sonra Resmi Gazete'de yayınlanmış bile olsa sürenin başlangıcı Resmi Gazete'deki yayın tarihi değildir[213]. Yedi günlük bu süre hak düşürücü süredir. Buna rağmen "Anayasa Mahkemesi, iptal istemini on beş gün içinde kesin karara bağlar" ifadesi düzenleyici nitelikteki bir süreyi ifade eder, herhangi bir hak kaybına yol açmaz[214].

Anayasa Mahkemesi yasama dokunulmazlığının kaldırılmasına ilişkin meclis kararları ile bağlı değildir, Meclis hangi gerekçelerle yasama dokunulmazlığını kaldırmış olursa olsun, bu gerekçeler mahkemeyi bağlamamalıdır nitekim Meclisin kararları hukuka uygun dahi olsa siyasi nitelik taşıyabilirler, siyasi amaçla alınmış olabilirler[215].

1982 Anayasasının 85. maddesinin ilk halinde "kanuna aykırılık" iddiası düzenlenmemişti, dolayısıyla yasama dokunulmazlığının kaldırılmasına ilişkin bir kararın kanuna aykırı olduğu iptal davasında ileri

---

[213] *T.C. Anayasa Mahkemesi*,, Anayasa Mahkemesi Kararı, 1967/25 E., 1967/25K., K.T.: 03.08.1967, http://www.anayasa.gov.tr/eskisite/KARARLAR/IPTALITIRAZ/K1967/K1967-25.HTM, (02.04.2008), par.13.
[214] O. Korkut Kanadoğlu, **Anayasa Mahkemesi**, İstanbul : Beta Yay., 2004, s. 155.
[215] Özcan, Yasama Bağışıklıkları, s.194.

sürülemezdi. Yalnızca İçtüzük ve Anayasaya aykırılık ileri sürülebilirdi. 23 Temmuz 1995 tarih ve 4121 Sayılı Kanun'la yapılan değişiklik ile "kanuna aykırılık" da iptal nedenleri arasında sayılmıştır. 1982 Anayasası'nda yapılan bu değişiklikle hangi kanunların ifade edilmek istendiği açık değildir ancak bu konu ile ilgili olan tüm kanunların aykırılık iddiasında kullanılabilmesi gerektiği düşünülmelidir[216].

AYM dokunulmazlığın düşmesine ilişkin meclis kararlarını denetlerken zaman zaman kanuna aykırılıkları da denetlemek zorunda kalmaktadır, bu nedenle kanuna aykırılık ifadesinin Anayasa'ya eklenmiş olduğu anlaşılmaktadır. Örneğin, Milletvekili Mehmet Ağar'ın dokunulmazlığının kaldırılması kararına ilişkin iptal başvurusunda dokunulmazlığın kaldırılması talebinin yetkili organ tarafından iletilmediği iddia edilmiş, AYM bu nedenle DGM Yasası ve TCK'nın ilgili hükümlerini incelemek zorunda kalmıştır[217].

Anayasa Mahkemesinin Kuruluşu ve Yargılama Usulleri Hakkında Kanun'un "Görev ve Yetki" başlıklı ilgili maddesi 1997 yılında yeniden düzenlenmiş olmasına rağmen, 1995 yılında Anayasa'nın 85. maddesine eklenen "kanuna aykırılık" ifadesi "Görev ve Yetki" başlıklı bu maddeye eklenmemiştir[218]. Dolayısıyla Anayasa Mahkemesinin Kuruluş ve Yargılama Usulleri Hakkında Kanun'un bu maddesinin bir an önce Anayasa'ya uygun hale getirilmesi gerekmektedir.

1982 Anayasası'nda Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin karar biçimindeki işlemlerinin yargısal denetime tabi olması kural olarak kabul edilmemiştir. Anayasa'nın 85. maddesinde yasama dokunmazlığının kaldırılmasına, üyeliğin düşmesine ve içtüzüğün denetimine ilişkin üç ayrık kural dışında,

---

[216] Kanadoğlu, a.g.e., s. 152.

[217] *TC Anayasa Mahkemesi,* Anayasa Mahkemesi Kararı, 1997/72 E., 1997/74 K., K.T.: 31.12.1997, http://www.anayasa.gov.tr/eskisite/KARARLAR/IPTALITIRAZ/K1997/K1997-74.htm, (04.04.2008).

[218](Madde 18/6: (Değişik: 3/7/1997- 4280/1 md.) Milletvekillerinin yasama dokunulmazlıklarının kaldırılmasına veya milletvekilliğinin düşmesine veya milletvekili olmayan bakanların dokunulmazlığının kaldırılmasına Türkiye Büyük Millet Meclisince karar verilmesi hallerinde, ilgililerin Anayasa veya İçtüzük hükümlerine aykırılık iddiasına dayanan iptal istemlerini karara bağlamak;) Madde metni, Anayasa Mahkemesinin Kuruluş ve Yargılama Usulleri Hakkında Kanun, *TC Anayasa Mahkemesi*, http://www.anayasa.gov.tr/general/icerikler.asp?contID=277&menuID=58&curID=60, (03.04.2008).

Anayasa Mahkemesi'ne bu alanda görev veren açık bir düzenleme bulunmamaktadır[219]. Nitekim yasama dokunulmazlığının kaldırılması ve üyeliğin düşmesine ilişkin kararların Anayasa Mahkemesi tarafından denetlenmesi bir norm denetimi değildir[220]. 2007 yılı Cumhurbaşkanlığı seçimindeki toplantı ve karar yetersayılarına ilişkin olarak açılan iptal davasında Anayasa Mahkemesi Kararı'nın karşı oy gerekçesinde de bu üç istisnai durum ifade edilmiş; parlamento kararlarının, Anayasa Mahkemesi'nin denetimine tabi olamayacağı ifade edilmiştir[221].

"İptal istemi" başlıklı maddede yasama dokunulmazlığının kaldırılması kararları aleyhine ilgili milletvekili veya bir diğer milletvekilinin iptal davası açabileceği ifade edilmiştir. Birden fazla kişinin aynı dokunulmazlığın kaldırılması kararıyla ilgili olarak iptal davası açtığı durumlarda, Anayasa Mahkemesi dosyaların birleştirilmesine ve esasa ilişkin incelemenin tek dosya üzerinden yapılmasına karar vermektedir[222].

Anayasa Mahkemesi, yapılan iptal istemlerini incelerken kaldırma kararının Anayasaya, kanunlara, İçtüzük hükümlerine, dokunulmazlık kurumunun amaçlarına aykırı hareket edilip edilmediği hususlarını denetler. Anayasa Mahkemesi'nin usul ve esas açılarından bir inceleme yapmakla yükümlü olduğu da yine Anayasa Mahkemesi'nin yasama dokunulmazlığı ile ilgili kararlarında ifade edilmiştir[223].

1. Şekil Açısından Denetim

Anayasa Mahkemesi'nin görev ve yetkilerinin düzenlendiği 148. madde incelendiğinde; Anayasa Mahkemesinin şekil denetiminin yalnızca

---

[219] Haberx, "367'ye Muhalefette "Yetkisizlik" ve "Kaos" Vurgusu", 27.06.2007 http://www.haberx.com/n/1029400/367ye-muhalefette-yetkisizlik-ve-kaos.htm, (14.04.2008) par.4.[yazar yok]

[220] Özbudun, a.g.e. s. 379.

[221] *TC Anayasa Mahkemesi,* Anayasa Mah. Kararı, 2007/45 E., 2007/ 54 K., K.T.: 01.05.2007, http://www.anayasa.gov.tr/eskisite/KARARLAR/IPTALITIRAZ/K2007/K2007-54. htm, (14.04.2008).

[222] *TC Anayasa Mahkemesi*, Anayasa Mah. Kararı, 1994/28 E., 1994/9 K, K.T.:18.03.1994, http://www.anayasa.gov.tr/eskisite/KARARLAR/IPTALITIRAZ/K1994/K1994-09. htm, (20.04.2008).

[223] *TC Anayasa Mahkemesi*, Anayasa Mah. Kararı, 1967/22 E., 1967/22 K., K.T.:02.08.1967, http://www.anayasa.gov.tr/eskisite/KARARLAR/IPTALITIRAZ/K1967/K1967-22.HTM, (20.04.2008).

kanunlar, kanun hükmünde kararnameler, anayasa değişiklikleri, TBMM İçtüzüğü'nün Anayasa'ya şekil ve esaslar bakımından uygun olup olmadığı ile sınırlandırılmış olduğu görülmektedir. Parlamento kararı niteliğindeki yasama dokunulmazlığının kaldırılması kararlarının ne tür bir şekil denetimine tabi tutulacağı bu hükümde ifade edilmemiştir. Bu nedenle yasama dokunulmazlığı kararlarına karşı kanun yolunun düzenlendiği Anayasa'nın 85. maddesi istisnai hüküm niteliğindedir. Bu istisnai madde ile kendisine yargı organı görevi verilen Anayasa Mahkemesi'nin, iptali istenen kararla ilgili tüm aşamalardaki şekil sakatlıklarını dikkate alması gerekmektedir. Bu nedenle AYM, yasalar bakımından yaptığı denetimde son oylamanın öngörülen çoğunlukta yapılıp yapılmadığı hususu ile sınırlı iken, meclis kararlarının şekil denetimini yaparken son oylamadan önceki aşamalara ait bozuklukları da denetleyebilmelidir[224].

Özellikle 1961 Anayasası döneminde AYM, yasama dokunulmazlığının kaldırılmasına ilişkin kararları oldukça geniş bir şekil denetimine tabi tutmuştur. Örneğin; AYM bir kararında Karma Komisyon'un Anayasaya uygun olarak kurulmamasını şekil bakımından sakatlık kabul ederek, yasama dokunulmazlığının kaldırılmasına ilişkin kararın iptaline hükmetmiştir[225]. Bununla birlikte bir kararında da dokunulmazlığın kaldırılmasına ilişkin bir tezkerenin İçtüzüğe aykırı bir biçimde gerekçesiz olarak Cumhuriyet Senatosu'na gönderilmesini şekil bakımdan iptali gerektirecek bir bozukluk olarak görmemiştir[226].

Anayasa Mahkemesi'nin yasama dokunulmazlığının kaldırılması işleminin iptali istemli davalarda, giderek şekil noksanlıklarını "işlemin sonucuna etkili olmayan" ve "etkili olan" şeklinde bir ayrıma tabi tuttuğu görülmektedir[227]. AYM'nin böyle bir yorumla kararlar vermesi doktrinde eleştirilmektedir[228]. Şekil eksikliklerinin önemli, önemsiz ayrımına tabi

[224] Kanadoğlu, a.g.e., s. 153.
[225] Anayasa Mahkemesi Kararı, 1967/22 E., 1967/22 K., a.g.k.
[226] Kanadoğlu, a.g.e., s. 153.
[227] Özcan, **Yasama Bağışıklıkları**., ss.197-198.
[228] Kanadoğlu, a.g.e., s. 153.

tutulması yasama organının yetkisine müdahale anlamına gelebilir[229]. Anayasa Mahkemesi bir kararında dokunulmazlığın kaldırılması hakkındaki kararların bir ay içinde sonuçlandırılması gerektiğine ilişkin hükmün, dokunulmazlık işlerinin sürüncemede kalmaması için konulmuş bir uyarma hükmü olduğunu, hükmün süreye uymayan komisyonları yetkisiz kılacak ve ilgili lehine hak doğuracak bir niteliği olmadığını, düzenleyici süre olduğunu öngörerek şekil açısından öne sürülen itirazı kabul etmemiştir[230].

AYM şekil açısından aykırılıkları denetlerken, TBMM İçtüzüğü'nde ifade edilen komisyonların kurulmasıyla ilgili hükümleri de inceleyebilmektedir. Milletvekili Çetin Altan'ın yasama dokunulmazlığının kaldırılması işleminin iptali için açılan davada "Karma Komisyon'un Anayasa'ya uygun olarak kurulmadığı, siyasî parti gruplarının meclislerin bütün faaliyetlerinde kuvvetleri oranında katılmalarının sağlanması gerektiği" hükmünün ihlal edildiği ileri sürülmüştür. Mahkeme kararında olayda Karma Komisyon'un Anayasa'ya uygun olarak kurulmadığını, bu durumun komisyonun hiç var olmaması anlamına geldiğini, Anayasa veya İçtüzük hükümlerine aykırılık durumunda yasama dokunulmazlığının kaldırılması kararlarının iptalinin zorunlu olduğunu ifade etmiştir. Ayrıca kararın şekil yönünden iptali öngörüldüğü için esasa ilişkin yönlerin incelenmesine yer olmadığına karar vermiştir[231].

Doktrinde AYM'nin komisyonların kuruluş biçimindeki sakatlıkları incelemesi eleştirilmiştir. Bu görüşe göre 1982 Anayasası'nın 148. maddesi gereğince şekil bakımından yapılan denetim son oylamanın öngörülen çoğunlukla yapılıp yapılmadığı ile sınırlı olmalıdır. Kanunlarla ilgi bu hükmün yasama dokunulmazlığının kaldırılması kararlarına da uygulanması gerekmektedir. Ancak yukarıda da açıklandığı gibi, Anayasa Mahkemesi'nin yasama dokunulmazlığı kararlarını denetleyebileceğine ilişkin hüküm istisnai niteliktedir, bununla ilgili özel bir düzenleme vardır. "İptal İstemi " başlıklı 85.

[229] Sevinç, a.g.e., s. 224.
[230] *TC Anayasa Mahkemesi,* Anayasa Mah. Kararı, 1968/69, 70, 71, 72, 73, 74, 75, 76, 77, 78-79 ile birleşik E., 1969/1K., K.T.: 2/1/1969, , http://www.anayasa.gov.tr/eskisite/KARARLAR/IPTALITIRAZ/K1969/K1969-01.htm, (15.04.2008).
[231] Anayasa Mahkemesi Kararı, 1967/22E., 1967/22 K.

maddeye göre AYM'nin yasama dokunulmazlığı hususunda yaptığı denetimler böyle bir sınırlandırılmaya tabi tutulmamalıdır[232].

AYM'de açılan dokunulmazlığın kaldırılması işlemlerinin iptali davalarında ileri sürülen itiraz nedenlerinden biri de; TBMM Genel Kurulu'nda dosyanın öncelikle ele alınmasının içtüzük hükümlerine aykırı oluşudur. AYM vermiş olduğu bir kararında, içtüzüğün ilgili maddesi gereğince komisyonlardan gelen diğer işlerden birine öncelik verilerek bu kısmın ilk sıraya geçirilmesinin Hükümet veya esas komisyon tarafından istenebileceğini ifade etmiş, bu yönde yapılan itirazı kabul etmemiştir[233].

Anayasa Mahkemesi bir kararında "Yasama dokunulmazlığının kaldırılması istemine ilişkin Adalet Bakanlığı'nın Başbakanlığa yazdığı yazı gerekçesizdir." şeklinde ki usule ilişkin itirazı değerlendirirken; söz konusu eksikliğin yasama dokunulmazlığının kaldırılması kararının iptalini gerekli kılacak ağırlık ve ciddilikte bir aykırılık sayılamayacağını, Adalet Bakanlığı'ndan Başbakanlığa gerekçesiz bir yazı ile gönderilmiş bulunmasının inceleme konusu kararın biçim yönünden iptalini gerektirmediğine karar verilmelidir şeklinde yorum yaparak, oyçokluğu ile itirazı reddetmiştir[234].

Anayasa Mahkemesi 1982 Anayasası döneminde de yasama dokunulmazlığının kaldırılmasına ilişkin kararları şekil bakımından denetlerken "karara etkisi bulunmayan eksiklik" ve "karara etkisi bulunan eksiklik" olarak ayrıma tabi tutmaktadır[235]. Anayasa Mahkemesi'nin kararlarında yaptığı bu ayrım, pratik bir yaklaşım olarak değerlendirilebilir. Ancak şekle ilişkin bir eksikliğin karara etkisi olmadığı için bilerek göz ardı edilmesi bir takım sakıncaları da beraberinde getirebilir. Kanunların açık ve net bir şekilde düzenlediği biçime ilişkin bir maddeye meclis tarafından

---

[232] Sevinç, a.g.e., s. 228.
[233] *TC Anayasa Mah.,* Anayasa Mah. Kararı, 1994/21 E., 1994/40 K., K.T.:21.03.1994,., http://www.anayasa.gov.tr/eskisite/KARARLAR/IPTALITIRAZ/K1994/K1994-40.htm, (20.03.2008).
[234] *TC Anayasa Mah.,* Anayasa Mah. Kararı, 1971/41 E., 1971/67 K., K.T.: 17/8/1971 ve 19/8/1971, http://www.anayasa.gov.tr/eskisite/KARARLAR/IPTALITIRAZ/K1971/K1971-67.htm, (18.04.2008).
[235] Özcan, **Yasama Bağışıklıkları**, s.200.

uyulmaması ya da şekle ilişkin bir işlemin yapılmaması; bir takım işlemlerin bilerek ve istenerek bertaraf edilmesi anlamına gelebilir. Biçime ilişkin hükümlere uyulmadan alınan dokunulmazlığın kaldırılması kararları siyasi bir amacın olduğunun belirtisi olabilir. Bu nedenle karara etkisi bulunan eksiklik veya bulunmayan eksiklik şeklindeki yorumlardan kaçınılarak şekil açısından yapılan incelemede daha objektif kriterlere dayanılması gerektiği görüşündeyiz.

Yasama dokunulmazlığının kaldırılması için 1982 Anayasası'nda ve TBMM İçtüzüğü'nde özel usul kuralları belirlenmiştir. Bu doğrultuda Anayasa Mahkemesi'nin şekil açısından yapacağı incelemenin kapsamına; komisyonların oluşum usulünde bir hukuka aykırılık olup olmadığı, toplantı ve karar yeter sayılarının bulunup bulunmadığı, grup kararı alınıp alınmadığı, savunma hakkının ihlal edilip edilmediği ve benzeri konular girmektedir[236]. Bununla birlikte AYM konuyla ilgili olarak açılmış iptal davalarında usule ilişkin bazı esasları da kendiliğinden belirlemiştir. Örneğin, davacının sözlü açıklama isteminde bulunabilmesi, avukat tarafından açılan davalarda vekaletnamenin gerekli oluşu, biçime ilişkin bazı eksikliklerin saptanması halinde biçime ilişkin diğer itirazların incelenmesine gerek olmayışı gibi[237].

2. Esas Açısından Denetim

Anayasa Mahkemesi bir kanunun veya Anayasa'da sayılan diğer normların esas yönünden denetlemesini yaparken, ilgili normun içeriğinin Anayasa hükümleri ile çatışıp çatışmadığını inceler[238]. Denetlenen norm çok çeşitli sebeplerle Anayasaya aykırı olabilir, bu normlar genellikle konu, amaç, sebep unsurları bakımından incelenmelidir[239]. Anayasa'nın 85. maddesi yasama dokunulmazlığının kaldırılmasına ilişkin kararlar hakkında ancak Anayasaya, kanuna ve İçtüzüğe aykırılık iddiası ile iptali davası açılabileceğini belirtmiştir. Bu nedenle Anayasa Mahkemesi'nin yasama dokunulmazlığının kaldırılması kararları için esas bakımından yaptığı

[236] Feyzioğlu, "Yasama Dokunulmazlığı Üzerine Düşünceler", s.8.
[237] Kanadoğlu, a.g.e., s. 155.
[238] Özbudun, a.g.e., s. 385.
[239] Gözler, a.g.e., s. 504.

denetimde; kararın yalnızca Anayasa hükümlerine aykırı olup olmadığını değil ayrıca kanun ve İçtüzük hükümlerine de esas bakımından aykırı olup olmadığını denetlemekle yükümlü olduğu anlaşılmalıdır.

Anayasa Mahkemesi'nin esastan yapacağı incelemenin kapsamının iddia ve savunma makamlarının etkilenmemesi amacıyla mümkün olduğunca dar tutulması gerekmektedir[240]. AYM esas bakımından denetim yaparken somut olan nedenlerin gerçekleşip gerçekleşmediğinin tespitiyle sınırlı bir şekilde hareket etmelidir[241]. Ayrıca yargının denetim alanına girmemek kaydıyla belli ölçütlere başvurulması da gerekmektedir.

AYM'nin yasama dokunulmazlığının kaldırılmasına ilişkin kararları esas bakımından denetlerken genellikle isnadın ciddiliği, siyasi amaçlı olup olmadığı, kovuşturma konusunun kamuoyundaki etkileri, hukuksal gerekler gibi hususlara dikkat ettiği görülmektedir[242]. Bu ölçütlerin hepsi AYM tarafından her iptal davasında incelemeye alınmayabilir. Örneğin, bir davada AYM dokunulmazlığın kaldırılmasının siyasal amaçlara dayanmadığına karar vermiş dolayısıyla isnadın ciddiyeti ölçütünden başka bir ölçüte başvurmaya gerek olmadığına hükmetmiştir. Aynı kararda yöneltilen suçlamanın ciddi olması halinde yargı yolunun açılmasının, kamu yararı ve milletvekilinin şeref ve haysiyetinin korunması yönlerinden zorunlu olduğu ifade edilerek, suçlamanın ciddiliği ölçütü ile şeref ve haysiyetin zedelenmesi ölçütünü bağlantılı kılmıştır. Kararın "değişik gerekçe"sinde Güven Dinçer tarafından adi nitelikte bir suç isnadının söz konusu olduğu durumlarda olayın siyasal boyutlarının veya milletvekilinin onurunun korunması hususlarının incelenmesine gerek olmadığı ifade edilmiştir[243].

Anayasa Mahkemesi'nin esas yönünden aykırılık iddialarını incelerken re'sen hareket edip edemeyeceği de tartışılması gereken konulardandır. Yasama dokunulmazlığının kaldırılması işlemleri aleyhine açılan iptal

[240] Faruk Bilir, **Türkiye'de Milletvekilliği ve Milletvekilliğinin Sona Ermesi**, Ankara:Nobel Yay., 2001, s.117.
[241] Kanadoğlu, a.g.e., s.155.
[242] Kanadoğlu, a.g.e., s. 153.
[243] *TC Anayasa Mah.,* Anayasa Mah. Kararı, 1998/38 E., 1998/50 K., K.T.: 31.07.1998, http://www.anayasa.gov.tr/eskisite/KARARLAR/IPTALITIRAZ/K1998/K1998-50.htm, (02.02.2008).

davalarında istemde bulunan kişilerin esas yönünden itirazlarını yaptıktan sonra "re'sen göz önüne alınacak sebeplerle işlemin iptalini" talep ettikleri görülmektedir[244]. Ancak re'sen inceleme talepli bu kararlar incelendiğinde, Anayasa Mahkemesi'nin kendiliğinden yasama dokunulmazlığı işleminin iptalini gerektirecek bir aykırılık tespit ettiği görülmemektedir, vermiş olduğu kararlarda iptal istemi içeriğinde ileri sürülen hususlarla bağlı kaldığı anlaşılmaktadır. Nitekim AYM'nin üst paragrafta açıklanan kararındaki Güven Dinçer tarafından sunulan "değişik gerekçe" metni incelendiğinde; dokunulmazlığın kaldırılması kararlarına karşı yapılan itiraz incelemelerinin itiraz dilekçesi ile sınırlı olmasının gerektiğinin ifade edildiği görülmektedir.

İptal isteminde bulunan ilgililerin dilekçeleri incelendiğinde, esas yönünden yapılan itirazların şu ana başlıklar altında toplandığı görülmektedir:

a. Yasama dokunulmazlığının kaldırılmasına karar verilen eylemin mutlak dokunulmazlık (yasama sorumsuzluğu) kapsamına girdiği,

b. Dokunulmazlığın kaldırılmasına karar verilebilmesi için isnadın ciddi olması gerektiği,

c. Dokunulmazlığın kaldırılmasına ilişkin kararların siyasi amaçlarla alınmış olduğu,

d. Söz konusu eylemin düşünce açıklama hürriyeti içinde olduğu, Uluslararası İnsan Hakları Sözleşmesi'ne ve Anayasa'ya uygun olduğu,

e. Kanunlar önünde eşitlik ilkesine aykırı davranıldığı,

f. Milletvekili seçilmeden önceki döneme ait olan suçların ilgili kanunlarına göre hareket edilmesi gerektiği, örneğin milletvekili olmadan önce yürütülen görev memuriyetse Memurlar ve Diğer Kamu Görevlilerinin Yargılanması Hakkında Kanunu'na göre kovuşturmanın yapılması veya bakanlık dönemine ait bir suç söz

[244] Anayasa Mahkemesi Kararı, 1998/38 E., 1998/50 K.

konusu ise "meclis soruşturması" yoluyla işlem yapılması gerektiği[245],

g. Yasama dokunulmazlığının kaldırılması kararında objektif ölçülere dayanılmadığı; hükümetin ve meclisin bu karar ile herhangi bir yarar sağlayamayacağı, dokunulmazlığın kaldırılmaması halinde ciddi ve ağır sakıncalarla karşılaşılmayacağı, ilgilinin şeref ve haysiyetinin bertaraf edilmemesi gerektiği ,

gibi itirazlar bu bağlamda sıklıkla ileri sürülmüştür.

Anayasa Mahkemesi kararları incelendiğinde, Mahkemenin esasa ilişkin bu itirazları değerlendirirken genelde aynı yorumları ve ifadeleri kullandığı görülmektedir. İsnadın ciddi olmadığı yönündeki itirazları incelerken; yasama dokunulmazlığının hangi durumlarda kaldırılabileceğinin Anayasa ve İçtüzük'te belirtilmediğini, meclisin bu konuda sahip olduğu takdir yetkisinin sınırlı olduğunu, dokunulmazlığın Anayasa'da düzenleniş amacının bu yetkinin sınırını belirlediğinin ifade edildiği görülmektedir. Milletvekillerinin keyfi ceza kovuşturmalarıyla görevlerinden alıkonulmamaları gerektiği bu nedenle isnadın ciddi olup olmadığını belirlerken suçlamanın dayanaklarına inilmesi gerektiği sıklıkla ifade edilmektedir. Bu incelemelerin yargı yerlerinin görev ve hizmetlerine müdahale niteliği taşımaması, delillerin takdiri niteliği taşımaması gerektiği, delillerin suçlamanın ciddi olup olmadığı bakımından incelenmesi gerektiği ifade edilmektedir[246].

Mahkeme isnadın ciddi olup olmadığının araştırmasını yaparken delillerin geçerliliğini de araştırmak zorundadır. Gerçeğe uygunluğun araştırması yapılırken fezlekedeki suç kanıtlarını incelemelidir.

Anayasa Mahkemesi esas incelemesi yaparken, sorumsuzluk kapsamındaki bir fiilden dolayı dokunulmazlığın kaldırılıp kaldırılmadığını,

---

[245] Sevinç, a.g.e., s. 234.

[246] Anayasa Mahkemesi Leyla Zana ve diğer DEP Milletvekillerinin dokunulmazlığının kaldırılması kararına karşı yaptığı başvuruyu değerlendirirken isnadın ciddiliği sorunu üzerinde durmuştur. *TC Anayasa Mah.*, 1994/6E., 1994/25K., K.T.:21.03.1994, http://www.anayasa.gov.tr/eskisite/KARARLAR/IPTALITIRAZ/K1994/K1994-25.htm, (28.03.2008).

meclisin dokunulmazlığın kaldırılması talebindeki fiille bağlı kalıp kalmadığını denetleyebilir.

Anayasa Mahkemesi iptal istemlerini karara bağlarken; milletvekilinin şeref ve haysiyetini korumakla da yükümlüdür. Ancak milletvekiline yöneltilen suçlamaların "yasama dokunulmazlığının kaldırılması için yeterli olduğu" bir durumda şeref ve onurun korunması hususunda anayasa'ya kanuna ve içtüzüğe aykırılık oluşmayacağı ifade edilmiştir[247]. Böylece yasama dokunulmazlığının kaldırılmasını gerektirecek belirgin ve kesin delillerin olması durumunda şeref ve haysiyetin korunması yükümlülüğünden söz edilemeyeceği anlaşılmaktadır.

AYM, siyasi amaçla dokunulmazlığın kaldırıldığı yönündeki itirazları incelerken, kaldırma isteminden karara kadar olan süreç içindeki davranışlar, kaldırma kararı veren çoğunluğun tutumu, komisyon ve genel kuruldaki söylemler, söz konusu suçun niteliği, gerekçeler, ve gerekçelerin doğru olup olmadığı, kaldırma kararının alındığı dönemin genel siyasal ortamı ve bu siyasi ortamın kaldırma kararında uygulanan yönteme etkileri, kaldırma kararının politik amaçla verilip verilmediği gibi ölçütleri göz önünde tutmaktadır[248].

AYM meclis kararının siyasal amaçla yapılıp yapılmadığını saptarken, suçlamanın ciddiyetini de göz önünde bulundurmalıdır. Anayasa Mahkemesinin, siyasi amaçla bir isnadın yapıldığına karar verebilmesi için o isnadın ciddi olmadığını da ortaya koyması gerekmektedir. Siyasi amaçla yapılan suçlamaya ilişkin isnadın ciddi olması ihtimali çok düşüktür. Bununla birlikte AYM isnadın ciddiliğini araştırırken, siyasi amacın olup olmadığını incelemekle yükümlü değildir[249].

---

[247] "Öte yandan, Sedat Edip Bucak'a yönelik suçlamalar, üyenin şeref ve onurunun korunması yönlerinden incelendiğinde de, bunların yasama dokunulmazlığının kaldırılması için yeterli olduğu ve yasama organı üyeliği göreviyle bağdaşmayacak nitelikte bulunduğu anlaşıldığından, belirtilen yönlerden de Anayasa'ya, Yasa'ya ve İçtüzük kurallarına aykırılık görülmemiştir." Anayasa Mah. Kararı, 1997/73 E., 1997/ 73 K.

[248] *TC Anayasa Mah.,* Anayasa Mah. Kararları, 1994/9 E., 1994/28 K.-1998/38.E., 1998/50K.- 1997/73E., 1997/73K., http://www.anayasa.gov.tr/general/kararbilgibank.asp, (01.04.2008)

[249] Anayasa Mah.Kararı , 1997/72E., 1997/74 K.

Anayasa Mahkemesi iptal davalarına bakarken Anayasa'nın 152. maddesi anlamında davaya bakmakta olan mahkeme olmadığı için, ilgili bir hükmü anayasaya aykırılığı iddiası ile bekletici mesele yapamaz. Böyle bir durumda AYM'sinin Anayasaya aykırı bir hükmü uygulamaya devam mı edecek sorusu akla gelmektedir[250]. Bu konuda Anayasa Mahkemesi farklı zamanlarda farklı yorumlar yapmıştır. AYM bu kararlardan birinde; yasama dokunulmazlığı ile ilgili bir kanun veya içtüzüğün Anayasaya aykırı olduğu görüldüğünde o hükmün ihmal edilmesi ve konuya ilişkin Anayasa kuralının uygulanması gerektiği yönünde karar vermiştir[251].

Anayasa Mahkemesi yapılan yargılama sonucunda ret ve iptal olmak üzere iki tür karar verebilir. Uygulamada "iptal istemi hakkında ayrıca karar verilmesine yer olmadığı" şeklinde de kararlar verildiği de görülmektedir, bunlar da ret kararlarındandır. Anayasa Mahkemesi dokunulmazlık kararının iptal edilmesine karar verirse bu durumda dokunulmazlık geri gelir[252].

Anayasa Mahkemesi tarafından verilen iptal kararı şekli bir aykırılık yönünden verilmişse, meclis bu durumda aykırı olan hususu düzelterek yeniden karar verebilir. Örneğin Karma Komisyonun İçtüzükte belirtilen usulüne uygun olarak kurulmadığı gerekçesiyle verilen bir ret kararı sonrasında meclis bu aykırılığı düzelterek yeniden dokunulmazlığın kaldırılmasına karar verebilir.

Ancak AYM esasa ilişkin bir hususdan dolayı iptal kararı verirse meclis dokunulmazlığın kaldırılmasına ilişkin talebi yeniden değerlendiremez[253]. Bununla birlikte isnadın ciddiliği hakkında yeterli delil olmadığından esas incelemesiyle bir karar iptal edilmişse ve sonra yeni bir delil veya durum ortaya çıkmışsa, meclis yeniden dokunulmazlığın kaldırılması kararı verebilecektir[254].

[250] Özbudun, a.g.e., ss. 402-413.
[251] Anayasa Mah. Kararı, 1971/41 E., 1971/67K.
[252] Özbudun, a.g.e., s.282.
[253] Feyzioğlu, "Yasama Dokunulmazlığı Üzerine Düşünceler", s.9.
[254] Sevinç, a.g.e., s.254.

Dokunulmazlığın kaldırılması kararının yürürlüğe gireceği tarih herhangi bir düzenleme ile açıklanmamıştır. Ancak iptal davası açılmazsa Resmi Gazete'de yayın tarihi mi yoksa meclis kürsüsünden duyurulma anının mı yürürlük tarihi olacağı belli değildir. Öncelikle iptal davası açmak için düzenlenmiş yedi günlük sürenin dolması ve kararın kesinleştirilmesi gerekir. Daha sonra da teamül gereği kararların Meclis Başkanlığının tezkeresi ile yayınlanmak üzere Resmi Gazete'ye gönderildiği görülmektedir[255].

Anayasa Mahkemesi'nde yasama dokunulmazlığının kaldırılması kararı için iptal davası açılırsa bu durumda mahkeme kararını beklemek gerekmektedir. Bu konuda genel bir hüküm niteliğinde olan "Anayasa Mahkemesi Kararları" başlıklı 153. maddenin uygulanması gerekmektedir. Maddeye göre "Anayasa Mahkemesi kararları Resmi Gazete'de hemen yayınlanır ve yasama, yürütme ve yargı organlarını, idare makamlarını, gerek ve tüzel kişileri bağlar." Resmi Gazete'de yayınlanarak kararlar resmi bir yayın aracılığı ile duyurulur ve bağlayıcı hale gelir.

Anayasa Mahkemesi kararları kesindir, temyiz ve karar düzeltme gibi kanun yollarına gidilemez. AYM dokunulmazlık kararlarına karşı başvuru yapılabilecek olan tek makamdır, AYM kararları ile iç hukuk yolları tüketilmiş olur. İlgili milletvekili AYM'nin vermiş olduğu iptal veya ret kararından sonra olağanüstü bir yol olarak AİHM' ne bireysel başvuru yapılabilir.

IV. TÜRKİYE'DEKİ GÜNCEL TARTIŞMALAR

Ülkemizde mevcut yasama dokunulmazlığı kurumunun modern demokrasilerde kabul edilen sistemlerin gerisinde bir düzenlemeye tabi olduğu görülmektedir. Özellikle adi suçlar bakımından tutuklanmama, sorgulanmama, yargılanmama ve infaza tabi tutulmamayı içeren düzenlemelere modern anayasalarda çoğunlukla yer verilmemektedir.

1982 Anayasası'nda ise oldukça geniş olarak düzenlenmiş bu kurumun sınırları bile genişletilmeye elverişlidir bir durumdadır. Türkiye'de yasama dönemleri içinde dokunulmazlık dosyalarının ele alınmadığı veya

[255] Sevinç, a.g.e., ss. 211-214.

dönem sonuna bırakıldığı hatta dokunulmazlığın kaldırılması talebini içeren savcılık dosyalarının dahi sürüncemede bırakıldığı görülmektedir[256]. Yine Fransa gibi modern demokrasilerin olduğu ülkelerde yasama dokunulmazlığının kaldırılması bizdeki gibi zor ve aşamalı bir sisteme tabi değildir, küçük sayıdaki heyetlerin çalışmalarıyla sonuçlandırılmaktadır. Ayrıca modern sistemlerde dokunulmazlığın kaldırılması kural, sorgulama ve yargılamanın geriye bırakılması ise istisnadır[257].

Türkiye'de yıllardır istenen yasama dokunulmazlığı kurumunun sınırlandırılması ile ilgili ilk değişiklik çalışması 1997 yılında Partiler Arası Uyum Komisyonu tarafından yapılmıştır[258]. Komisyonda kabul edilen madde metni Grup Başkanlıklarına gönderildikten sonra Anayasa Komisyonu'na havale edilmiş, 06 Şubat 2007 tarihinde Komisyon tarafından kabul edilmiştir. Şubat 1999'da CHP Milletvekilleri 83'üncü maddenin sınırlandırılmasını öngören yasa önerisinin görüşülmesini sağlamak amacıyla tam dört gün boyunca Meclis'te oturma eylemi yapmış ancak yasa önerisi üzerinde herhangi bir görüşme yapılmadan Genel Kurul'da oylanmış ve reddedilmiştir.

Genel Kurul'da 22 Mart 1999 günü yapılan oylamada kabul edilmeyen yasama dokunulmazlığına ilişkin değişiklik önerisinde en dikkati çeken bölüm "ağır cezayı gerektiren cürümlerde suçüstü hali ile zimmet, ihtilas, irtikap, rüşvet, hırsızlık, dolandırıcılık, sahtecilik, inancı kötüye kullanma, dolanlı iflas, kaçakçılık, resmî ihale ve alım satımlara fesat karıştırma cürümlerinden dolayı bir milletvekilinin sorguya çekilmesi ve yargılanması için Meclisin kararı aranmaz " ifadesidir. Kabul edilmeyen yasa teklifine göre, bu hallerde Yargıtay Cumhuriyet Başsavcısının durumu hemen ve doğrudan TBMM'ye

[256] 23.Yasama döneminde mecliste 67 tanesi 22. dönemden kalan toplam 78 dokunulmazlık dosyası bulunmaktadır; *Meclis Haber Dergisi,* "İşte Meclisin Dokunulmazlık Bilançosu", http://www.meclishaberdergisi.com/son-haberler/iste-meclisin-dokunulmazlik-bilancosu.html, (24.04.2008), par.1.,[yazar yok].
[257] Armağan, a.g.m., s. 4,5.
[258]Bu çalışmaya 03.Kasım.1996'da meydana gelen Susurluk Kazası'ndan sonra başlanmıştır. Kazanın meydana gelmesiyle devlet siyaset mafyanın yasa dışı ilişkileri ortaya çıkmış, dönemin İçişleri Bakanı Mehmet Ağar ve Şanlıurfa Milletvekili Sedat Edip Bucak'ın bu yasa dışı ilişkilere adı karışmıştır. Her ikisinin de 1997'de dokunulmazlıkları kaldırılmıştır.

bildirmesi zorunluluğu fakat yine bu hallerde tutuklanma ve tutulma gibi işlemlerinin yapılabilmesi için Meclis Kararının alınması şart kılınıyordu[259].

Partiler arası Uzlaşma Komisyonunca hazırlanan ve bir çok konuda önemli değişiklikler içeren otuz yedi maddelik Anayasa değişikliği paketi, 14 Haziran 2001'de kamuoyuna açıklandı. Teklifin yasama dokunulmazlığı ile ilgili bölümünde "TBMM üyesi hakkında, seçiminden önce veya sonra verilmiş bir ceza hükmünün yerine getirilmesi, üyelik sıfatının sona ermesine bırakılır; üyelik süresince zamanaşımı işlemez" ibaresinin madde metninden çıkarılması, dokunulmazlıkla ilgili işlerin Türkiye Büyük Millet Meclisinde en geç üç ay içerisinde sonuçlandırılması, bu konuyla ilgili oylamaların Genel Kurulda gizli yapılması ve milletvekilleri hakkında ceza davalarının Yargıtay'da görüleceği öneriliyordu. Teklifin bu maddesi ilk tur görüşmelerde kabul edilmiş ancak ikinci tur görüşmelerde üç yüz otuz oyun altında kaldığı için reddedilmiştir[260].

8 Haziran 2007 günü TC Başbakanı ve iktidar partisi Genel Başkanı Recep Tayip Erdoğan'ın Prof. Dr. Ergun Özbudun'dan talebi üzerine Türkiye Cumhuriyeti Anayasası Önerisi altı kişilik komisyon tarafından hazırlanmış ve iktidar partisi Genel Başkan Yardımcısı'na teslim edilmiştir. Yeni Anayasa taslağı bir çok yönüyle medyada tartışılmıştır. Çalışmaların halen ne aşamada olduğu iktidar partisi tarafından açıklanmamaktadır. Yasama dokunulmazlığına ilişkin hükümlerin tasarının 60. maddesinde düzenlenmiş olduğu görülmektedir[261]. Taslak halindeki bu madde de ilk göze çarpan husus; Alternatif 1 olarak sunulan metinde yasama dokunulmazlığı kurumunun istisnalarından olan "seçimden önce soruşturulmasına

[259] *Türkiye Büyük Millet Meclisi*, TBMM Genel Kurul Tutanağı, 20. Dönem, 4. Yasama Yılı, 61. Birleşim, 22.03.1999, http://www.tbmm.gov.tr/develop/owa/tutanak_sd.sorgu_baslangic, (10.04.2008), s.13.

[260] "Anayasa Değişikliği", *Belge net* , 24.09.2001, http://www.belgenet.com/2001/anayasa37_03. html , (12.03.2008), par.19., [yazar yok].

[261] *Uluslararası Stratejik Araştırmalar Kurumu*, "Yeni Anayasa Taslağı Ders Notu", [t.y], http://www.usakgundem.com/makale.php?id=298, (04.04.2008),[yazar yok].

başlanılmış olmak kaydıyla Anayasanın 14. maddesindeki durumların" madde metninden çıkartılmış olmasıdır[262].

Yasama dokunulmazlığı kurumunun 82 Anayasası'nda hayli geniş bir şekilde düzenlendiği ve bu bakımdan dünyadaki eğilimin tersine bir düzenleme olduğu doktrinde sıklıkla ifade edilmekte iken, taslak halindeki anayasa ile kurumun kapsamının daha da genişletildiği görülmektedir. İstisnai olan "Anayasanın 14. maddesindeki durumların" dokunulmazlık kurumu dışına alınması ile artık milletvekillerinin sahip oldukları bu zırhın daha da sağlamlanmış olacağı ortadadır. Bununla birlikte Alternatif 2 olarak sunulan metinde ağır ceza mahkemesinin görevine giren suçüstü halleri ile zimmet, irtikâp, rüşvet, hırsızlık, dolandırıcılık, sahtecilik, inancı kötüye kullanma, hileli iflâs, kaçakçılık, ihaleye fesat karıştırma ve edimin ifasına fesat karıştırma suçlarından dolayı milletvekilinin meclis kararı olmaksızın

[262]"Yasama sorumsuzluğu ve dokunulmazlığı Madde 60- (1) Milletvekilleri, Meclis çalışmalarındaki oy ve sözlerinden, Mecliste ileri sürdükleri düşüncelerden, o oturumdaki Başkanlık Divanının teklifi üzerine Meclisce başka bir karar alınmadıkça bunları Meclis dışında tekrarlamak ve açığa vurmaktan sorumlu tutulamazlar.
(2) Seçimden önce veya sonra bir suç işlediği ileri sürülen bir milletvekili, Meclisin kararı olmadıkça tutulamaz, sorguya çekilemez, tutuklanamaz ve yargılanamaz. Milletvekili hakkında seçiminden önce veya sonra verilmiş bir ceza hükmünün yerine getirilmesi, milletvekilliği sıfatının sona ermesine bırakılır ve milletvekilliği süresince zamanaşımı işlemez. Tekrar seçilen milletvekili hakkında soruşturma ve kovuşturma, Meclisin yeniden dokunulmazlığınıkaldırmasınabağlıdır.
Alternatif1
(3) Ağır ceza mahkemesinin görevine giren suçlarda suçüstü hali dokunulmazlık kapsamı dışındadır. Ancak, bu halde yetkili makam durumu hemen Türkiye Büyük Millet Meclisine bildirir.
Alternatif2
(3) Ağır ceza mahkemesinin görevine giren suçlarda suçüstü hali ile zimmet, irtikâp, rüşvet, hırsızlık, dolandırıcılık, sahtecilik, inancı kötüye kullanma, hileli iflâs, kaçakçılık, ihaleye fesat karıştırma ve edimin ifasına fesat karıştırma suçlarından dolayı bir milletvekilinin sorguya çekilmesi ve yargılanması için Meclisin kararı aranmaz. Bu hallerde Yargıtay Cumhuriyet Başsavcısı, durumu hemen Türkiye Büyük Millet Meclisine bildirir.
(4) Hakkında suç isnadı bulunan milletvekili, Meclis Başkanlığına başvurmak suretiyle, isnad edilen suçla ilgili olarak dokunulmazlığından feragat edebilir.
(5) Dokunulmazlık kapsamında olmayan suçları işleyen, dokunulmazlığı kaldırılan veya dokunulmazlıktan feragat eden milletvekillerinin yargılanmaları, tutuksuz olarak ve yasama çalışmaları engellenmeyecek şekilde yürütülür.
(6) Türkiye Büyük Millet Meclisindeki siyasî parti gruplarınca, yasama dokunulmazlığı ile ilgili görüşme yapılamaz ve karar alınamaz.
(7) Milletvekilleri hakkındaki ceza davaları Yargıtayda görülür. Bu davalarla ilgili hazırlık soruşturmasının yürütülmesi, kamu davasının açılması, hükmün temyizi ve diğer yargılama esasları kanunla düzenlenir." *Uluslararası Stratejik Araştırmalar Kurumu,* "Yeni Anayasa Taslağı Ders Notu", [t.y], http://www.usakgundem.com/makale.php?id=298, (04.04.2008), [yazar yok].

sorguya çekilebileceği ve yargılanabileceğinin ifade edilmiş olması olumlu bir durum olarak değerlendirilebilir.

İstisnai bu hükmün kapsamının suç tipleri sayılarak genişletildiği düşünülebilir. Ancak burada da yalnızca sorguya çekilme ve yargılanabilme için meclis kararının alınmayacağı düşünülünce bu hükmünde tam anlamı ile bir istisnai hüküm olmadığı anlaşılmaktadır. Hatta sayılan bu suç tiplerinde ve ağır cezayı gerektiren suçüstü hallerinde milletvekilinin tutulamayacağı ve tutuklanamayacağı düşünülünce çok daha vahim sonuçlar ortaya çıkmaktadır.

Tasarıda milletvekilinin dokunulmazlığından feragat edebileceğinin düzenlenmiş olması olumlu bir gelişme olarak nitelendirilebilir. Nitekim şeref ve haysiyetinin lekelendiğini düşünen meclis üyesi bu yolla kendini aklayabilir. Ancak yasama dokunulmazlığının şahsa bağlı bir imtiyaz olmadığı, görevden kaynaklandığı, meclisin hak ve menfaati için kabul edilmiş olduğu, kamu düzenine ait bir kurum olduğu düşünüldüğünde milletvekilinin bu kurumdan kendiliğinden vazgeçememesi gerektiğini ileri sürülebilmektedir[263]. Doktrinde üyelerin kendi isteklerine bağlı olarak dokunulmazlıktan vazgeçme haklarının olmamasını, milletvekilinin kişisel iradesini hiçe sayan bir düzenleme olduğu için "anti-demokratik bir düzenleme" olarak nitelendirenler de bulunmaktadır[264]. Bununla birlikte dokunulmazlığın kamu düzeninden olması nedeni ile milletvekilinin kendi isteği ile bundan vazgeçmesi imkanının olmadığı ileri sürülse de dünyada bunu uygulayan örnek bir ülke (İsviçre) bulunmaktadır. Dokunulmazlık her ne kadar kamu düzeninden de olsa kişisel bir meselenin aydınlatılması önünde, adil yargılanma hakkı önünde bir engel olmaması gerektiği de düşünülmelidir.

Milletvekili hakkındaki ceza davalarının Yargıtay'da görüleceği de 82 Anayasası'nda olmayan yeni bir tasarı hüküm niteliğindedir. Fakat Ağır Ceza Mahkemeleri'ni, ilk derece mahkemelerini bu konuda yetkisiz kılmak ve

[263] Kalağan, a.g.m., s. 79.
[264] İba, a.g.e., s. 122.

milletvekillerine üst mahkemede yargılanma imkanı sağlamak kanun önünde eşitlik ilkesine aykırı olması bakımından eleştirilebilecek bir düzenlemedir.

Türkiye'de dönemlere göre dokunulmazlık dosya sayıları şöyledir: "1961-1965 döneminde: 265 dosya, 1965-1969 döneminde: 391 dosya,1969-1973 döneminde: 263 dosya, 1973-1977 döneminde: 235 dosya, 1977-1980 döneminde: 312 dosya,1983-1987 döneminde: 115 dosya, 1987-1991 döneminde: 249 dosya, 1991-1995 döneminde: 301 dosya, 1995-1999 döneminde: 264 dosya, 1999-2002 döneminde: 247 dosya, 2002- 2007 döneminde: 251 dosya. 1961 yılından günümüze kadar TBMM'ne gelen 2 bin 900 dosyadan dokunulmazlığı kaldırılanların sayısı çoğu DEP'liler olmak üzere 27'dir [265]"

Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi Türkiye'deki yasama dokunulmazlığı ile ilgili vermiş olduğu kararlarda çoğunlukla yasama dokunulmazlığı kurumuna eleştiriler getirmektedir. AİHM'si tarafından Güngör-Türkiye davasında yasama dokunulmazlığı ile ilgili düzenlemenin Türkiye tarafından gecikmeksizin alınması gereken önlemler arasında olduğu 22 Mart 2005'te ifade edilmiştir. AİHM verdiği kararla iç hukuk yolları tüketilmeden açılan bu davanın kabul edilebilir olduğunu da ifade etmiştir[266]. AİHM'si, İzmir Milletvekili Erol Güngör'ün oğlu Mustafa Güngör'ün milletvekili lojmanlarında öldürülmesiyle ilgili olarak açılan bu davada; Türkiye'nin özel soruşturma yapmadığına, delilleri kaybederek Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi'nin 2. maddesine aykırı davrandığına karar vermiştir. Kararın gerekçesinde, Türkiye'nin, memurların doğrudan yargılanmasındaki yasal engelleri yumuşatması gerektiği ve Anayasa'nın 83. maddesindeki milletvekili dokunulmazlığının, adi suçların soruşturulmasını engellemeyecek biçimde değiştirilmesi gerektiği[267], milletvekillerinin ya da ailelerinin tanık ya da sanık olduğu adi suçlarla ilgili kovuşturmaları engelleyen milletvekili

[265] Saygı Öztürk, "Bu Suçlamalar Milletvekillerine", *JurnalTurk*, 22.12.2006, http://www.jurnalturk.com/detayz.gur?@=322795&c_id=258, (10.02.2008), par.17.
[266] Cumhur Erek ve Hülya Ünlü, "Zırhı AİHM Kaldıracak", *Akşam Gazetesi*, 14.04.2004, http://www.aksam.com.tr/arsiv/aksam/2004/04/14/ gundem/gundem1.html,(13.04.2008), s.1.
[267] Belma Akçura, "AİHM, Bizim Temyiz Mahkememiz Oldu", *Avrupa Birliği Genel Sekreterliği,* [t.y], http://www.abgs.gov.tr/ index. php?p= 38291&l=1,(18.04.2008), par.8.

dokunulmazlığının uygulamada işlememesi için ilgili yasanın açıklığa kavuşturulması gerektiği vurgulanmıştır[268].

AİHM dokunulmazlıkla ilgili önüne gelen herhangi bir davada milletvekili dokunulmazlığını düzenleyen maddenin AİHS'ni ihlal ettiğine karar verirse Türkiye'nin bu karar doğrultusunda Anayasa'nın 83. maddesini değiştirmek zorunda kalacaktır, nitekim AİHM' nin vereceği kararlarla içhukuk hükümlerinin çelişmesi halinde, iç hukuk hükümlerinin değiştirilmesi gerekecektir[269].

1991 Yılında yapılan milletvekili seçimlerinde meclise giren Demokrasi Parti'li (DEP) on üç milletvekilinin Ankara DGM Cumhuriyet Başsavcılığı'nın talebi üzerine, TBMM 2 Mart 1994 tarihinde dokunulmazlıklarını kaldırılmıştı. Eski TCK'nın 125. maddesi uyarınca kamu davası açılmış, 8 Aralık 1994 tarihli karar duruşmasında, savcı, iddianameyi değiştirerek sanıkları silahlı çetenin sair efradı olmak suçundan TCK'nin 168. maddesine göre mahkûm edilmelerini talep etmiş henüz son savunma yapılmadan aynı gün isteme uygun bir şekilde sanıklar hakkında on beşer yıl ağır hapis cezası verilmişti. Yargıtay bu kararı 26 Ekim 1995'de onamıştır[270]. Bu durumu Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi'ne taşıyan milletvekilleri davayı kazanmışlardır, AİHM, Türkiye'yi yüklü bir miktarda tazminata mahkum etmiştir.

AİHM'nin konu ile ilgili vermiş olduğu kararın gerekçesinde Türkiye'nin, Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi'nin "halkın iradesinin serbestçe parlamentoya yansıması" ilkesini ihlal ettiği ifade edilmiştir. Bu olayda AİHM tarafından Ankara DGM'nin tarafsız ve bağımsız bir mahkeme olarak davranmadığı, karar duruşmasında suçun niteliğinin değiştirilmesine karşın, suçlamanın nitelik ve nedenlerinin sanıklara açık biçimde bildirilmediği ve kendilerine savunma hazırlamak için gerekli zaman ve kolaylık tanınmadığı, ifadeleri karara esas alınan iddia şahitlerini duruşmada sorguya çekme ve

[268] Zeynep O. Uysal, "Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi Kararlarının İcrası", *Türkiye Barolar Birliği,* [t.y], http://www.barobirlik.org.tr/ihep/egitimler/E3/Usal_kararlarinicrasi.pdf, (17.04.2008), s.4.
[269] Erek ve Ünlü, a.g.m., s.2.
[270] Kerem Altıparmak, Murat Sevinç ve Onur Karahanoğulları, "Zana, Doğan, Sadak ve Dicle" , *Radikal Gazetesi*, 03.06.2007, "http://www. radikal.com.tr/ek_haber.php?ek=r2& haberno=7118, (11.02.2008), s.1.

dinleme imkanı verilmediği tespit edilmiştir. Adil yargılanma hakkının ihlal edildiği de belirtilmiştir[271].

Karara göre, bir parti için kapatılma kararı verilse bile, parti üyesi milletvekillerinin milletvekilliğinin düşmemesi gerekiyor[272]. DEP milletvekilleri bu karar neticesinde yargılamanın yenilenmesi başvurusu yaptılar ve milletvekilleri AİHM'nin 2001 yılında vermiş olduğu karar doğrultusunda yeniden yargılandılar. 1994 yılında verilmiş olan hükmün değiştirilmesini gerektirecek bir durum tespit edilmediğini gerekçe gösteren Mahkeme, eski hükmün sürdürülmesine karar vererek eski milletvekillerinin cezasını on yıl önce verilmiş olan hükümdeki gibi on beş yıl hapis cezası olarak açıklamıştır. Eski Devlet Güvenlik Mahkemeleri'nin davalarına bakan Ankara 11. Ceza Mahkemesi yeni Türk Ceza Kanunu'na göre yaptığı uyarlamada, dört hükümlüyü yedi yıl altışar ay hapis cezasına çarptırmıştır. Hüküm temyiz edilmiş ve dosya Yargıtay Ceza Dairesine gönderilmiş, Yüksek Mahkeme'de bu kararı onamıştır[273].

Avrupa Birliği'ne uyum sürecinde çeşitli yasalarda değişiklik yapılmasını öngören 5. Uyum Paketi 04 Şubat 2003 tarihinde Resmi Gazete'de yayınlanmıştır[274]. 4793 Sayılı Yasa ile AİHM kararları, iç hukukta yargılanmanın yenilenmesi nedeni olarak kabul edilmiştir. Bu yola gidebilmek için AİHS ve buna ek protokollere aykırılık oluşturan bir mahkumiyet kararı olmalıdır bu kararların kesinleşmelerinden itibaren bir yıllık süre içinde yargılamanın yenilenmesi yoluna başvurulmalıdır. Yasanın yürürlük tarihinden yıllar önce verilip kesinleşmiş AİHM kararları için, bu karardan yararlanacaklar, yasanın yürürlüğe girmesinden itibaren bir yıllık süre içerisinde yargılamanın yenilenmesi başvurusu yapabileceklerdir[275].

---

[271] Altıparmak, Sevinç ve Karahanoğulları, a.g.m., s.1.
[272] Koray Düzgören, "Avrupa Mahkemesi'nin Kararı: Parti Kapansa da Vekillik Düşmez", *Tüm Gazeteler*, 13.06.2002, http://www.tumgazeteler.com/?a=134428, (20.04.2008), s.1.
[273] *Tüm Gazeteler,* "Yargıtay DEP'lilere Hapis Cezasını Onadı", 07.03.2008, http://www.tumgazeteler.com/?a=2615430, (20.04.2008), s.1.,[yazar yok].
[274] *Belge net*, "5. Uyum Yasaları Yasa Metni", 10.04.2003, http://www.belgenet.com/yasa/k4793.html, (10.03.2008), s.1.
[275] İbrahim Şahbaz, "AİHM Kararlarının Bağlayıcılığı ve İç Hukukta Uygulanması", *Yargıtay Cumhuriyet Başsavcılığı*, [t.y], http://www.yargitaycb.gov. tr/, (20.04.2008), s.16.

Yasama dokunulmazlığı kurumunu AİHM platformuna ilk defa doğrudan taşıyan Cumhuriyet Halk Partisi Konya Milletvekili Atilla Kart olmuştur. Milletvekili TBMM'de hakkında iki adet dokunulmazlık dosyası olduğunu, TBMM'nin 22. Dönemi'nde, şahsıyla ilgili iki dosya hakkında, "Kovuşturmanın ertelenmesine" dair karar verildiğini, bu kararlara karşı yaptığı itirazın, TBMM Genel Kurulu'nda reddedildiğini ifade etmiştir[276]. Yargılanma hakkını kullanmak isteyen ancak Meclis tarafından bu talebi reddedilen milletvekili İnsan Hakları Sözleşmesi'nin adil yargılanma hakkını düzenleyen 6. maddesinin, etkili başvuru hakkını düzenleyen 13. maddesinin, hakları kötüye kullanma yasağını düzenleyen 17. maddesinin ihlal edildiğini ifade ederek 2005 yılında başvuru yaptığını ve başvurusunun AİHM tarafından kabul edildiğini ifade etmiştir[277].

Davanın ilk duruşması 15 Ocak 2008'de yapılmıştır. Avrupa İnsan Hakları Mahkemesinin 15 Ocak 2008 tarihli "Kabul Edilebilirlik Kararının Özet Çevirisi"nde[278] Türkiye tarafından yapılan ön itirazlarda; hükümetin kovuşturmaların ertelenmesi kararı vererek adil yargılanma hakkını ihlal etmediği, nitekim henüz bir yargı aşamasının olmadığı, milletvekilinin seçildikten sonra dokunulmazlığa sahip olacağının bildiği ve bu nedenle mağduriyet iddiasında bulunamayacağı, bu kurumun parlamento üyelerine tanınan bir imtiyaz olmadığı ve feragat edilemeyeceği savunması yapılmıştır. İç hukuk yollarının tüketilmesine ilişkin olarak hükümet tarafından yapılan ön itirazlarda; başvuranın iç hukuk yollarını tüketmediği, CMUK uyarınca itiraz hakkı olduğu halde savcının kovuşturmanın askıya alınması kararına itiraz etmediği, başvuranın hakkında suçlamada bulunanlar aleyhine dava açma hakkı varken bunu kullanmadığı ifade edilmiştir.

Yerindeliğe ilişkin olarak hükümet tarafından yapılan itirazlar incelendiğinde; dokunulmazlığın milletvekili süresi ile sınırlı olduğu ya da

[276] *Haber x*, "AİHM CHP'li Kart'ın Başvurusunu Kabul Etti" , 27.11.2007, http://www.haberx.com/n/1065765/aihm-chpli-kartin-basvurusunu-kabul.htm, (20.04.2008), s.1, [yazar yok].
[277] *Haberler.com*, "CHP'li Kart Yargılanma Hakkı İçin AİHM'e Hazırlanıyor" , 28.12.2007, http://www.haberler.com/chp-li-kart-yargilanma-hakki-icin-aihm-e-haberi/, (10.04.2008), s.1, [yazar yok]
[278] *İnsan Hakları Bilgi Bankası*, Avrupa İnsan Hakları Mah.Kararı, Atilla Kart-Türkiye Davası, Başvuru No: 8917/05, [t.y], http://www.inhak-bb.adalet.gov.tr/aihm/karar/atillakart28032008.doc, (20.04.2008), ss.1-6.

TBMM tarafından kaldırılma ile sona erebileceği, söz konusu durumun ceza yargılamasının ertelemesi anlamında olduğu, bu erteleme bitince adil yargılanma hakkından yararlanabileceği, milletvekillerinin görevlerini tam bir bağımsızlık içinde yapabilmeleri için amacına uygun olarak mahkemeye erişim hakkının sınırlanabilmesinin olağan olduğu, başvuranın yeniden seçilmesi halinde dokunulmazlığı nedeniyle kovuşturma dosyalarının tekrar ertelenmesinin masumiyet karinesini etkilemeyeceği, ertelemenin siyasi kariyeri ya da itibarını olumsuz etkilemeyeceğinin ifade edildiği görülmektedir.

Kabul edilebilirlilik kararının sonuç kısmında; hükümet tarafından yapılan adil yargılanma hakkının ihlal edilmediğine ilişkin itirazların esasa eklenmesine, başvuran milletvekilinin AİHS'nin 6/1. maddesi[279] yönünden yapmış olduğu şikayetinin (esasa ilişkin unsurlar saklı kalmak kaydıyla) kabul edilebilir olduğunun ilan edilmesine, başvurunun geri kalanının kabul edilemez olduğunun ilan edilmesine oybirliğiyle karar verildiği açıklanmıştır[280].

[279]"Madde 6 Adil yargılanma hakkı 1.Herkes, gerek medeni hak ve yükümlülükleriyle ilgili nizalar, gerek cezai alanda kendisine yöneltilen suçlamalar konusunda karar verecek olan, yasayla kurulmuş bağımsız ve tarafsız bir mahkeme tarafından davasının makul bir süre içinde, hakkaniyete uygun ve açık olarak görülmesini istemek hakkına sahiptir. Hüküm açık oturumda verilir; ancak, demokratik bir toplumda genel ahlak, kamu düzeni ve ulusal güvenlik yararına, küçüklerin korunması veya davaya taraf olanların özel hayatlarının gizliliği gerektirdiğinde, veya davanın açık oturumda görülmesinin adaletin selametine zarar verebileceği bazı özel durumlarda, mahkemenin zorunlu göreceği ölçüde, duruşmalar dava süresince tamamen veya kısmen basına ve dinleyicilere kapalı olarak sürdürülebilir." Madde metni: *İnsan Hakları Bilgi Bankası*, "Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi Metni", [t.y], http://www.inhak-bb.adalet.gov.tr/aihs/aihsmetni.htm, (14.04.2008).
[280] Atilla Kart-Türkiye Davası, Adı geçen başvuru, s.6.

SONUÇ

Dünya'da genel eğilim yasama dokunulmazlığı kurumunun kapsamının daraltılması yönündedir. Günümüzde dokunulmazlık kurumunun doğduğu yer olan İngiltere'de bile, ilk düzenleniş biçimden farklı olarak milletvekillerinin dokunulmazlık ayrıcalığından yararlanmadıkları görülmektedir. Buna rağmen Türkiye'de yasama dokunulmazlığının kapsamının çağdaş demokrasilerde geçerli olandan daha geniş olduğu görülmektedir. Bu durum fazlaca eleştirilmiş olmasına rağmen dokunulmazlığın daraltılması hususunda herhangi bir gelişme kaydedilememektedir.

Özellikle halkın temsilcilerinin yasama dokunulmazlığı kurumu ile ceza kovuşturmalarından korunması, halka örnek teşkil etmesi gereken meclis üyelerine güveni sarsmaktadır. Nitekim özellikle iktidar partilerinin dokunulmazlık korumasına sığınarak, kurumu kendi istekleri doğrultusunda kötü niyetle kullanmaları her zaman eleştirilmektedir. Parlamento kurumunun varlığı devam ettikçe yasama ayrıcalıkları müessesesinin gerekli olduğu genel kabul görmektedir. Bu noktada halkın güvendiği, örnek teşkil edebilecek, temiz toplum özlemini yansıtabilecek kişilerin milletvekili seçilmeleri ve iktidarın yersiz karartmalarına karşı korunabileceği bir düzenlemenin yapılması gerekmektedir.

Dokunulmazlığın düzenlendiği 1982 Anayasası'nın 83. maddesi yukarıda da ifade edildiği üzere doktrinde çeşitli yönlerden eleştirilere maruz kalmaktadır. Bunlardan birisi de dokunulmazlık dışı kalan, istisnai nitelikte olan suçlarda veya meclisin dokunulmazlığın kaldırılması kararı verdiği durumlarda soruşturmayı hangi makamın yapacağına ilişkin bir hükmün bulunmamasıdır. 83. Madde ile ilgili yeni düzenleme yapılırken bu hususun göz önünde bulundurulması gerekmektedir. Yine, yasama dokunulmazlığı kurumunun istisnası niteliğinde olan 14. maddeye giren durumların hepsi TCK'da ceza olarak nitelendirilmemiştir, bu durum doktrinde de ifade edildiği üzere suçta ve cezada kanunilik ilkesi ile çelişki yaratmaktadır. Cumhurbaşkanının yasama dokunulmazlığı ayrıcalığından yararlanıp

yararlanmayacağına ilişkin Anayasa'da açık bir hükmün bulunmaması da doktrinde tartışmalara yol açmaktadır.

Demokratik sistemlerin işlemesi, halkların mecliste temsilinin sağlanması, muhalefetin görevini güvenle yerine getirmesine bağlıdır ve bunun da bir takım güvencelerle sağlamlaştırılması demokrasinin gereğidir. Ancak son zamanlarda yaşanan örnekler yasama dokunulmazlığı kaldırılmayan milletvekillerinin zarar görmesine de sebep olmaktadır. Yasama dokunulmazlığı kaldırılmayan bir milletvekilinin kendini aklamasına, toplumda aleyhine gelişen düşüncelerin kaldırılmasına olanak verilmelidir. Yasama dokunulmazlığı kaldırılmayan bir milletvekilinin adil yargılanma hakkının elinden alınmaması, Anayasa Mahkemesine itiraz edebilmesine olanak getiren objektif düzenlemelerin yapılması gerekmektedir.

Doktrinde yasama dokunulmazlığının her ne kadar muhalefetteki milletvekillerini koruduğu ve bu amaca hizmet ettiği sıklıkla ifade ediliyorsa da kanımca bu kurum ile zaman zaman muhalefetteki milletvekilleri zarar görebilmektedir. Milletvekilleri hakkında asılsız iftiralarla yapılan suçlamalar sonucunda yasama dokunulmazlığının kaldırılması talepleri kasten ve bilerek değerlendirilmeye alınmayabiliyor veya kasten kovuşturmanın ertelenmesi kararı verilebiliyor, nitekim komisyonlarda ve son sözün çıktığı Genel Kurul'da partiler güçleri oranında temsil edildiğinden iktidar partisi daha etkili olabilmektedir. Böylece medyaya yansıyan, yansıtılan haberlerde şu partinin şu milletvekillerinin dokunulmazlık dosyaları çok kabarık denilerek karalama politikası yapılabiliyor.

Günümüzde, milletvekili dokunulmazlığı, bir çok adi suçtan dolayı yargılanamayan milletvekillerinin bulunması nedeniyle eleştirilmektedir. Ne yazık ki milletvekilliğiyle ilgisi olmayan bu suçlarda artış gözlenmektedir. Görevli memura hakaret, kadın trafik memurunu dövmek, ulu orta silah teşhir etmek, silah atmak, çete kurmak, mafyalarla bağlantılı olmak, yolsuzluk gibi çok çeşitli suçlar son zamanlarda milletvekillerinin de adının karıştığı suçlardan olmuştur. Mecliste eski yasama dönemlerinden kalan görevi ihmal, zimmet, kamu taşıma biletlerinde kalpazanlık, resmi evrak ve

kayıtlarda sahtecilik ile cürüm işlemek için teşekkül oluşturmak ve çeşitli suçlamaları içeren dokunulmazlık dosyaları bulunmaktadır, bu durum dokunulmazlık kurumuna Türkiye'de gereken önemin verilmediğini, dokunulmazlığın kaldırılmamasının kural, kaldırılmasının ise istisna olduğunu göstermektedir.

Dokunulmazlık kurumu TBMM üyeliği ile bağdaşmayan işler, saldırı aşırılık ve taşkınlık aracı olarak kullanılmamalıdır, bu konuda etik ve ahlaki kurallara dikkat edilmeli, dünyada kurumun gelişimine uygun bir paralelde gereken düzenlemeler yapılmalıdır. Bu doğrultuda çağdaş anayasaların çoğunda kabul edilen yakalama ve tutuklamaya dair ceza yargılaması işlemlerinin dokunulmazlık kapsamına alınması, bunlar dışındaki ceza yargılaması işlemlerinin dokunulmazlık dışında tutulması düşünülebilir. Nitekim yakalama ve tutuklama dışında kalan ceza yargılaması işlemlerinin milletvekillerinin yasama çalışmalarını engellemeyeceği ve kurumun amacına ters düşmeyeceği söylenebilir.

Bu nedenlerle Türkiye'de yasama dokunulmazlığı konusunda Anayasa değişikliği sıklıkla gündeme gelmektedir. Milletvekili dokunulmazlığını, milletvekilliği göreviyle sınırlamak düşünceleri dile getirilmeye başlanmıştır. Milletvekillerinin, Mecliste ve Meclis dışında yasama çalışmaları ile ilgili düşüncelerinden ve yasama faaliyetlerinden dolayı mutlak dokunulmazlığa sahip olmaya devam etmeleri; ama adi suçlar bakımından korumanın kaldırılması gerekmektedir. Dokunulmazlık milletvekillerine istedikleri şekilde, sorumsuzca davranmaları için sağlanmış bir ayrıcalık değil, kamu yararı amacıyla kabul edilmiş bir kurumdur. Kamu yararı için düzenlenmiş bu kurumun şahsi çıkar amaçlı kullanılmasının önüne geçilmelidir. Bu doğrultuda devlet düzenini, hukukun üstünlüğünü, yargının bağımsızlığını ve hukukun genel ilkelerini zedelemeyecek şekilde düzenleme yapılması gerekmektedir. Ülkemizde mevcut düzenlemede adi suçların istisnai hükümler dışında tamamının dokunulmazlık kapsamında olduğu görülmektedir. Özellikle adam öldürme, yaralama, zimmet, hırsızlık, dolandırıcılık, sahtecilik, ihalelere ve alım satımlara fesat karıştırma gibi suçların yasama dokunulmazlığı kapsamı içinde olması yasama dokunulmazlığının şahsi bir ayrıcalık gibi

yorumlanmasına sebep olabilmektedir. Milletvekili seçilmeye engel teşkil eden suçların halen yasama dokunulmazlığı kapsamı dışında bırakılmamış olması doktrinde eleştirilmektedir.

Bu durum, suç isnat edilen milletvekili ile milletvekili olmayan vatandaş arasında eşitsizlik yaratarak toplumun adalet duygusunu rencide etmektedir; topluma örnek olması gereken bir mevkide bulunan milletvekillerinin yasalara öncelikle uyması gerekmektedir. Ancak dokunulmazlık kurumu ile bu yorum sözde kalmaktadır ve dokunulmazlık kurumu ile suçun takibi güçleşmekte, hatta imkansızlaşmaktadır. Bu nedenle yasama çalışmalarını sekteye uğratmayacak bir düzenleme ile milletvekili vatandaş ayrımının kaldırılması gerekmektedir. Parlamenterleri nispeten korumaya alan formüller tercih edilebilir. Bu çalışmaların olumlu sonuçlanması egemenliğimizin tek ve yegane temsilcisi olan meclisimiz bakımından da yararlı olacaktır. Milletvekillerinin saygınlığı konusunda toplumda beliren olumsuz düşüncenin kaldırılmasını sağlayacaktır.

Doktrinde Kıta Avrupası sistemine dahil olan Türkiye'deki yasama dokunulmazlığı kurumunun Anglo-Sakson sistemine dahil olan ülkelerle kıyaslanmaması gerektiği şeklindeki görüş bazı noktalardan eleştirilebilir. Yasama dokunulmazlığının ilk defa uygulanmaya başladığı İngiltere, Anglo-Sakson hukuk sistemi içinde yer almaktadır. Yasama dokunulmazlığının bu ülkeden Avrupa'ya, Avrupa'dan da Türkiye'ye geçtiği göz önüne alındığında İngiltere'de kurumla ilgili yapılan değişikliklerin göz ardı edilmemesi gerektiği düşünebilir. İngiltere'de bu kurumun hukuki alanda artık sonuçlar doğurmadığı bilinmektedir ancak Türkiye'de bu durumun tersine yasama dokunulmazlığının kapsamının oldukça geniş olduğu, iktidar partilerinin yasama dokunulmazlığının eleştirilen bu yönlerini değiştirmek için çalışmalar yapmadığı görülmektedir.

Günün şartları gereği yasama bağışıklıkları, tekrar ele alınmalı, incelenmeli, yeni koşullara daha uygun objektif kriterler getiren düzenlemeler benimsenmelidir. Yeterli, yenilikçi, objektif, adaleti tam anlamıyla yansıtan düzenlemeler yapılmadığı takdirde yine çağdaş demokrasilerin itelemesiyle

bir şeyler yapmak durumunda kalacağız. Bir nevi temyiz mahkememiz konumuna gelen AİHM zaman zaman önüne gelen dosyalarda bu durumun aciliyetini ifade etmiş olmasına rağmen hiçbir gelişmenin olmaması dikkat çekicidir.

YARARLANILAN KAYNAKLAR

Akçura, Belma, **"**AİHM, Bizim Temyiz Mahkememiz Oldu", *Avrupa Birliği Genel Sekreterliği*, [t.y], http://www.abgs.gov.tr/ index. php?p= 38291&l=1, (18.04.2008)

Aktaş, Kadir, "Yasama Dokunulmazlığı Kurumunun Türkiye'deki Gelişimi", http://www.yasader.org/web/yasama_dergisi/2006/sayi3/Yasama_Dokunulmazligi_Kurumunun_Turkiyedeki_Gelisimi.pdf

Altıparmak, Kerem, Sevinç, Murat ve Karahanoğulları, Onur "Zana, Doğan, Sadak ve Dicle" , *Radikal Gazetesi*, 03.06.2007, "http://www. radikal.com.tr/ ek_haber.php?ek=r2& haberno=7118, (11.02.2008).

Armağan, Servet, "Yasama Dokunulmazlığı ve Modern Demokrasilerden Bazı Tespitler- Mülahazalar", *İlmi Hayatım ve Eserlerim*, http://profservetarmagan.bolgcu.com/ YASAMA+DOKUNULMAZLIGI/, 01.02.2007, (19.10.2007).

Artuk,Mehmet Emin, Gökcen, Ahmet ve Yenidünya, Caner, **Ceza Hukuku Genel Hükümler I**, 3. Baskı, Seçkin Yayıncılık San ve Tic. A.Ş., Ankara, 2002.

Batum, Süheyl ve Yüzbaşıoğlu Necmi, **Anayasa Hukukunun Temel Metinleri**, 3. Baskı, Beta Yayınları , İstanbul,1999,.

Bayram, M Akif, "Yasama Dokunulmazlığı", Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü , 1993.

Belge net, "5. Uyum Yasaları Yasa Metni", 10.04.2003, http://www.belgenet. com/yasa /k4793.html, (10.03.2008).

Belge net , "Anayasa Değişikliği", 24.09.2001, http://www.belgenet.com/2001 /anayasa37_03. html , (12.03.2008).

Belge net, "Kanun-i Esasi", http://www.belgenet.com/arsiv/anayasa/1876.html, (26.03.2008).

Bilir, Faruk, **Türkiye'de Milletvekilliği ve Milletvekilliğinin Sona Ermesi**, 1. Basım, Nobel Yayınevi, Ankara, 2001.

Bozkurt, Rauf ve İba, Şeref **100 Soruda Parlamento Türk Parlamento Hukuku'na Giriş**, Nobel Yayın Dağıtım, Ankara, 2004.

Centel Nur ve Zafer,Hamide, **Ceza Muhakemesi Hukuku,** 2. Bası, Beta Yayınları, İstanbul, 2003.

Centel,Nur, Zafer, Hamide ve Özlem Çakmut, **Türk Ceza Hukukuna Giriş**, Beta Yayınları, İstanbul, 2005.

CNN Türk, "Sabahat Tuncel Davası Sürecek", 11.10.2007, http://www.cnnturk.com/TURKIYE/haber_detay.asp?PID=318&haberID=397296, (10.03.2008).

CNN Türk, "Sabahat Tuncel Tahliye Edildi", http://www.cnnturk.com/DOSYALAR/SECIM_2007/haber_detay.asp?PID=1697&HID=1&haberID=379483, (23.03.2008).

Dönmezer, Sulhi ve Erman, Sahir, **Nazarî ve Tatbikî Ceza Hukuku**, 11. Baskı, Beta Yayınları, İstanbul, 1994.

Düzgören, Koray, "Avrupa Mahkemesi'nin Kararı: Parti Kapansa da Vekillik Düşmez", *Tüm Gazeteler*, 13.06.2002, http://www.tumgazeteler.com/?a=134428, (20.04.2008).

Erek, Cumhur ve Ünlü, Hülya, "Zırhı AİHM Kaldıracak", *Akşam Gazetesi,* 14.04.2004, http://www.aksam.com.tr/arsiv/aksam/2004/04/14/gundem/gundem1.html, (13.04.2008)

Feyzioğlu, Metin, "Yasama Dokunulmazlığı", *Ankara Üni. Hukuk Fak. Dergisi*, http://auhf.ankara.edu.tr/dergiler/auhfd-arsiv/AUHF-1991-1992-42-01-04/AUHF-1991-1992-42-01-04-Feyzioglu.pdf, (03.04.2008).

Feyzioğlu,Metin, ”Yasama Dokunulmazlığı Üzerine Düşünceler” *Türk Hukuk Sitesi*, http://www.turkhukuksitesi.com/makale_114.htm, 2003, (24.03.2008).

French National Assembly, “Immunities”, http://www.assemblee-nationale.fr/ english/service_ rules.asp#immunu, (20.04.2008).

Genelge, *TC Adalet Bakanlığı Ceza İşleri Genel Müdürlüğü* B.03.0.CİG.0.00.00.05/010.06.02/46 Sayılı ve 20/01/2006 Tarihli Genelge, http://www.mevzuat.adalet.gov.tr/html/26764.html, (09.04.2008).

Gönenç, Levent, “Yasama Dokunulmazlığının Sınırı”, *Yaşayan Anayasa*, http://www.yasayananayasa.ankara.edu.tr/analizler.html, (20.04.2008)

Gönenç, Levent ve Ergül, Ozan, “1982 Anayasasına Göre Yasama Sorumsuzluğu ve Yasama Dokunulmazlığı”, *Yaşayan Anayasa*, www.yasayananayasa.ankara.edu.tr., (10.12.2007).

Gören, Zafer, **Anayasa Hukuku**, 1. Baskı, Seçkin Yayınevi, Ankara, 2006.

Göze, Ayferi, **Siyasal Düşünceler ve Yönetimler**, Genişletilmiş 7. Bası , Beta Yayınları, İstanbul, 1995.

Gözler, Kemal, “Anayasa Değişikliği Gerekli mi?, 1982 Anayasası İçin Bir Savunma”, Türkiye Günlüğü, Sayı 65, Bahar 2001, s.108-123, *Türk Anayasa Hukuku Sitesi,* 01.05.2005, http://www.anayasa.gen.tr/adegisikligi.htm, (11.02.2008).

Gözler, Kemal, “Kanun-u Esasî”, *Türk Anayasa Hukuku Sitesi*, http://www. anayasa.gen.tr/kanunuesasi.htm, (11.02.2008).

Gözler, Kemal, "Yasama Dokunulmazlığı Bir Karşılaştırmalı Anayasa Hukuku İncelemesi", *Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi*, Cilt 56, No 3, Temmuz-Eylül 2001, s.71-101, Türk Anayasa Hukuku Sitesi, 01.05.2004, http://www.anayasa.gen.tr/dokunulmazlik.htm, (12.10.2007).

Gözler, Kemal, **Türk Anayasa Hukuku Dersleri**, 4. Baskı, Ekin Kitabevi, Bursa, 2007.

Gözübüyük, A. Şeref, **Anayasa Hukuku**, 14. Baskı, Turhan Kitabevi, Ankara, 2006.

Haberler.com, "CHP'li Kart Yargılanma Hakkı İçin AİHM'e Hazırlanıyor", 28.12.2007, http://www.haberler.com/chp-li-kart-yargilanma-hakki-icin-aihm-e-haberi/ (10.04.2008).

Haber x, "367'ye Muhalefette "Yetkisizlik" ve "Kaos" Vurgusu", 27.06.2007

http://www.haberx.com/n/1029400/367ye-muhalefette-yetkisizlik-ve-kaos. htm, (14.04.2008).

Haber x, "AİHM CHP'li Kart'ın Başvurusunu Kabul Etti" , 27.11.2007, http://www.haberx. com/n/1065765/aihm-chpli-kartin-basvurusunu-kabul.htm, (20.04.2008).

İba, Şeref **Anayasa Hukuku ve Siyasal Kurumlar**, 2. Bası, Turhan Kitabevi, Ankara, 2008.

İnsan Hakları Bilgi Bankası, Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi Kararı, Atilla Kart-Türkiye Davası, Başvuru No: 8917/05, Başvuru Tarihi: 15.01.2008, http://www.inhak.bb.adalet.gov.tr/aihm/karar/atillakart28032008.doc, (20.04.2008)

İnsan Hakları Bilgi Bankası, "Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi Metni", http://www.inhak-bb.adalet.gov.tr/aihs/aihsmetni.htm, (14.04.2008).

Congreso de los Diputados, "Functions", http://www.congreso.es/portal/ page/portal/Congreso/Congreso/Informacion /Funci, (13.04.2008).

Kaboğlu, İbrahim Ö., **Anayasa Hukuku Dersleri**, Legal Kitabevi, 3. Baskı, İstanbul, 2006.

Kalağan, Gökhan, "Parlamenter Sistemde Yasama Meclisi Üyelerine Tanınan Ayrıcalıklar", *Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü*, SDÜ SBE Dergisi, Yıl:2 Sayı:4, http://sosyalbilimler.sdu.edu.tr/PDF/ yil2_sayi4_04. pdf, (04.04.2008).

Kanadoğlu, O. Korkut, **Anayasa Mahkemesi**, 1. Basım, Beta Basım A.Ş., İstanbul, 2004.

Kazancı Mevzuat içtihat Programı,Yargıtay Hukuk Genel Kurulu Kararı, 1981/4-1161 E., 1984/365 K., K.T.:04.04.1984, , www.kazanci.com.tr , (10.02.2008)

Keskinsoy, Ömer, **Yasama Dokunulmazlığı**, 1. Baskı, Adalet Yayınevi, Ankara, 2008.

Meclis Haber Dergisi, "İşte Meclisin Dokunulmazlık Bilançosu", http://www.meclishaberdergisi.com/son-haberler/iste-meclisin-dokunulmazlik-bilancosu.html, (24.04.2008).

Önder, Ayhan, **Ceza Hukuku Genel Hükümler,** Cilt 1,1. Bası, Beta Yayınları, İstanbul,1991.

Özbudun, Ergun, **Türk Anayasa Hukuku**, Gözden Geçirilmiş 8. Baskı, Yetkin Yayınları, Ankara, 2005.

Özcan, Hüseyin, **Yasama Bağışıklıkları**, 1. Baskı, Seçkin Yayıncılık, Ankara, 2006.

Özcan, Hüseyin, **Prof. Dr. Hüseyin Ülgen'e Armağan**, İkinci Cilt, Vedat Yayıncılık, İstanbul, 2007.

Öztürk, Bahri, "Yeni Ceza Muhakemesi Hukukunun Yeni Ceza Muhakemesi Kanunu 5271 Sayılı CMK", *Yeni Türk Ceza Adaleti Sistemi Tanıtım Sitesi*, http://www.ceza-bb.adalet.gov.tr/makale/113.doc, (08.04.2008).

Öztürk, Saygı "Bu Suçlamalar Milletvekillerine", *Jurnal Turk*, 22.12.2006, http://www. jurnalturk.com/detayz.gur?@=322795&c_id=258, (10.02.2008).

Sabuncu**,**Yavuz , **Anayasaya Giriş**, 11.Baskı, İmaj Yayınevi, Ankara, 2005.

Sevinç, Murat, **Milletvekillerinin Dokunulmazlıkları**, Kırlangıç Yayınları, Ankara, 2004.

Soyaslan, Doğan, **Ceza Hukuku Genel Hükümler,** Güncelleştirilmiş 3. Baskı, Yetkin Yayınları, Ankara, 2005.

Soysal, Mümtaz, **Anayasanın Anlamı**, 6. Baskı , Gerçek Yayınevi, İstanbul, 1986,

Şahbaz, İbrahim, "AİHM Kararlarının Bağlayıcılığı ve İç Hukukta Uygulanması", *Yargıtay Cumhuriyet Başsavcılığı*, http://www.yargitaycb.gov. tr/, (20.04.2008).

Şekercioğlu, Metin, " Milletvekili Dokunulmazlığı", **Cumhuriyet**, 5 Aralık 2007.

Şen, Ersan, **1962-1997 Anayasa Mahkemesi Kararlarında Ceza Hukuku Ceza Özel Hukuku Ceza Yargılaması Hukuku Ceza İnfaz Hukuku**, 1. Baskı , Beta Basım Yayım Dağıtım A.Ş., İstanbul, 1998

Tahran, Bülent, "Yargı İmtiyazı Cenneti (mi?) " , Yolsuzlukla *Mücadele Derneği,* http://www.yolsuzluklamucadele.org/yayinlar/ yargiimtiyazicennetine.htm, (03.04.2008).

Tanör, Bülent, **İki Anayasa 1961-1982**, Beta Basım Yayınları, İstanbul, 1994.

Tanör, Bülent, **Osmanlı- Türk Anayasal Gelişmeleri (1789-1980)**, Genişletilmiş 2. Basım, Der Yayınları, İstanbul, 1995.

Tanör, Bülent ve Yüzbaşıoğlu, Necmi, **1982 Anayasasına Göre Türk Anayasa Hukuku**, 7. Bası , Beta Yayınları, İstanbul, 2004.

TBMM Genel Kurul Tutanağı, 20. Dönem, 4. Yasama Yılı, 61. Birleşim, *Türkiye Büyük Millet Meclisi Sitesi* , 22.03.1999, http://www.tbmm.gov.tr/ develop/ owa/tutanak_sd.sorgu_baslangic , (10.04.2008)

TBMM Tutanak Dergisi, 22. Dönem, 83. Cilt, 3. Yasama Yılı, 94. Birleşim, http://www.tbmm.gov.tr/tutanak/donem22/yil3/bas/b094m.htm, (18.04.2008)

TC Anayasa Mahkemesi, Yüce Divan Kararı, http://www.anayasa.gov.tr/ images/loaded/songerkararinternet1.doc, (10.04.2008).

TC Anayasa Mahkemesi, Anayasa Mahkemesi Kararları, , http://www.anayasa.gov.tr.

Teziç, Erdoğan, **Anayasa Hukuku**, 12. Bası, Beta Basım Yayınları , İstanbul, 2007.

Türkiye Ekonomi Politikaları Araştırma Vakfı, http://www.tepav.org.tr/eng/admin/dosyabul/upload/PANEL2.pdf, (12.04.2008)

Tüm Gazeteler, "Yargıtay DEP' lilere Hapis Cezasını Onadı", 07.03.2008, http://www.tumgazeteler.com/?a=2615430, (20.04.2008)

Uluslararası Stratejik Araştırmalar Kurumu, "Yeni Anayasa Taslağı Ders Notu", http://www.usakgundem.com/makale.php?id=298, (04.04.2008)

Uysal, Zeynep O., "Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi Kararlarının İcrası", Türkiye Barolar Birliği, http://www.barobirlik.org.tr/ihep/egitimler/E3/Usal_kararlarinicrasi.pdf, (17.04.2008)

Üsreşler, Aysun, "1982 Anayasasına Göre Yasama Meclisi Üyelerinin Dokunulmazlığı", Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 1986.

Yaşar, Yusuf ve Kırıt, Emrah "Cumhurbaşkanlarının Siyasi ve Hukuki Sorumluluğu", Radikal Gazetesi, 2006, http://www.radikal.com.tr/haber.php?haberno=207707, (19.03.2008).

Yılmaz Altuğ, **Parlamento Hukuku**, 1. Baskı, Çağlayan Kitabevi, İstanbul, 2003.

Yokuş, Sevtap **Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesinde ve 1982 Anayasasında Hak ve Özgürlüklerin Kötüye Kullanımı**, Yetkin Yayınları, Ankara, 2002.

Yurtcan, Erdener, **Ceza Yargılaması Hukuku**, 9. Bası, Alfa Yayınları, İstanbul,2002.

ÖZGEÇMİŞ

1976 İzmit doğumluyum. İlk, orta ve lise eğitimimi İzmit'te tamamladım. 1991 yılında Kocaeli Özel Seymen Lisesi'nde orta eğitimimi tamamladım. 1994 yılında İzmit Lisesi'nden mezun oldum. İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi'nde eğitimime devam ettim, 1999 yılında lisans eğitimimi tamamladım.

Avukatlık stajımı bitirdikten sonra 2001 yılında evlenerek, eşimle birlikte kendi hukuk büromuzda çalışmaya başladım. 2006-2008 yılları arasında Kocaeli İl Özel İdaresi'nde sözleşmeli avukat olarak çalıştım. 3 yaşında bir kızım var. Halen avukat olarak büromuzda çalışıyorum.

Kocaeli, 2008.